

VERHANDELING

OVER DEN

WAAREN AART

DER

KINDER-POKJES,

EN DERZELVER GEMAKKELYKE EN ZEKERE

GENEEZING,

NAGELAATEN DOOR WYLEN

IMAN JACOB VAN DEN BOSCH,

In deszelvs Leven *Medicinæ Doctor in* 's HAGE, *Lid van de Keizerlyke Academie der Natuur-Onderzoekeren, van het Keurvorstlyk Instituut te* GÖTTINGEN, *van de Keur-Mentzische Academie der fraaye Wetenschappen te* ERFURT, *van de Hollandsche Maatschappy der Wetenschappen te* HAARLEM, *en van het Provinciaale* UTRECHTSCHE *Genootschap van Konsten en Wetenschappen; Correspondent van de Geneeskundige Academie te* PARYS, *en van het Genootschap te* BATAVIA; *mitsgaders Directeur en Secretaris van de Natuur-en Genees-kundige Correspondentie-Societeit te* 's HAGE.

TE ROTTERDAM,
By GERARD ABRAHAM ARRENBERG,
M D C C X C I.

Medicina igitur, quo hodie colitur ambitu, est Scientia ac prudens directio virium naturæ humanæ ad vitæ & sanitatis a morbis & morte tutelam.

Itaque Doctrina omnis Medica bonæ frugis ad hanc componi normam debet, ut quid Natura faciat aut ferat, ex fideli observatione quam diligentissime enarretur.

GAUBIUS.

—— *Certa ergo antidotus contagii variolosi nondum cognita videtur: at operæ pretium erit, ut omnes boni de hac re cogitent, et debita cum prudentia tentent varia quæ profutura suadebit attenta hujus morbi meditatio.*

VAN SWIETEN.

d. i.

De Geneeskunde is derhalven, in die uitgebreidheid waarin zy thans geöeffend word, eene wetenschap, en voorzichtige bestuuring van de krachten der natuur, ter bescherming van het leeven en de gezondheid, tegen de ziekten en tegen den dood.

Daarom moet alle welberaaden geneeskundig onderwys, tot deezen regel gebracht worden, dat al het gene de natuur doed of ondergaat, uit getrouwe waarneemingen, allernaauwkeurigst verhaald worde.

en

Dus schynd het waare tegengift tegen de pokſmet tot nog toe niet bekend te zyn; maar het zal wel der moeite waardig zyn, dat alle wéldenkenden deeze zaak bepeinzen; en, met de vereischtte voorzichtigheid, verscheidene middelen, welke eene aandachtige beschouwing deezer ziekte als voordeelig zal aanraaden, beproeven.

Geene Exemplaaren worden als echt erkend, dan die door G. J. van den Bosch *aldus geteekend zyn.*

G. J. Van Den Bosch

VOORBERICHT.

Dat de groote BOERHAAVE, *de ontdekking van zodanige middelen, welke een byzonder* (Specifiq) *vermogen bezitten ter bestryding van de pokſmet, op de gewoone of natuurlyke wyze medegedeeld, als aller aangelegenst, doch tevens als mogelyk, beſchouwde;* — *dat zyne beroemde Leerlingen, de Vryheer* VAN SWIETEN *en de Hoogleeraar* DE HAEN, *benevens een aantal andere Mannen van naam, dit denkbeeld ſteeds levend hielden, en alle poogingen in 't werk ſtelden ter naſpooring deezer middelen, en ter aanmoediging van anderen tot dit onderzoek, zal, ook aan den eerstbeginnenden in de Geneeskunde, niet onbekend zyn.*

De gunſtige gevolgen, met welken de konſtige mededeeling deezer Ziekte, vry algemeen, bekroond werd, deed veelen deeze Ontdekking, thans, als min-belangryk en min-noodzaakelyk beſchouwen: zich vleyende, dat wel haast de Inentiug algemeen aangenoomen, en, daar door, de gewenschte verzachting der ziekte verkreegen zoude worden.

De uitkomst beantwoordde echter, inzonderheid met betrekking tot ons Vaderland, aan deeze verwachting niet; en jaarlyks, (ſchoon nu minder, dan meerder) bleev het getal der ſlachtoffers deezer wreede ziekte, vry aanmerkelyk.

Dit laatste, benevens de verschillende gevoelens, welke omtrent de konstige mededeeling deezer ziekte, aanhoudend, (byzonder in dit Gemeenebest) plaats hadden, wekten den, nu overledenen, Schryver deezer Verhandeling op, tot eene meer bepaalde en ernstige beschouwing deezer ziekte, en derzelver genoemde veiligste behandeling. -- Dit onderzoek had tot gevolg, de uitgaave zyner Proeve over de voorbehoeding der Kinderziekte; *in het Jaar* 1770 *in 't licht gekoomen: in het voorbericht van welke, hy verklaarde,* zich niet te willen onttrekken, ingevalle deeze *Eersteling* behaagde, zyne eigene waarneemingen, in 't vervolg, ten algemeenen nutte insgelyks, mede te deelen.

Hoezeer deeze Proeve, *met de goedkeuring van veele voornaame Mannen, (en in 't byzonder, met die van des Schryvers wydberoemde Leermeesteren, de Hoogleeraaren* A. VAN ROOYEN *en* H. D. GAUBIUS) *bekroond werd; — zyne bedoeling in dezelve, werd, door anderen, echter miskend: die oordeelden, dat des Schryvers oogmerk geweest waare, den voortgang der Inënting te stuiten; immers, dezelve tegen te werken.*

Hoedanig de Schryver over de Inënting gedacht, en zich omtrent dezelve geuit hebbe, kan men in de genoemde Proeve (pag. 240, 241 *en in de noot* o) *zelve nazien. Het is waar, dat hy in bedenking gav, of de onvoorzichtige mededeeling van de poksmet, (zonder bekoorlyke voorzorgen, door afzondering van den gemeenzaamen ommegang met anderen, enz.) niet geschikter was ter vermeerdering, dan tot maatiging van haare woede? dan, in hoe verre hy zulks betoogd hebbe, kan de onzydige Leezer insgelyks in dezelve,*

(van

(van Pag. 131 *tot* 161*) nagaan. Doch het aldaar voorgedraagene, veroordeeld niet de Inënting als zodanig, maer alleen de nadeelige gevolgen, welke uit eene onvoorzichtige behandeling noodwendig moeten voortvloeyen: want, was het eerste waar, zoo had hy dezelve, onder behoorlyke voorzorgen, niet kunnen aanpryzen; gelyk in de eerstaangehaalde plaats geschied is. Behalven dit, zou men zich op onzydige Rechters over deeze* Proeve, *kunnen beroepen: gelyk de Schryvers van de* Göttingische anzeigen von Gelehrten Sachen &c., *welke in hunne beöordeeling over dezelve, (in hun* 83[e] Stück*) zeggen,* dat men den Schryver geenszins als een vyand der Inënting beschouwen kan (†)

Sedert de uitgaave der genoemde Proeve, *verdubbelde hy zyne poogingen; en door eenige, schoon in den aanvang min-aanmerkelyke, vorderingen aangemoedigd, zettede hy zyne nafpooringen met eenen standvastigen yver voort; tot het hem, in het eind, gelukte, te geraaken tot de ontdekking der begeerde middelen: welke vervolgens, van tyd tot tyd, de noodige verbeteringen bekwamen; tot dat zy eindelyk, dien trap van volkomenheid welke zy thans bezitten, bereikten, en tot een regelmaatig Stelzel konden worden gebracht.*

Schoon hy moest ondervinden, dat deeze zyne poogingen, door driftige voorstanders der konstige mededeeling deezer ziekte, (zyne welmeenende bedoeling mis,

(†) Op deeze wyze vond men, elders, deeze misduiding van des Schryvers bedoeling, door hem zelven, wederlegt: en men oordeelde het niet ongepast, daarvan, by deeze gelegenheid, gebruik te maaken.

miskennende,) in een min-gunstig daglicht beschouwd en voorgedraagen werden, ontbrak het echter ook niet aan de zodanigen, welke, den byzonder gunstigen uitslag van zyn bestuur in aanmerking neemende, der waarheid hulde deeden, en de wezenlykheid (en gevolglyk, ook de belangrykheid) zyner ontdekkingen, erkenden: En, 't en waare den dood van twee vermogende en waardige Menschenvrienden, (het Vaderland te vroeg ontrukt!) niet was tusschen gekoomen, zou deeze Geneeswyze reeds voorlange, door hunne tusschenkomst, aan het Menschdom zyn medegedeeld. Trouwens, de Ontdekker achtte, (en voorzeker, niet ten onrechte) dat, zyne onderzoekingen, hem tyd, geld, en moeite gekost hebbende, en daarenboven, van een gelyk aanbelang voor geheel de Maatschappy zynde, de mededeeling van deeze zyne Ontdekkingen, billyk, eenige schadeloosstelling waardig waare.

Zyn Afsterven, ('t gene in de maand Mey *van het Jaar* 1788, *voorviel) beroofde hem, vervolgens, voor altoos, van het genoegen, om éénmaal zyne Ontdekkingen algemeen bekend, en de rampen van het lydend Menschdom, door dezelve verlicht te zien. Hy had nochtans zorg gedraagen, dat zy niet, tevens met hem, der Maatschappye ontrukt zouden worden: het gene men echter, inzonderheid ook te danken heeft, aan de Menschen-vriendlyke belangneeming van den Wel Eerwaardigen Heer* J. F. MARTINET, *zynen byzonderen vriend.*

Het ontbrak, sedert, aan geene welmeenende Menschenvrienden, welke yverigst wenschten, dat deeze belangryke Ontdekkingen, ten nutte van het Menschdom, der geleerde Waereld medegedeeld werden. By-

zon-

zondere voorvallen, en gevolgen derzelve, belemmerden zulks voor eenen tyd: tot men, in het eind, (zich omtrent de Maatſchappy en de Nakomelingſchap buiten verantwoording willende ſtellen,) beſloot te beproeven, in hoe verre het Ontwerp *van eene algemeene* Intekening, *door de Wel-Eerwaardige Heeren* A. VAN DEN BERG *en* J. F. MARTINET, *benevens andere welmeenende Mannen, ter hand gegeeven, (en gegrond op het gemeen belang van geheel het Menschdom,) ingang vinden mochte; zich, met de moeite en kosten welke aan het zelve noodwendig verknocht waaren, (ter bevoordering der bedoelde gewichtige einden,) volvaardig belastende. Dit ontwerp verwierv, vervolgens, weldra de goedkeuring van zeer veele voorname Mannen; welken, dés, de beſtuuring van het zelve, gereedelyk aanvaardden: En, het is ingevolgen van dit Ontwerp, dat deeze Verhandeling thans het licht ziet (†).*

Ten aanzien van den vorm derzelve, en het verrichtte by de uitgaave, acht men niet ondienſtig, alhier eenig verſlag te doen:

On-

(†) Indien men, alleen met het zelfbelang te raade gegaan was, zou de uitgaave, als een gevolg van *dit* Ontwerp, voorzeker geenen voortgang gehad hebben, daar het *gezamenlyke* beloop der Intekening, *verre beneden* het middenmaatige was, en geheel niet geëvenredigd aan den aart der zaake: echter heeft men, getroffen door de elenden waar aan het Menschdom, door deeze wreede ziekte, (welke zich, daar en boven, *ter deezer tyd, op nieuw* aan zeer veele plaatſen vry hevig vertoond) is blootgeſteld, en uit aanmerking van de yverige poogingen door veele welmeenenden in deezen aangewend, beſlooten, désniettegenſtaande, tot de mededeeling deezer Geneeswyze overtegaan.

Onder de papieren betrekkelyk deeze Ontdekkingen, trof men ook aan, zekere aantekening (*), *in welke den Ontdekker berichtte*, dat men deszelvs bestuur in de byliggende papieren *(in afzonderlyke bewaaring geplaatst)* volledig zoude voorgedraagen vinden, doch dat zynen tyd en krachten, thans niet toelieten, die in de vereischte orde te schikken.

De genoemde papieren bestonden, uit de eerste en tweede Afdeeling deezer Verhandeling (†); *de tweede als een vervolg of aanhangsel tot de eerste: welke beiden, in denzelvden vorm in welken zy gevonden werden, alhier zyn medegedeeld. De voorschriften en aantekeningen, bevattende de nadere verbeteringen van het Jaar* 1784, *(door den Ontdekker eigenhandig geschreeven,) benevens de briefwisselingen omtrent dit ontwerp gehouden, maakten het overige deezer papieren uit: En uit deezen, heeft men het Aanhangsel tot de tweede Afdeeling, benevens de Bylagen, samengesteld.*

Uit den aart der zaake is het blykbaar, dat, ingevalle de Ontdekker deeze Verhandeling zelve uitgegeeven had, hy den inhoud van het genoemde Aanhangsel, in de tweede Afdeeling zoude hebben ingelascht; en dat dit, benevens de byéénverzameling der door hem aangeweezene Bylagen, de bedoelde orde zy, welke de Schry-

(*) Kennelyk zeer kort vóór des Schryvers afsterven vervaardigd.

(†) De eerste schynd omtrent het Jaar 1779, de tweede omtrent 1783, geschreeven te zyn; doch beide sedert, nog nader overzien. Het geen de reden opleverd, waarom, in de eerstgenoemde, de proeven in de Epidemie van 1784 gedaan en elders door den druk gemeen gemaakt, en in de laatste, de eindelyke voltooyingen der Ontdekking, niet aangetroffen worden.

Schryver verhinderd werd aan deezen zynen arbeid te geeven.

Men had, wel is waar, zulks insgelyks kunnen doen; en de eindelyke voltooying deezer Ontdekking, in de gemelde tweede Afdeeling kunnen inlasſchen; dan, om niet onzen arbeid met dien des Schryvers te vermengen, heeft men verkoozen, dezelve, gelyk gezegd is, in een Aanhangſel te plaatſen; terwyl men, uit zekere Handleiding tot het doen van Proefneemingen, *in den laatſten leevtyd des Ontdekkers opgeſteld, eenige nadere byzonderheden overgenoomen en in het zelve ingelascht heeft: in het welke, wyders, niets geſteld is, dan het geene in eigenhandig geſchreevene aanteekeningen van den Schryver, gevonden werd.*

Ten aanzien der Bylagen, tot deeze Verhandeling gevoegd, kan men berichten, dat dezelvde Stukken welke door ons daartoe gebeſigd zyn, door den Schryver in zyn oorſpronglyk handſchrift waaren aangeweezen; ſchoon hy, alleen die welke onder Letter A *en* B *voorkoomen, benevens het eerſte gedeelte der volgende, daadelyk in gereedheid had gebracht. Door ons is alleenlyk, daarenboven, bygevoegd de Bylage* A*, *behelzende des Schryvers beſchouwing van* de Gisting (fermentatio), als den voornaamen grondſlag van alle waare en veilige behandeling der Kinderziekte.

De Schryver had, naamelyk, in zyne meergemelde Proeve, *te kennen gegeeven, dat hy het gevoelen van eene* crisis, *in deeze ziekte, omhelsde: van het welk hy echter, in vervolg van tyd, terug kwam; en het zelve verwisſelde, voor dat van eene* fermentatie: *dit zyn*

nader gevoelen, vond men, met redenen gestaavd, elders, opzettelyk door hem voorgedraagen; kennelyk met oogmerk, om daar van, by eene tweede oplage of Latynsche vertaaling der genoemde Proeve, *(met welke laatste hy ook werklyk eenen aanvang had gemaakt,) melding te doen. En wyl het ons toescheen, dat de mededeeling van dit Stuk (ook ter nadere opheldering van het verband, waar in des Schryvers beschouwing deezer ziekte, tot zyne behandeling derzelve staat) niet ondienstig zoude kunnen zyn, hebben we het zelve, uit dien hoofde, onder de Bylagen tot deeze Verhandeling een plaats gegeeven.*

De overige Bylagen (welke zig bepaalen tot de briefwisselingen omtrend deeze onderwerpen gevoerd) zyn, met de meestmogelyke naauwkeurigheid, door ons vervaerdigd. De uitvoerige mededeeling der briefwisseling met den Heer DE MAN, *heeft tot bedoeling, de voldoening der weetlust van deskundigen: daar, uit dezelve, blyken kan, hoe deeze Ontdekkingen, van geringe beginselen, langs trapswyze voorderingen zyn opgeklommen* (†). *Tot het zelvde einde, heeft men, uit des Schryvers oorspronglyke handschriften, en andere kennelyk-echte bescheiden, hier en daar, eenige aantekeningen tot deszelvs voorstel gevoegd; welke echter, door het gebruiklyk teeken* ([]), *van die des Schryvers onderscheiden zyn.*

Mocht

(†) Het geene ons, tot de volledige mededeeling deezer briefwisseling, ontbrak, heeft de heusche vriendelykheid van den Wel Ed. Gestr. Heere M. W. DE MAN, M. J ZN., wel gelieven te vervullen; waer voor wy zyn Wel Ed. Gestr. by deeze, openlyk, onze dankbaarheid betuigen.

Mocht men, intusschen, onder het geene door ons, op de gezegde wyzen, tot deeze Verhandeling is gevoegd, het een of ander aantreffen, 't geene min noodig of ter zaake dienende, toescheen, schryve men zulks toe, aan onze welmeenende bedoeling, en bezorgdheid om niets, deeze onderwerpen betreffende, achter te houden; en verschoone zulks, uit dien hoofde.

Men zal, in de eerste Afdeeling deezer Verhandeling, enkele plaatsen aantreffen, gelykluidende met zodanige, als in de meergemelde Proeve over de Voorbehoeding *voorkoomen. De Schryver zelve erkende dit* (I Afd. § XL). *En, wanneer men de tegenwoordige Verhandeling, als op zich zelven staande beschouwd, en deeze Geneeswyze, als op de waarheden in de genoemde* Proeve *vervat, gegrond, zal men ongetwyffeld moeten toestemmen, dat het, (zonder menigvuldige en moeilyke aanhaalingen, en eene wanstaltige gaaping) onvermydelyk was, wilde de Schryver, naar zyn gevormd Ontwerp,* analytisch, *voortgaan, of hy moest van eenige dier waarheden, tot zyn oogmerk dienstig, op nieuw melding doen.*

Alvoorens te besluiten, achten we ons gehouden, openlyk, onze ongeveinsde dankbaarheid te betuigen, aan zoo veele waardige Mannen, Voorstanders der Geleerdheid en Vrienden van het Menschdom, door welker vereenigde welmeenende poogingen, het gevormd Ontwerp ter gemeenmaaking deezer Ontdekking, tot stand gebracht, en dezelve des, der Maatschappye weder geschonken werd: hartelykst wenschen wy, dat den Opperster Medicynmeester *de toediening deezer middelen, voordaan, met gelyken zegen bekroone, met welke dezelven, bevoorens, steeds begunstigd werden:*

op

op dat dés, hun hart het edel genoegen smaake, van het hunne te hebben toegebracht, tot de verlichting der rampen van het Menschdom; en zy, in de kalmte welke hunne Ziel, door deeze verhevene aandóening gevoelen moet, hunne belooning vinden moogen! eene belooning, voor een gevoelig hart onschatbaar.

de Erven I. J. VAN DEN BOSCH.

ROTTERDAM
den 31ⁿ van Louwmaand
1791.

KORTE

KORTE STELLINGEN
OMTRENT DEN WAAREN AART DER
KINDERZIEKTE,
EN DERZELVER GEMAKKELYKE EN ZEKERE GENEEZINGE.

EERSTE AFDEELING.

De mogelykheid om de Pokſmet, op de natuurlyke wyze medegedeeld, te verzwakken en krachteloos te maaken, aangetoond, en met een aantal wélgeſlaagde Proeven, nader bevestigd.

* * *

INLEIDING.

§ I. Van alle de kundigheden, welke het voorwerp van de wyduitgeſtrekte Geneeskunde uitmaaken, zyn 'er geene, die meerder invloed hebben op den welvaart en de inſtandhouding van het Menſchelyke Geſlacht, dan het wél kennen, wél onderſcheiden, en zeker geneezen van de Kinderziekte.

§ II. Van de eerſte tyden af, in welken deeze Ziekte algemeen bekend is geworden, en inzonderheid in de voorgaande Eeuw, doch allerbyzonderst in onze dagen, heeft men ongelooflyke vlyt áangewend, ter verklaaring van haaren waaren aart, en ter bepaaling van haare behandeling: gelyk het wél ontwikkelen van deezen Wonderknoop, thans nog geré-

gerekend word, een daad te zyn, welke gelyk gesteld mag worden, met de roemruchtige bedryven van TITUS en TRAJAAN (*)

§ III. Een onderwerp, zoo gewichtig, behoord billyk een yder op te wekken, tot de nasporing van eenig middel, vermogend ter voorkooming deezer wreede Ziekte, eêr zy haare woede op den mensch uitoeffend; of ter verzwakking van het werkzaam en krachtig vermoogen van haar gif, wanneer zy zich reeds geöpenbaard heeft.

§ IV. Als Lid van de groote Maatschappy der Waereld, en daar en boven door myne byzondere bestemming, verplicht, aan het behoud myner natuurgenooten te arbeiden, zal ik ten minsten trachten my van mynen plicht te kwyten; door myne kundigheden aantewenden, ter nasporing van het begeerde doelwit (§ III).

§ V. Ten einde, reeds by den aanvang deezer verhandeling, eenigermaate te doen zien, dat deeze heilzaame pooging niet geheel vruchteloos zal afloopen, durv ik my, in het blyde vooruitzicht van een gelukkigen uitslag, verbinden, door een' schakel van waarheden en welgeslaagde proeven, welke ik aan het oordeel van lieden der kunst onderwerp, aantetoonen, gelyk ik zulks durve vast stellen: *daar is een middel om het werkzaam vermoogen van de medegedeelde pokstmet te verzwakken, of daadelyk krachteloos te maaken.*

§. VI. Om in de vereischte ontvouwing en verklaring dier waarheden welke zulks duidelyk betoogen moeten, te beter te slaagen, zal ik, met de Aloudheid zelve beginnende, vervolgens tot den tegenwoordigen tyd nederkoomen, om uit deeze beschouwing, de behandeling der ziekte na de toenmaalige bevat-

(*) [Zoo sprak nog LE CAMUS, *bestuurend Lid van de geneeskundige Faculteit* te PARYS, in zyn *Projet d'anéantir la verole*, p. 19.]

bevattingen en de geneeswyze op dezelve gegrond, afteleiden; en tot de tegenwoordige verbeterde Geneeswyze te besluiten.

§ VII. Eindelyk, om allen omslag, niet tot het weezen der zaake behoorende, te vermyden, verkies ik de behandeling by wyze van *Aphorismi*, of korte stellingen; van welke de eene, de andere vervangen en verklaaren zal: om uit dezelve langs wettige gevolgen, tot de begeerde waarheden den grond te leggen, en op dezelve de gedaane waarneemingen te doen berusten.

Aloude Behandeling der Kinderpokjes, het eerste Tydvak uitmaakende.

§ VIII. Zoo dra de Kinderpokjes bekend en duidelyk beschreeven waaren, (ik beöoge hier alleen RHAZÉS, om van anderen vóór hem niet te gewaagen,) werden dezelve tweezins behandeld: of *Mechanicè* of *Specificè*. Volgens de eigen' verklaaring van RHAZÉS, was de eerste wyze ingericht om de hitte te maatigen (*a*), of, het geene op het zelvde nederkoomt, om de gisting te stillen, gelyk hy zich elders uitdrukt (*b*); en de laatste, voldeed aan dit oogmerk stilzwygende. Alle de vorderingen in de Inënting gemaakt rusten op dit grondbeginsel; 't zy men zulks toestemme, of, daar van afwykende, een ander Leerstelsel omhelze.

§ IX. De wetten der Gisting bepaalen zich, volgens de bekende verschynsels, tot deeze drie: te weeten, *de vereëniging van de gist met het lichaam* dat

(*a*) FREIND, *Hist. Medic.*, *London* 1733. *p. m.* 527.
(*b*) *Ibid*, p. 525, 529.

dat gisten moet; het houden van die beiden in een' diepe rust; en *het vermeerderen der warmte tot een zekeren graad.* Dit omgekeerd zynde, verbreekt het gevolg, langs de gewoone wyze zich vertoonende, en maakt eene veel zachtere, of gansch geene, of eene verkeerde uitwerking; ja somtyds zoo, dat ze van de gewoone afwykt: 't gene volkomen plaats heeft in de Inënting; en, naar maate deeze regelen in acht genoomen worden, is de uitkomst gunstiger of minder gunstig: men vergelyke de eerste Inëntingen in *Engeland* en te *Geneve* gedaan, tegen de Hedendaagsche verbeterde van SUTTON en anderen; en men zal ten vollen van deeze waarheid overreed zyn (†).

§ X. Van het wél onderscheiden en bestuuren van dit gewichtig Leerstuk, hangt de gansche geneezing, en den gelukkigen of ongelukkigen uitslag, zoo wel in de natuurlyke, als door konst medegedeelde pokjes, af (‡).

§ XI. Door de afwykingen van dit eerste grondbeginsel (§ IX, X) is deeze Ziekte dermaate woedende en doodelyk geworden, (daar, door het niet beteugelen der gisting, de koorts aanmerklyk moest toeneemen en de Etter in evenredigheid vermeerderd worden, waar uit alle de andere gewoone doodelyke toevallen hunnen oorsprong neemen,) dat 'er door dezelve meerder menschen gesneuveld zyn, dan 'er door de wreede Pest zyn omgekoomen (*). De laate herdenking van deeze waarheid (§ IX, X), is

(†) [Men zie de Bylage, *sub Litt.* A*, in het voorberickt vermeld.]

(‡) [Men leerd tevens uit dit Leerstuk, de paalen eener te ver gedreevene *refrigeratie* kennen, en het *excès* der *antifermentative* middelen; wyl in dit geval, het levens beginsel (*principium vitale*) verdooft word.]

(*) [ROSENSTEIN, *Handl. tot de kennis en geneezing van de ziekten der Kinderen*, p. 215. FURSTENEAU enz.]

is alleen in staat, aan de gewoone woede deezer ziekte eenige paal en perk te stellen.

§ XII. Om deeze gewichtige reden, (§ XI) zullen alle poogingen vruchteloos of ontoereikende blyven, om de ontvolking der Landen en Steden enz. te verhoeden, ten zy men de voornaame kracht van bestryden tegen dit geweldig vergif, leere aanwenden in die genen, welke *natuurlykerwyze* daar door aangetast worden; want offchoon men, by de Inënting, dit gewichtig voorwerp (§ VIII—XI) vry naauwkeurig betracht, word deeze bewerking nogtans, hoe heilzaam anders, in zich zelven aangemerkt, zelvs van haare grootste voorstanders ongenoegzaam geoördeeld, om de gewoone flachting, door het verspreiden van de smet, te verminderen; welke dus onder de geringere *Classe* der Inwooneren, van middelen onbloot om tot de Inënting den toevlucht te neemen, of zulken onder meêrvermogenden, die een afkeer van deeze konstige mededeeling hebben, of ook, om gemoeds-zwaarigheden tot dezelve niet besluiten kunnen, steeds vruchtbaar gekoesterd, gestadig verspreid en onvermydelyk voortgeplant moet worden (*c*).

§ XIII. Dat 'er van dit bestuur (§ XII) uit aanmerking van het meerder getal der genen die van de natuurlyke pokjes worden aangedaan, boven die welke dezelve door de konstige mededeeling bekoomen, veel afhange, leerd de ondervinding ten duidelykften. Weinig is 'er van de behandeling deezer ziekte, sedert de tyden van RHAZÉS tot den tegenwoordigen, of, zoo men wil, tot de zestiende Eeuw, bekend. Het doet ook weinig ter zaake, of men hier

(*c*) De beroemde Baron DIMSDALE heeft dit, nog niet zeer lang geleeden, onbewimpeld verklaard, in zyne Verhandeling over de middelen om de Inënting algemeener en van uitgebreider nut te maaken.

hier veel dan weinig van weete: de hoofdzaak moet op twee, of, zoo men wil, op drie puncten nederkoomen. De meest aangenoomene zyn, de *broeyende Geneeswyze*, de *verkoelende*, en, laatstelyk, die *door Specifique middelen.*

BROEYENDE GENEESWYZE.

§ XIV. In het denkbeeld van een uitslag te bevoorderen die naar buiten moest *(eruptio cutanea)*, was men, naar gelang der onderscheidene denkwyzen, op verschillende middelen bedacht, om dezelve, zoo door de beslooten' warmte der vertrekken, als door het houden der zieken in een bed waar in zy byna versmoorden door het aantal dekens, en andere aanzettende warmte, (om hier niet te spreeken van de *Bezoärdica animalia*, de *Peiro del porco*, Schaapen drek enz.) het vergif dus in een verdubbelde reden van zyn vermogen vermeerderende, uitwaards te brengen: door welke gekoesterde gisting, ten waare men toevlucht name tot helpende en verdunnende dranken, ter verdunning en verzwakking van het gistend poksmet, 'er yzersterke natuuren, welke het geweld der ziekte en deezer middelen konden wederstaan, vereischt werden, om geene Slachtoffers derzelve te worden: welke behandeling het *Eerste tydvak* der afwykinge aanwyst; en onder welke deezeziekte zeer in woede heeft toegenoomen.

VERKOELENDE GENEESWYZE.

§ XV. Het *tweede tydvak* is dat der *verkoelende Geneeswyze*; welke men verschuldigd is aan den onbezweeken moed van den grooten SYDENHAM; die het eerste bestond de oude vooroordeelen te verwerpen. Zy is regelmaatig gegrond, op de over-

overeenkomst deezer ziekte met de ontſteekende ziekten *(morbi inflammatorii)* en heeft haar opzicht op de *reſolutie* der *humeuren*. de bevordering der *ſuppuratie*, en alle die toevallen, welke uit een ſtrydig beſtuur gewoonlyk volgen.

§ XVI. De verkoelende Geneeswyze werd, op eene andere wyze, in *Duitschland* beproefd, door WALDSCHMIDT; waar van den uitſlag, volgens zyne waarneemingen en die van DOLÆUS (*d*); gunſtig ſcheen te zyn: hoewel F. HOFMANN getuigde, dat de pokpuistjes langer met paarſche kringen omzet bleeven, waardoor het Pokgif langer in het Lichaam teruggehouden, en min bekwaamelyk uitgedreeven werd (*e*).

GENEESWYZE DOOR *MINERALIA.*

§ XVII. Men zoude intusſchen den zoogenaamden *Adepti* of Goudzoekeren, (die, beide hunnen tyd en hunne middelen, verſpilden in de navorſching van den Steen der Wyzen,) te kort doen, indien men dezelven niet in den rang der waare beſtryders van de pokſmet, in eene andere rangſchikking, aanvoerde. Deezen hadden, reeds voor lang, ontdekt, en deeze Ontdekking zorgvuldig bewaard en levendig gehouden, de wonderbaare geneeskraehten in de

(*d*) Volgens hun getuigenis, hadden zy het middel, door hun beiden uitgedacht, meer dan duizendmaal beproefd. JOH. JAC. WALDSCHMIDT, *Opera Med. pract. Part.* 1, *cas* LXXIX & *cas* XXII, *de Variolis & Morbillis.* JOH DOLÆUS, *Encyclop. Med. Dogmat. Cap.* VI. *p.* 561. vergeleeken met myne *Proeve over de voorbehoeding der Kinderpokjes*, *bl.* 218, 219. Men meend, dat dit vocht beſtond uit het *Succus Betulæ*, &c. dan, de Heer HALLER achtte, dat het de *Tinctura aquoſa Roſarum* waare. [Men vergelyke hier mede, de verklaaring van dit verſchynſel beneden, § LIII.]

(*e*) *M. R. S. Tom.* II, *p.* 58, *Sect* 1. *Cap.* VII *Obs.* 1.

de Metaalen geleegen; die zy door hunne geheime konst uit dezelve wisten te trekken, en *Bezoärdica frigida* noemden; in tegenstelling van de *Bezoärdica animalia* (§ XIV); en aan welke zy zoo veel vermogen toeschreeven, zoo wel in *Morbis malignis exanthematicis*, als in *Chronicis inveteratissimis*: door welke poogingen, zy der Geneeskunde te veel diensts hebben beweezen, om, in eene verlichte Eeuw als deeze, geen goed gebruik van deezen hunnen arbeid te maken.

§ XVIII. De poogingen van FRANCISCUS ANTONIUS, PARACELSUS, VAN HELMONT, BASILIUS VALENTINUS, en anderen, hebben de nuttigheid derzelve (§ XVII) ten duidelykSten doen blyken: dan, vermits het als nog de plaats niet is daarvan melding te doen, zal ik liever in de geschikte *Analysis* voortgaan; om daar uit, ter zyner plaatse, de vereischte waarheden des te krachtiger te betoogen.

§ XIX. De bestendige waarneemingen in de Geneeskunde nopens de *Mercurialia* en *Antimonialia*, ter geneezing van opene Zweeren en andere huidsgebreken, van oude tyden af in gebruik (*f*), schynen mede het hunne toegebracht te hebben, om, door vergelyking van sommige deezer uitkomsten, ook nieuwe proeven op de Kinderpokjes te doen; welke naar maate van derzelver gelukkigen uitslag, ook meer of min werden voortgezet (*g*): en, indien men

(*f*) Als in de *Lepra*, de *Elephantiasis* &c. FREIND, *Lib. citat.*

(*g*) Eene toevallige waarneeming ontdekte, dat, ter plaatse alwaar een pleister met het *Emplastrum de Ranis cum Mercurio* besmeerd, in eenen Poklyder aangelegd was, geene pokjes zich vertoonden; niettegenstaande zy zich in grooten getale rondom dezelve, en op andere Lichaams-deelen voordeeden. Men heeft ook uit den mond van BOERHAAVE de volgende woorden opgeteekend: „ *Omnes Chimici norunt, Mercurium omnes exulceratio-*
nes

..en niet, door enkele byzondere gevallen, was afgeschrikt geworden, maar op den grond der welgedaane Proeven, moedig had voortgegaan, zoo zouden de *Kinderpokjes, reeds voor lange*, in haar werkzaam en verspreidend vermogen gestuit, beteugeld, en merkelyk zachter en krachteloozer geworden zyn; waar door een aanmerkelyk aantal Slachtoffers aan haare woede hadde kunnen ontrukt worden. Men kan dés, deeze Geneeswyze, als een *derde tydvak* maakende, beschouwen.

§ XX. Er is van deeze waarneemingen een veel grooter aantal voorhanden, dan men oppervlakkig denken zoude: De Heer A. HELVETIUS, Geneesheer te *Middelburg*, gaf in zekere Verhandeling (*h*), een vry omstandig bericht van verscheidene geneezingen der Kinderpokjes: waar onder 'er ook veelen waaren, in welke men zich van *Mercuriale* en *Antimoniale* middelen bediend had. De *Weener* Hofraad en Lyfärts DE HAEN gewaagde van eenige deezer Schryveren, en prees onder anderen ook aan, myne bovengenoemde Verhandeling over dit onderwerp (*i*); als in welke dit stuk, naar zyn gevoelen, omstandiger dan wel in andere schriften behandeld was. Men kan nogthans met geene genoegzaame

„ *nes tollere; sic enim si caput ulceribus scateat tum Emplastrum de* „ *Ranis cum Mercurio pedibus applicatur, & caput ulceribus libe-* „ *ratur; Simile quid etiam in Antimonio esse videtur*". d. i. Alle Scheikundigen weeten, dat de Kwik alle zweeren kan geneezen; want, wanneer het hoofd met zweeren bezet is, en men een pleister *de Ranis cum Mercurio* tegen de voetzoolen legt, zoo word het hoofd van de zweeren bevryd. Er schynd ook iets dergelyks in het Spiesglas te zyn. In *Aphor.* 1392, *Prax. Med. Tom.* V p. 303, 309.

(*h*) *Verhandeling van verscheidene geneezingen der Kinderpokjes, uit de voornaamste Geneesheeren samengetrokken en met aanmerkingen verrykt door* A. HELVETIUS, Middelb. 1724.

(*i*) *Ratio med. cont.* Pars 1. Cap. 5 § IX.

zaame zekerheid vastſtellen, dat een *Systematiſche* ordre in deeze wyze van geneezen hebbe plaats gehad; daar ſommigen, de *Mercuriälia* ſlechts onder *purgantia* mengden; anderen, ſlechts in zekere gevallen zich daarvan bedienden; en weder anderen, deeze middelen wel in het waare oogmerk bézigden, doch door andere voorſchriften verbasterden (*k*).

§ XXI. Dan, deeze gewichtige onderneeming, om de ontvangene Pokſmet op een gewisſen voet te beſtryden en dit in een Geneeskundig Samenſtel in te voeren, ſcheen voor den grooten BOERHAAVE bewaard. Hy, die alles las en onderzocht wat 'er in de geleerde waereld omging, voor al in de geneeskunde, omtrend zaaken die nieuw waaren; en boven dien door zyne uitgebreide *correspondentiën*, in ſtaat geſteld werd, om nieuwe ontdekkingen, door zyn vernuftig brein, tot regelmaatige ſamenſtelſels te brengen, twyffelde geenszins aan de mogelykheid om hier in te kunnen ſlaagen. — Hy ondernam in de Jaaren 1709 en 1712, in zyne bekende *Aphorismi* zich te uiten, dat de Pokſmet, volgens de opgegeevene waarneemingen (§ XV — XX), konde beteugeld worden, door het tegengaan van haar vermogen met welbereide middelen uit *Kwik* en *Spiesglas*, of door een algemeen beſtuur tegen de ontſteeking (*l*): weshalven zyne denkwyze op het ver-

(*k*) Jammer is het, dat men deeze waarneemingen niet gebracht hebbe tot bepaalde grondbeginſelen, gelyk SYLVIUS en YVO GAUKES, (van welken § XXXIV en XXXV, nader geſprooken worden zal) gedaan hebben. *Zy* draagen te groote kenmerken van een grondige behandeling, om tot onze tyden overgelaaten te zyn, zonder te zyn voortgezet; en ik beklaag my zeer, dat dezelve nog niet tot myne kennis gekoomen waaren ten tyde van het ſchryven myner *Proeve*, en toen ik een aanvang maakte met het doen van Proefneemingen.

(*l*) § 1389 *Stimulus videtur auferri poſſe correctione per ſpecifica ita dicta, vel methodo univerſali antiphlogistica* & § 1392.

In

verkoelend bestuur en de behandeling door *mineralia* nederkwam. Hy zoude ten vollen zyn oogmerk bereikt hebben, waaren zyne voorschriften (*formulæ*), die op den duur niet konden gevolgd worden (*l**), met zyn gegeeven ontwerp (*Præcepta*) over een gekoomen: van zekerer aanleg waaren zyne poogingen, die hy zelve in 't werk stelde; en indien het geval niet gewild had, dat hy door het verliezen van een kind, afgeschrikt wierd zyn voorneemen door te zetten (*m*) zoo ware het hem gewisselyk gelukt verdere proeven te doen. Zyne beroemde discipelen, VAN SWIETEN en DE HAEN, ondergingen geen beter lot: maar moesten, zonder het waare geheim om de Pokziekte, langs de

In stibio & mercurio ad magnam penetrabilitatem arte deductis, nec tamen acrimonia nimium corrosivis, sed bene unitis, ut quærimus, incitat horum aliquando successus. d. i. „de smet „schynd te kunnen weggenoomen worden, door middelen die „daar toe een *Specifique* kracht hebben, of door een algemeene „geneeswyze tegen de ontsteeking." — *en*, „Eenig gelukkig „voordeel in het Spiesglas en het kwikzilver, door de konst, „zonder nogtans door al te bytende zuurigheid, maar wel vereenigd, tot een groote doordringbaarheid gebracht zynde, wekt „ons op om in het zelve zulk een *Specifiq* middel te zoeken."

(*l**) *Mater. Medic. ad* § 1392 *cum notis* P. CAMPER.

(*m*) Na de aangehaalde plaats (§ XIX noot *g*) doed men BOERHAAVE aldus spreeken: „*verum cum tot adversarios hujus „usum improbantes habuerim in hujus usu non continuavi, ergo „hanc rem felicioribus indagatoribus relinquo*". d. i. Maar vermits ik zoo veele tegenstreevers gehad hebbe, die dit gebruik afkeurden, ben ik daar meede niet voortgegaan; waarom ik deeze zaake voor gelukkiger onderzoekeren overlaate. DE HAEN, welke dezelve plaats aanhaald, voegd 'er nog dit volgende by: „*Olim talia quidem dabam, et successus inde videbam; „advero cum inter multos sanatos infans moreretur, clamabant „peremptam a me infantem esse: unde pertæsus destitui: Antimo- „nium diaphoreticum cum suo nitro fixante fecit mirabilia haud „ita pridem. Cinnabaris nativa cum triplo sacchari trita tacite data „benignissimas Variolas dedit*". d. i. Voorheen schreef ik dezelve wel

de natuurlyke weg medegedeeld, te beſtryden, deeze waereld verlaaten; hoe yverig zy zich anders, benevens hunnen onſterflyken Meester, aanhoudend gekweeten hadden, om een iegelyk tot het ontdekken van deeze geneeswyze aantemoedigen, en hoe zeer zy hunne onvermoeidſte poogingen ſteeds hadden aangewend, om die ziekte op de bestmogelyke wyze langs deezen weg te beſtryden (*n*).

§ XXII. Alles echter (§ XXI), met ter zyde ſtelling van alle vooroordeelen, wel overwoogen zynde, hebbe men BOERHAAVE voor de beweegoorzaak te houden, van de tegenwoordige verbetering; in de geneeswyze, zoo der ingeënte, als der natuurlyke Pokjes; en van hier de wezenlyke en beſtendige vorderingen afteleiden, welke men, in

wel voor, en zag 'er een goed gevolg van; doch toen 'er, van een aantal Kinderen, die herſtelden, één overleed, riep men uit, dat ik het zelve vermoord had; hier over verdrietig zynde, heb ik 'er van afgezien. Het zweetdryvend Spiesglas, met zyn vastmaakende Salpeter, heeft nog niet lang geleden wondren gedaan; de natuurlyke Vermilioen, met driemaal zoo veel ſuiker gewreeven, bracht zeer goedaartige pokken voort. *Rat. med. contin.* Tom. I, p. 85, 86.

(*n*) De taal van BOERHAAVE was: *Quale Specificum inveniri posſe, comparatio hiſtoriæ antidotorum & indoles hujus mali faciunt ſperare; & ad indagandum impellit ſumma hinc futura humano generi utilitas.* § 1391 — d. i. — „ De vergelyking van de „ Hiſtorie der tegengiften en den aart van dit kwaad, doen hoopen, „ dat zodanig tegengift kan gevonden worden; en het groote nut „ dat daar uit voor het Menſchelyke geſlacht zal voortkomen, moet „ ons tot onderzoek van het zelve aanzetten." VAN SWIETEN toonde zynen blaakenden yver, by de verklaaring van de aangehaalde paragraaf, eindigende met deeze nadrukkelyke woorden: *Et ſi ullibi, certe in hoc caſu, locum habet, quod talis facti, feciſſe, merces ſit.* d. i. „ En zoo immer, kan men gewisſelyk hier van „ zeggen, dat zulk eene daad zich zelve beloonen zoude." En DE HAEN ſpande alle zyne krachten in, om deeze wyze aanneemelyk te maaken. *Rat. med. cont. Cap. m. citato.*

in dit tweeledig opzicht, gemaakt heeft: 't gene ik tans, naar den rang der waarneemingen, voornemens ben nader te bewyzen.

§ XXIII. Volgens de eigen' verklaaring van BOERHAAVE (*o*), was LOBB de eerste, die van de middelen volgens zyne opgaave, met *kwik* en *zwavel* bereid, in de Kinderpokjes gebruik maakte (*p*). Hy bediende zich wel niet van de eigene *formulen* van BOERHAAVE, maar zyne middelen kwamen dezelve zeer naby; bestaande alleen uit *gemeene Zwavel* en *levendige Kwik*, tot *Aethiops mineralis* gebracht; en uit *Aethiops* met *Zwavelbloemen*; somwylen met bevoeging van *Myrrhe*, *Saffraan* enz. En LOBB erkende zelve, dat hy deeze handelwyze aan BOERHAAVE verschuldigd was (*q*).

§ XXIV. Het oogmerk van LOBB in het bézigen dier middelen, was om de koorts van het eerste tydperk tegen te gaan, en langs deezen weg de Inënting te vermyden; gelyk zyne ronde taal dit duidelyk uitwyst, zeggende: *indien de middelen, voorgesteld om de Kinderziekte in het eerste tydperk te geneezen, de gewenschte uitwerking hebben, zullen zy de Inënting, ingevoerd met oogmerk om de sterfte welke deeze ziekte veroorzaakt, voortekoomen, onnut maaken* (*r*). Hy deed eenige weinige proeven (*s*).

(zoo

(*o*) DE HAEN, *l. c.* p. 86, 87.

(*p*) *Traité de la petite Vérole.* Paris 1749. Tom. I. p. 317. 318. 402. hebbende de Engelsche uitgaave niet machtig kunnen worden.

(*q*) *Ibid.* Chap. IX p. 284, alwaar hy zegt: *de groote* BOERHAAVE *is de eerste welke het denkbeeld verwekt heeft, van de mogelykheid om de Kinderpokjes in het eerste tydperk te geneezen, en dus de volgenden voortekomen.*

(*r*) *Ibid* p. 318. verg. met zyn 20e *Aphor.* § 639. Tom. II., van deezen inhoud: *het is zeer waarschynlyk dat men de Kinderpokjes in het eerste tydperk geneezen konne, met voorkoming van de uitbotting, en der andere tydperken van de ziekte.*

(*s*) naamelyk, *vyf. Ibid.* p. 294.

(zoo ook RICHARDSON ééne (*t*)) en volharde steeds in de gewoone geneeswyze van zynen tyd; wel met gelukkigen uitkomst, doch niet zonder den gewoonen omslag.

§ XXV. Niettegenstaande den ongelukkigen uitslag der proeven, ter voorbehoeding in 't werk gesteld, te *Edinburg*, met den *Aethiops mineralis* (*u*), volgde HILARY nochtans het zelfde voetspoor (XXIII); doch hield zich nader aan BOERHAAVE; en bediende zich van *Antimonium diaphoreticum*: kennis hebbende aan de waarneemingen van GRAFFIUS (*u**), zoo nam hy *Mercurius dulcis* in plaats van *Aethiops*; insgelyks met oogmerk om de koorts van het eerste tydperk tegentegaan (*v*): terwyl hy, in het tweede tydperk, met de gewoone *Bezoärdica* bleev volharden (*w*). Zyne waarneemingen waren zoo wezenlyk, dat hy zich op de volgende wyze daar over durvde uitten: *ik heb altoos opgemerkt, dat hoe langer de wyze, boven aangeprezen, agtervolgd was, eêr de besmetting in den Lyder plaats had, de ziekte evenredig zachter en gunstiger, de toevallen maatiger en de puistjes minder waren. Ik zag nimmer samenvloeyende pokjes op het gebruik van dezelve volgen; zelvs niet wanneer de Lyders, door zodanigen, die dat soort van pokjes hadden, of in zulke huisgezinnen, in welken die ziekte dikwyls doodelyk geweest was, besmet waaren. Het voornaame, zoo niet het eenige, voordeel, dat de Inënting heeft boven den gemeenen weg van besmetting, bestaat hier in, dat het Lichaam, door deeze of soortgelyke manier, voor den aanval bereid word; en die genen welke de Inënting niet*

(*t*) *Ibid.* Tom. II. § 642 - 649. p. 416 - 418.
(*u*) *Medical Essays*
(*u**) *Ephem. N. C. Ann.* III. *Obs.* 56
(*v*) *A Practical Essay on the small Pox*, Chap. VI.
(*w*) *Ibidem*, Chap. VII.

niet goedkeuren, kunnen volgens het gene my de ondervinding tot hier toe geleerd heeft, alle de voordeelen derzelve genieten, zonder begunstigers van het mededeelen der ziekte te zyn. (*x*).

§ XXVI. CANTWELL sloeg denzelvden weg in; en, niettegenstaande MEAD de' poogingen van BOERHAAVE als onzinnig wraakte (*y*), terwyl hy zelv, zich bevlytigde een middel tegen de dolle hondsbeet uit te vinden, bleev het denkbeeld, van de mogelykheid om te kunnen slaagen, steeds levendig.

§ XXVII. Meest moet men zich verwonderen, dat ROSÉN VAN ROSENSTEIN, die aan de gegrondheid van het voorstel van BOERHAAVE, en de echtheid der proeven van LOBB, twyffelde, en die de pillen van BELLOSTE van een gelyk voorbehoedend vermogen achtte, als den *Aethiops mineralis* (*z*), echter de eerste was, ná de bekende en beroemde Engelsche Geneesheeren, die, in een tyd, wanneer de pokjes te *Stokholm* een' vreeslyke Slachting aanrechtten, bedacht was op het geeven van een voorbehoedend middel; waarmede hy *veertig* goede proeven deed, en de geenen die het zelve gebruikten, van de toenmaalige besmetting bevrydde (*a*); schoon het ongenoegzaam was, om de woede die toen plaats had, te stuiten: waarom men, volgens MURRAY (*b*), tot de Inënting den toevlucht neemen moest. In de Verhandeling reeds aan-

(*x*) *Ibidem*, pag 61.

(*y*) H. D. GAUBII, *Instit. Patholog. Medic.*, § 499. welke beschuldiging van MEAD, BOERHAAVE als een dooden Leeuw aanvallende, de Heer GAUBIUS in zyne jaarlyksche Lessen gewoon was te wederleggen.

(*z*) *Handleiding tot de ziekten der kinderen*, hoofdst. XIII.

(*a*) Der Königl. Schwed. Acad. der Wissensch. Abhandl. XII Band, p. 310.

(*b*) *Historia Insitionis Variolarum.*

aangehaald (§ XX), komen mede zestien gevallen voor, in welke deeze middelen als goede voorbehoedsels gewerkt hebben (*b**).

§ XXVIII. Onder de Fransche Geneesheeren munt inzonderheid uit VARNIÈR; welke aan het voorstel van BOERHAAVE, en de proeven der Engelsche Geneesheeren geloof gaf; en zich omstandig, in zyne uitmuntende verhandeling, over het kwaadaartige der Kinderpokjes, omtrend dit onderwerp heeft uitgelaaten (*c*).

§ XXIX. Dan, alle deeze waarneemingen (§ XXI — XXVIII) bleeven op een' ongewissen voet, en men scheen geen vast *Systema* te hebben, waarop dezelve gegrond waaren: zynde de eene alleen eene navolging of verbetering van de andere; of wel, deeze middelen werden niet dan voor het eerste tydperk der ziekte gebézigd, en alleen door eenige weinigen ná de uitbotting, of in het tweede tydperk der ziekte, toegediend. Ten einde hier dan aan deeze ongenoegzaam - bepaalde waarneemingen, het vereischte licht en kracht bytezetten, diend de zaak een weinig hooger opgehaald te worden.

§ XXX. Twee voornaame waarheden werden in de voorgaande Eeuw erkend; en het is te bejammeren dat dezelve, tot groot nadeel der Geneeskunde, zoo al niet in vergeetelheid geraakt, immers meer veronachtzaamd dan gevolgd zyn; te weeten: het *Leerstuk van de Gisting*, en het *vermogen* in de voorgestelde middelen, *om de ontstaane gisting te bestryden.*

§ XXXI. Onnoodig is het, aan déskundigen voortehouden, hoe VAN HELMONT, overeenkom-

(*b**) *Proeve over de voorbehoeding der Kinderziekte*, p. 195.

(*c*) *Receuil périodique d'observations de Médecine*, Tom. V p. 134.

komstig de waarheid, hier omtrend gedacht hebbe; hoe LISTER, SIDOBRE, MARESCOT, WILLIS, SYLVIUS, en anderen, meêr of min, hunnen aandacht gevêstigd hebben op een gisting, in de Kinderpokjes; hoe, door toevallige proeven, (§ XIX), de etter in de pokjes geweerd zy, en veele andere waarneemingen meer: van welke te gewaagen, het bestek van dit voorstel niet gedoogd.

§ XXXII. Zeker is het dat VAN HELMONT en BUXBAUM, reeds vroeg, den *Mercurius* in de Kinderpokjes bézigden (*d*), en dat zich de eerste beroemde, door ééne gifte van zyne *arcana*, de koorts te kunnen bedwingen; en, elders, door dezelve den *Archæus* uittedryven. FRANCISCUS ANTONIUS stelde het vermogen van zyne *Panacea* te bestaan, in het uitdryven van het vergif naar buiten (*e*). GLAUBER gaf, ter voorbehoeding, aan zyne zeven kinderen, by dezelver geboorte zyn *Sulphur auratum* in; en schreef, dat ze geen van allen door de Kinder-ziekte zyn aangetast geworden. Welke poogingen, in eenen gezonden zin genoomen, niets anders aanduiden, dan dat zy het werkzaam vermogen van de poksmet bestreeden hebben, ná dat dezelve ontvangen was; of, voorneemens waaren dezelve tegentegaan, vóór haare *efflorescentie*, of daadelyke uitbotting (*f*), weshalven zy niet anders gedaan hebben dan het gene MEDICUS met den *Cortex Peruvianus*, in het bedwingen van de koorts beöogde (*g*): welke DIMSDALE *voor den ergsten Vyand hield, die, niet met kracht*

(*d*) BUXBAUM, *Disp. de Variolis hactenus in Patria grassatis.* Lipf. 1679.

(*e*) *Panacea aurea.* p. 45. Hamburg 1598.

(*f*) *Pharmac. Spagyrica* Pars I p. 22. Amsterd. 1654.

(*g*) Medicinische Beobachtungen / II Band / p. 505.

kracht tegengegaan zyn'e, in staat was groot gevaar te veroorzaaken (*h*).

§ XXXIII. Maer het zyn niet alleen deeze middelen, die zodanig een vermogen hebben ter beteugeling van de Pokſmet, maar 'er zyn ook anderen: als, de *Syrupus alyandaci* ALSAHARAVII, de *Campher*, de *Myrrhe*, de zoo evengenoemde *Cortex Peruvianus*, de *Flores Aquilegiæ*, het *Succus Betulæ*, de *Jeneverboom*, de *Guajac*, het *Teerwater*, en andere natuurlyke balſems, waarin een *Virtus antiseptica vel antifermentativa*, of een rotting- of gisting-tegengaand vermogen, gelegen is; en welke in myne Verhandeling boven (§ XX) aangehaald, wegens hun pokſmet-beſtrydend vermogen genoegzaam verklaard zyn. En wanneer men den aart deezer middelen, uit de proeven van PRINGLE, MACBRIDE, GABER en anderen, vergelykt met de verhandeling van PEYRILHE (*i*), zal men bevinden, dat in deeze middelen waarlyk het vermogen is, om aan het hoofdoogmerk waar toe ze gebézigd worden, te beantwoorden.

§ XXXIV. Dat 'er nu indedaad, voorheen reeds, zulke eigenſchappen aan de eerstgenoemde deezer middelen (§ XV — XXXII), toegekend zyn, blykt duidelyk uit het getuigenis van F. D. LE BOE SYLVIUS (*k*); het welke men, niet van zyn

(*h*) *Verhandeling van de tegenwoordige manier van Inënting*, p. 60.

(*i*) *Diſſert. Academ. de Cancro*. 1775.

(*k*) „ Inter omnia, *quæ Puris excretionem moveant*, vel promo„ veant, præfero ac commendo *Antimonialia medicamenta*, quippe „ quæ obſervavi ſæpenumero habere inſuper *vim corrigendi* „ *noxas corpori a Pure contingentes*, *quin novam puris productionem impediendi*, *postquam non minus ad corporis humani*, *quam* „ *Auri purificationem ſervit Antimonium ritè tamen præparatum*, „ *quam adminiſtratum*". d. i. Onder alle middelen, welke de Etter uitdryven, of de uitdryving derzelve bevoordeelen, achte ik, die

zyn begunstigd Leerstelzel, maar van de waarheid zelve afteleiden hebbe; naar dien ook anderen dezelvde waarheid staafden: gelýk hy, door de wyze van dezelve te gebruiken, aanwees, dat zyn oogmerk op de natuur der ziekte gegrond was; naar dien hy zegd, dat het niet genoeg zy dezelve eenmaal toe te dienen, maar raadt, daarmede eenige dagen voort te gaan, tot dat de koorts en de andere toevallen weggenoomen, of ten minsten merkelyk verminderd zyn; waar door de pokjes dan, in veel kleiner getal en beter zouden uitkoomen; daar by voegende, dat hy dikwyls gezien had, dat de Pokstof door den stoelgang, met groote verlichting der ziekte; was uitgedreeven (*l*).

§ XXXV. Het zelvde schreef men toe aan de *Absorbentia*, WEDELIUS zegd, dat ze een krachtig vermogen hebben om de gisting (*fermentatio*) tegen te gaan en de onzichtbaare uitwaesseming vry, en aan zich zelven overtelaaten (*m*). Zy werden *Remedia fixa*, of vaste Geneesmiddelen, genaamd: tot welken de *Antimonium* en deszelvs *Regulus medicinalis*, benevens de *Cinnabaris* &c. mede behooren; gelyk men hier toe brengen kan, de *Mercurius diaphoreticus* van VAN HELMOND, waar van hy zich waarschynlyk in de geneezing der Kinderpokjes bediende; en die hy niet goedkeurde, wan-

die uit het Spiesglas, de besten te zyn, en pryze dezelven dus, als zodanig, aan: naardien ik zeer dikwyls bevonden heb, dat deeze, een byzonder vermogen bezitten, zoo om de Ziekten met welken het Lichaam, door Etterstof, word aangedaan, te verbeteren, als om de nieuwe voortbrenging van Etter te beletten: terwyl het Spiesglas, wyders, wel bereid zynde, niet minder geschikt is om het Menschelyk lichaam, dan om het Goud, te zuiveren. *Prax. Medic.* Lib. I, Cap. XV, § XLIII p. 193.

(*l*) *Ibid. Append.* Tract. I, Cap. IX, § LXXI, LXXII. p. n. 621.

(*m*) *De Medicament. facult.* Lib. II, Sect. II, Cap. III. p. 171.

wanneer de Kwik in dezelve weder konde *gerevivifieerd* of herbooren worden. Ook hebben de voornaamſte Scheikundigen, het uitſteekendſte vermogen aan zoodanige bereidingen uit het *Antimonium*, welke zy *vaste* noemden, toegeſchreeven; hoedanige de *Flores & Sulphur fixatum* zyn (*n*). Terwyl de *Abſorbentia*, nog tot op den huidigen dag, *Præcipitantia* genoemd worden. ETMULLER prees zulke *Remedia fixiora*, ten tyde van de uitgisting der pokjes, zeer aan (*o*); insgelyks YVO GAUKES (*p*); welke wilde, vermits men boven al de koorts moest trachten te geneezen, dat men dan den aanpers van de *materia morbifica* of der ziekteſtof, die de koorts veroorzaakt, naar de huid zoude zoeken te dryven, (het gene het zelvde is als de *Ebullitie* of *Fermentatie* tegen te gaan) waar toe hy *Terrestria abſorbentia & Cinnabarina* voorſchreef: en men ſlaagde zoo gelukkig met dezelve, dat men, reeds op den achtſten dag, de rooven der pokjes zag afvallen, en de *Febris ſecundaria* voorkwam. Dan, alles wel beſchouwd zynde, zoo heeft RHAZÈS mede *Abſorbentia*, tegen het geweld deezer Ziekte gebruikt: zyne *Trochisci Spodii* beſtonden, volgens de eigen' woorden van FREIND, uit dezelve (*q*). En dus ſtemmen de laatere waarneemingen ten vollen in het oogmerk der eerſten over een, om de *opzieding in het bloed* (Ebullitie) *door het vergif der Pokken verwekt, te bedaaren*, de *koorts* hier uit gebooren te

(*n*) Men zie hier omtrend de Verhandeling van F. HOFMANN, *de mirabili Sulphuris fixati Antimonii efficaciâ in Medicinâ*. Oper. Supplem. Tom. I. p. 708.

(*o*) *Oper. Supplem.* Tom. II, pars I Cap. X p. 549.

(*p*) *Prax. Chirurg. Medic.* Cap. LX p. 474.

(*q*) FREIND, *lib. citat.* p. 527. waar van de beſchryving in de uitgaave van CHANNING door HALLER, Vol. II p. 234, voorkomt.

te beteugelen, en de *irritabiliteit* (welke niet anders is als de *Archæus* van VAN HELMONT) bovenmaate hier door opgewekt, te ſtillen, en de gevolgen daar van, dus voortekoomen; 't gene eigenlyk *Specifice* te geneezen, genoemd word. RHAZÈS deed dit met zyn beſtuur en de zoo even genoemde geneesmiddelen; benevens een' zekere *Syroop* van *paarlen*, waarvan hy getuigd, dat indien iemand dezelve gebruikte, wanneer 'er negen pokpuistjes uitwaaren, het tiende niet te voorſchyn zoude koomen. *(r)* LISTER, die van dergelyke Syroop van *Alyandacus* van ALSAHARAVIUS gewag maakt, welke hy meende verlooren geraakt te zyn, hecht een' gelyke waarde aan den *Cortex Peruvianus*, op welks gebruik altoos *discretæ* pokken gevolgd waaren *(s)*; en waar van zich MEDICUS bediende, met oogmerk om de Koorts te beſtryden en de Pokziekte gemakkelyker te maaken *(t)*. De *Mer-*

(r) *Ibidem*, p. 235.

(s) Zie hier zyne eigene woorden: „*Taceo uſum Corticis Peruviani;* „ *a quo propinato, ait diſtinctas ſemper variolas ſequutas fuiſſe.* „ *Perinde ut a Syropo* Alyandaci ALSAHARAVII, *qui exibitus ante eruptionem variolarum, ſi exierint novem variolæ,* „ *non tamen pervenient ad decem. Ita interdum forte fortuna,* „ *& antiqua & nova inter ſe mirifice concordant, in maximum* „ *mortalium bonum. Sed proh dolor! Corticem habemus; ſyru-* „ *pus verò iſte mirabilis, quantum ſcio, cum Auctore periit".* — d. i Ik zwyge van het gebruik van den *Cortex Peruvianus*, door welker dikwylig gebruik, men zegd, dat altoos van één geſcheidene pokjes gevolgd zyn. Van gelyken als van de *Syroop* van ALSAHARAVIUS; dewelke vóór de uitbotting gegeeven, indien 'er negen pokjes uit zyn, geen tien zullen verſchynen. Somtyds ſtemmen op zoo eene wyze de oude met de nieuwe waarneemingen, ten nutte der ſtervelingen, wonder overéén. Maar, helaas! de *Cortex* hebben wy; doch deeze wonderbaare *Syroop*, zoo verre ik weet, is met den Uitvinder verlooren gegaan. *Exercit. Medic.* VIII *de Variolis* p. 316.

(t) Medicinische Beobachtungen, II Band, p. 726.

Mercurius werd het *eigen* middel tegen de pokjes genoemd; door welker gebruik men beweerde, dat iemand, of geheel en al voor de pokſmet beveiligd, of dérwyze voorbereid werd, dat de pokjes gemakkelyker, ſpoediger, en in minder getal uitkoomen zouden (*u*). De *Campher* is, van de tyden van Rhazès af, tegen deeze ziekte in gebruik geweest (*v*). Aan de *Myrrhe* werden uitſteekende krachten toegeſchreeven (*w*); 't gene van de *Antimonialia* en *Àbſorbentia* ten vollen gebleeken is. Weshalven, uit al het gene tot dus verre is aangevoerd, blykt:

COROLLARIA.

I. Dat diezelvde waarneemingen, die Rhazès ten zynen tyde deed, door veele laatere bevindingen op het zelvde grondbeginſel rusten en nederkoomen.

II. Dat het voornaame van het geneeskundig beſtuur, beſtaan hebbe in het tegengaan van het werkzaam vermogen van de pokſmet; 't zy dat zy daadelyk ontvangen waare, of vóór dat zy haar geweld vertoond had.

III. Dat deeze middelen beſtaan hebben uit *Mercurialia*, *Cinnabarina*, *Antimonialia*, *Myrrha* enz. waar uit, ten

IV. Ontegenzeggelyk volgd: dat 'er, van alle tyden, zekere middelen bekend en in gebruik geweest zyn, tegen de te ontvangene of reeds ontvangene pokſmet; en dat 'er dus waarlyk zoodanige *middelen zyn, bekwaam om het werkzaam vermogen van dezelve krachteloos te maaken:* tegen welke zy, met meerder of minder vruchts, gebézigd zyn.

§ XXXVI.

(*u*) *M. A. N. C. Ann.* 3 Obſ. 9 & 56 p. 13 & 56.

(*v*) Freind & Channing *in Loc.* cit. p. 236.

(*w*) *M. A. N. C. Diar.* III p. 12, 80.

§ XXXVI. Men hield dezelvde middelen (§ XXI—XXXV) by het voortzetten der Inënting onder het oog, en slaagde zoo gelukkig met dezelve, dat men de wezenlykste vorderingen aan deeze handelwyze verschuldigd is:

1. KIRKPATRIK liet Kinderen van 6 a 7 jaaren, na voorafgaande onthouding van Vleesch-soupen en geestige dranken, *Calomel* met purgeermiddelen gemengd, gebruiken (*x*).

2. Volgens het bericht van Dr. GALE aan den Heer HUXHAM gezonden, hebben de Inënters in de *Engelsche Coloniën* zich, op gelyke wyze, van middelen uit *Mercurius* en *Antimonium* bediend (*y*).

3. Sommigen in *Schotland* hebben insgelyks, ter voorbereidinge, den *Æthiops Mineralis* toegediend; hoewel de Hoogleeraar A. MONRO dien, als nutteloos, verwierp (*z*).

4. Waarschynlyk heeft BAKER soortgelyke middelen gebézigd; gelyk men meend te moeten opmaaken uit het doen innéemen van de pil, den nacht na de inënting, en welke om den anderen avond gebruikt werd, tot de Koorts zich openbaarde (*a*); zeggende hy op het einde zyner Verhandeling: *dat verscheidene Geneesheeren van naam, en onder anderen* ANDREW *van* Exeter, *zeer sterk staande houden, dat de* Mercurius dulcis, *kort vóór de inënting gegeeven, van zeer groot nut is;* waarop hy, het geval van Dr. GALE, door HUXHAM medegedeeld, omstandig aanhaald (*b*).

5. GLASS

(*x*) *Analysis of Inoculation*, p. 230. vel *Comment. de reb. in Sc. Nat & Med. gesti*. Vol. IV p. 148.

(*y*) *Philos. Transactions* for 1765. Vol. LV, p. 193. *Geneesk. Bibl.* III Deel. p. 193.

(*z*) *Account of the Inoculation of the Small-pox in* SCOTLAND, p. 18. *Geneesk. Bibl.* III Deel. 743.

(*a*) *Enquiry into the merits of a Method of Inoculating the Small-pox.* p. 10. *Gen. Bib.* III Deel. 4 St. p. 752 met 757.

(*b*) *Ibid.* p. 21. hier in bestaande: „ dat hy, te weeten Dr. „ *Gale*, na dat hy de *Kwik* en het *Spiesglas* gebruikt had als „ mid-

5. Glass was van gedachten, dat het groot *ſuccès*, van de wyze op welke Sutton de inënting in 't werk ſtelde, voornaamelyk afhing van de *Kwik*poeders en Zouten, geduurende de Koorts van de Inënting gegeeven; waar door hy den Lyder in ſtaat ſtelde tot zweeten, als zulks noodig was (*c*); en hoewel dit laatſte tegengeſprooken werd (*c**) zoo ſtond men nochtans toe, dat het *Kwik*middelen waaren (*d*); en Saunders bewees genoegſaam, dat het voornaamſte ingrediënt *Calomel* was (*e*). Chandler achtte, dat het middel van Sutton *Kwik* bevatte, om dat het by veelen kwyling verwekte (*f*). Hy zelv gav aan volwasſen Lyderen, naar bed gaande, *Calomel*, naar mate hunner jaaren en krachten; en herhaalde dit ſomtyds, telkens na verloop van twee dagen, driemaal; geevende des morgens *Sal*

„ middelen om de Lyders tot de Inënting te bereiden, van de „ *acht honderd* Ingeënten ſlechts *één* verlooren heeft; daar hy 'er „ anders *één* van de *honderd* verloor. En, volgens deezen „ Schryver, zyn 'er van de *zeventien duizend* Ingeënten, op „ de wyze door hem in dit Geſchrift onderzocht, behandeld, „ maar *vyf* of *zes* geſtorven; welke zich zelven door hunne „ eigen' onachtzaamheid de dood op den hals haalden: zynde „ één derzelve ſterk aan den drank overgegeeven, en naauwlyks „ herſteld van een' tusſchenpoozende koorts, welke hem 6 maanden had geplaagd; eene onachtzaamheid welke hy verborgen „ had. Een Jufvrouw had allen raad welke men haar gav in den „ wind geſlaagen; en, onder andere, geduurende haare ziekte, „ een' zeer groote quantiteit geest van Hartshoorn gebruikt".

(*c*) *Letter to Dr.* Baker, *Geneesk. Bibl.* III Deel. 4 St. p. 759.

(*c**) *Gentlemens Magazine, for February* 1767.

(*d*) *Ibidem*, p. 763.

(*e*) *Brief van de Heer* Ingenhousz *aan den Wel-Eerw. Heer* Chais, p. 8.

(*f*) *An Esſay towards an inveſtigation of the preſent ſuccesfull and most general Method of Inoculation*, p. 6. *Geneesk. Biblioth.* IV Deel. 3 Stuk p. 594.

Sal mirab. GLAUBERI: aan Kinderen alleenlyk Pillen van *Aloë*, *Kermes min.* en *Campher* (*g*). ANDREW handelde op gelyke wyze (*h*). RUSTON zeide, dat de proeven, genoomen om de middelen van de SUTTONIAANEN te ontdekken, geleerd hebben, dat de *basis* van het poeder, uit *Calomel* bestaat, en de pillen uit de *Massa pillularum Cochiæ* (*i*); en geevt drie voorschriften op van middelen uit Kwik en Spiesglas, die in *America* gebruikt worden (*k*). DIMSDALE heeft zich insgelyks van *Mercurius dulcis* en middelen uit *Antimonium* bereid, met *Absorbentia* bediend (*l*). De Zweedsche Prinsen zyn met dezelve voorbereid (*m*). ROSÉN had ze in bestendig gebruik (*n*). HAST toond, in de berichten van den staat der Geneeskunde in *Zweeden*, dat men de *Calomel* met *Sulphur auratum Antimonii tertii præcipitat.* en *Campher*, ter voorbereiding tot de Inënting gebruikt hebbe (*o*). En wie weet niet dat men tegenwoordig naauwlyks eene Inënting aanvangd, zonder de toediening van deeze of soortgelyke middelen; 't zy dat men een *Vomitif* met *Absorbentia*, of *purgeer*-middelen met *Kwik* gemengd, voorschryve.

§ XXXVII.

(*g*) *Ibidem*, p. 30. *Geneeskundige Bibliotheek*, IV Deel, 3 Stuk p. 595.

(*h*) *The Practice of Inoculation impartially considerd.* p. 7. *Geneesk. Bibliotheek.* V Deel, 3 Stuk p. 402.

(*i*) *An Essay on Inoculation for the Small-pox*, p. 88.

(*k*) *Ibidem*, p. 65 zie van beiden *Geneesk. Bibliotheek.* V Deel, 2 Stuk p. 408 & 409.

(*l*) *Verhandeling van de tegenwoordige manier van Inënting der Kinderpokjes.*

(*m*) *Geneesk. Bibliotheek.* V Deel, p. 430.

(*n*) *Handleiding tot de kennis en geneezing van de Ziekten der Kinderen.* I Deel, 13 Hoofdst.

(*o*) *Geneesk. Bibliotheek.* VI Deel, p. 543.

§ XXXVII. Men moet verbaasd ſtaan over de gemaakte groote vorderingen, welke, in weinige jaaren, een' zaak van zulk een uitſteekend nut, tot dat toppunt van volkomenheid gebracht hebben, dat 'er thans naauwlyks menſchen ſterven (*p*), aan eene Konstbewerking ter voorkoming van grootere onheilen, welke, nog voor weinige jaaren, gemeenlyk aan *één* of *twee* der *honderd* het leeven kostte (*q*).

§ XXXVIII Ik beken dat men hier tegen zal kunnen inbrengen, dat, vermits SUTTON zyne Geneeswyze verborgen hield, men met zekerheid daaromtrent niets bepaalen kan; doch, alles wel onderzocht zynde, blykt het duidelyk genoeg, hoe zeer zyne *Specifica* geheim gebleeven zyn, dat zyne behandeling nogtans op goede gronden rustte; naardien de Geneesheeren en Heelmeeſters van 's Konings Huis, (onder welke eerſten de Heeren DUNCAN, WINTRINGHAM en WARREN waaren, en onder de laatſten de Heeren RANBY, HAWKINS en MIDDLETON,) door Zyne Groot-Brittanniſche Majeſteit gelast, om te onderzoeken waar in de wyze der beſtuuring van de Inënting, volgens SUTTON, geleegen waare, ver-

(*p*) DIMSDALE had, toen hy zyn Werkje uitgaf, van 1500 die hy destyds reeds ingeënt had, niet *één* verlooren; en had naderhand het zelvde geluk in 4 of 5000 anderen: gelyk te zien is uit een *Brief* van Dr. INGENHOUSZ aan den Wel-Eerwaarden Heer CHAIS p. 8. En SUTTON met de zynen, verrichtte deeze kunstbewerking, met gelyk gunſtigen uitſlag, aan omtrent 50.000: waar SUTHERLAND nog 10 000 byvoegd; en toeſtaat dat 'er 10 van zouden geſtorven zyn. *Ibidem*, en anderen.

(*q*) Achtervolgens de *Londonſche* Sterflyſten, door JURIN & SCHEUCHZER opgemaakt, blykt, dat 'er, van de jaaren 1721 tot 1728, 9 van de 273, of *één* van de *dertig* ingeënte Kinderen, geduurende dit tydvak geſtorven zyn; van de volwasſenen maar *één* van de *vyftig*: of, volgens de tafel van KIRKPATRIK, geduurende dienzelven tyd, 17 van 897. enz.

verklaarden, dat de gantſche Geneeswyze beſtond, in het regelmaatig gebruik van de uitwendige vrije lucht, in alle getyden des Jaars te doen genieten; in de Lyders, door alle de tydperken der ziekte, hoe zwak zy ook waaren, een goede Levensregel te doen onderhouden; en openende en verkoelende Geneesmiddelen te doen gebruiken (*r*): welk laatſte genoegzaam is, om te doen zien, dat hoezeer SUTTON aan een oordeelkundig beſtuur den eerſten rang gav, hy nogtans zich ook van goede Geneesmiddelen bediend hebbe. De beroemde Lyfárts VAN SWIETEN, voegde, ter nadere verklaaring, hier by, dat SUTTON een' ſtrenge onthouding van vleesch, *bouillons*, vettigheden en eyeren beval; en eenige poedertjes deed gebruiken, die iets van 't *Antimonium* en den *Mercurius* behelsden; maar dat hy van de bereiding zyner Geneesmiddelen, aan welke hy een groot vermogen tegen de Kinderpokjes toeſchreef, een groot geheim maakte. VAN SWIETEN was van oordeel, dat deeze voorzorgen, zonder gevaar konden achter gelaaten worden; terwyl ook andere Geneesheeren beproefd hadden, of de onthouding van alle dergelyke voedſels volſtrekt noodzaakelyk waare: weshalven men in het Weeshuis te *Weenen*, in de Voorſtad gelegen, ná de Inënting, niets in de gewoone regeling der ſpyſen veranderde; zonder eenig nadeelig gevolg: *Alle de inëntelingen*, zegd deeze groote Man, *genooten de vrye lucht den gantſchen dag, en ſliepen in ruime, hooge en luchtige bedſteden; en vermits* SUTTON, vervolgd hy, *zyne middelen, in welke hy een* SPECIFICQ *vermogen achtte gelegen te zyn, geheim hield, konde men niets zekers van dezelve vastſtellen.* De Heer VAN SWIETEN had dus het genoegen, zonder, geduurende het

(*r*) *Comment. de reb. in Sc. Natur. & Med. geſt.* Vol. XVI. p. 358.

het gantſche heloop der behandeling, een eenig middel te hebben doen gebruiken, een vry groot aantal de inenting gelukkig te zien ondergaan. De ſpys beſtond uit vleesch-nat, vleesch van jonge dieren, zachte moeskruiden, rype tuinvruchten, brood en meel-gebak; men gaf hun ook eyeren. Zy hadden allen hun verblyf in het ruime Zomer-paleis van Haare Keizerlyke Majeſteit, welke al het gene tot onderhoud en legging noodig was, verzorgde. Ik zoude te ver uitweiden, indien ik het gantſche beloop der behandeling, door den Heere VAN SWIETEN in deeze inënting gehouden, wilde mededeelen (*r**): waaromtrend men zich te verwonderen hebbe, dat deeze beroemde Geneesheer, welke de ontdekking van een Geneesmiddel om het geweld der Kinderpokjes te bedwingen, zoo hoog ſchatte (§ XXI), in deeze gevallen den goeden uitſlag, geheel en alleen, aan het in acht genoomen geneeskundig beſtuur hebbe toegeſchreeven; daar nogtans de ondervinding zoo dikwils geleerd heeft, dat zich onder de inënting zodanige gevallen kunnen voordoen, welke, zoo wel als in de natuurlyke pokjes, de hulp van inwendige middelen vereisſchen. SYDENHAM was, in den beginne, mede zeer ſterk voor het koude of verkoelende beſtuur, doch kwam, in zyne laatſte Jaaren, daar van terug; en de Engelſche Geneesheeren wenschten, in hun Bericht, dat SUTTON insgelyks meêr onderſcheiding in zyn beſtuur maaken mogte. RHAZÈS handelde ook regelmaatiger, en gaf, by zyn beſtuur, ook zyne Geneesmiddelen (§ XXXV). En dat SUTTON, behalven het zyne, ook middelen geweeten hebbe, om de ontvangene pokſmet te beſtryden, moet men afneemen uit de aanbieding, van

zynent-

(*r**) Men zie de *Voorrede* van het *Vyfde Deel* zyner *Commentar. in* H. BOERHAAVE *Aphor.*

zynentwege, door den Engelſchen Afgezant te *Parys* gedaan, wanneer LODEWYK de XV aan deeze ziekte gevaarlyk krank was; aanneemende deezen Vorst te behouden: 't gene hy voorzeker niet zoude gewaagd hebben, indien hy zich niet ten vollen verzekerd had gehouden, van het pokbeſtrydend vermogen van dezelve; vermits hy, in dit geval, niet meer den toevlucht tot het uitwendig of *mechanisch* beſtuur der ziekte neemen konde, dewyl dezelve, naar de gewoone regelen, reeds hulpeloos geächt werd. Uit alle deeze waarneemingen, welke nog verder door myne eigene bevindingen ſtaan bevestigd te worden, kan men opnieuws beſluiten:

COROLLARIA.

I. Dat, gelyk in het beſtuur der natuurlyke Kinderpokjes, wezenlyke vorderingen, uit het wel en onderſcheiden gebruik maaken van *mineraale* middelen (§ XVIII) gemaakt zyn; van gelyken de verbeteringen in de Inënting, uit dezelve zyn getrokken.

II. Dat, gelyk BOERHAAVE in het eerstgenoemde, den grond gelegd hebbe tot eenen vasten voortgang; SUTTON, en die zyne behandeling, nader by, of verder af, gevolgd zyn, de Inënting zeer gemakkelyk gemaakt hebben.

III. Dat wyders, en de poogingen van BOERHAAVE, op de waarheden boven (§ XXI) aangevoerd, gegrond, en die van SUTTON, op de Leere daar uit getrokken (§ XXIII—XXVIII, XXXVI—XXXVIII) en het natuurlykst beſtuur van RHAZÈS (§ VIII), het naast haare betrekking ſchynen te hebben, tot de eerſte deezer Waarheden boven (§ XVIII) gemeld.

IV. Dat 'er, ik herhaal het andermaal,) ontwyffelbaar, middelen zyn, om de ontvangen' pokſmet te verzwakken en krachteloos te maaken. *'t gene te bewyzen was.* Waar uit, ten -

V. volgd, dat 'er eene aanmerkelyke, en tot nog toe gewenschte verzachting, in de natuurlyke Kinderpokjes kan verkreegen worden; terwyl diegenen welke de Inënting verkiezen, die gemakkelyker en veiliger ondergaan kunnen, wanneer het blykt, dat 'er zodanige tegengiftige middelen voor handen zyn, die het werkzaam vermogen van de pokſmet kunnen verzachten: daar de meeſten ze nu veelal, door een *mechanisch* beſtuur alleen, ondergaan; en zy niet altoos zeker zyn tegen de toevallen der gewoone *variolæ.* — En eindelyk —

VI. Dat 'er, langs deezen weg, op de veiligſte wyze, zoo niet eene uitroeying, (door verſcheidene Geneesheeren, wel met de beste oogmerken voorgeſteld, doch in veele opzichten onuitvoerlyk,) ten minſten eene aanmerklyke verzachting, van de Kinderpokjes te verkrygen zyn zoude; inzonderheid in zulke Landen en Staaten, in welke de wil der Overheid de hoogſte wet is: by aldien men, in doorgaande beſmettingen, (gelyk in andere beſmettelyke ziekten ſomtyds plaats heeft) eene algemeene Voorbehoeding beval, of eene algemeene Inënting, naar de vrye keuze van ieder Onderdaan: waar door eene aanmerkelyke verſpreiding der Pokſmet, door de vermindering van de etter en het beletten van haare voortplanting door de rooven, klederen enz., zoude kunnen worden voorgekoomen. En het komt my niet onwaarſchynelyk voor, dat men, op deeze wyze handelende, de natuurlyke pokjes zoo gemakkelyk, zoo niet lichter, vinden zal dan de Ingeënten: 't gene bevestigd word door myne eigen' Waarneemingen, welke my nu nog overig blyven mede te deelen.

Ver-

Verslag *van eenige eigen* Waarneemingen, *sedert het Jaar* 1768 *gedaan.*

§ XXXIX. De twisten welke, sedert een geruimen tyd, wegens de Inënting hadden plaats gehad, en het gerucht dat de SUTTONIAANEN in deezen maakten, spoorden my aan, om alles wat voor en tegen dit stuk was aangevoerd, naauwkeurig na te gaan: wel verre dat my deezen arbeid zoude afgeschrikt hebben, of dat ik den yver van veelen, als om stryd deeze gewichtige zaak trachtende te beslissen, zoude hebben afgekeurd, dacht my dat zodanige onderzoekingen te veel goeds behelsden, om ter bekwaamer tyd, geen gebruik van dezelve te maaken. Het was niet door teleurstelling dat ik op eene andere geneeswyze bedacht was: ik had tot op dien tyd, volgende de wyze van DE HAEN (*s*), vry gelukkig geslaagd; en van alle de Lyders, sedert het jaar 1764, (het eerste waarin my de behandeling der Kinderpokjes voorkwam,) aan myne zorg toebetrouwd, maar *drie* verlooren; welke ook boven het bereik der toenmaalige behandeling waaren: Dan, de groote toestel van Geneesmiddelen, uit dagelyksche *lavementen*, Spaansche vliegen, verscheiden soorten van verkoelende- en borst- en keel-dranken bestaande, en desniettegenstaande, het onvermogen om de *Febris Secundaria* voortekoomen, deeden my te eerder tot deeze verandering besluiten.

§ XL. Van het eerste oogenblik af, dat ik aanving my met deeze gewichtige zaak, ernstig bezig te houden, werd ik meer en meer overtuigd, dat, 't en

(*s*) *Ratio Medendi.* Part II, Cap. III.

't en waare men geraakte tot de ontdekking van eenig middel, vermogend om de Pokſmet, op de natuurlyke wyze medegedeeld, te verzwakken en krachteloos te maaken, alle de verbeteringen in de konſtige behandeling deezer Ziekte, tot het waare doelwit, (de voorkooming der ſlachting welke dezelve aanrecht,) ongenoegzaam zouden blyven. En, aan de andere zyde, in aanmerking neemende, dat men de Inënting nimmer wezenlyker zoude kunnen verbeteren, en tot een' beſtendige volkomenheid brengen, dan in zoo verre men in de navorſching daar van ſlaagde; vond ik my aangeſpoord tot het ſchryven myner *Proeve over de Voorbehoeding der Kinderziekte* (*t*); in welke ik al het gene my, tot op dien tyd, nopens dit onderwerp bekend was, (zonder echter nog andere Waarneemingen gedaan te hebben, dan die in dezelve (*u*) zyn medegedeeld,) voorſtelde: een groot gedeelte waar van, ik in deeze Verhandeling heb moeten overneemen.

XLI. Men

(*t*) [Wylen de *Leidſche* Hoogleeraar A. VAN ROYEN heeft, benevens andere voornaame mannen, deezen arbeid wel met zyne goedkeuring, op eene byzondere wyze, gelieven te vereeren. Men zie de Bylage A. — Insgelyks de Weener Lyfärts DE HAEN, welke nevens deezelven ſchreev: „ Tandem „ Medicus *Haga* Batavus VAN DEN BOSCH non minus prac- „ tica quam erudita Diſſertatione hanc materiam fuſius tractavit: „ cujuscum orbem univerſum interſit, nullus dubito quin, quod „ lingua Patria ceteris nationibus mortua ſcripſerit, in Latium, „ quo reliquis Europæ gentibus proſit, transferre protinus velit". *Lib. Cit.* Pars I, Cap. 5 § IX. p. 87. d. i. — *Eindelyk heeft een Hollandsch Geneesheer*, Dr. VAN DEN BOSCH, *in* 's HAGE, *in eene niet min* practiſche *dan geleerde Verhandeling, deeze Stoffe meer uitvoerig behandeld; en 'er is geen twyffel aan, of de geheele waereld, zal, wegens het belang dat zy daar by heeft, hem verzoeken, dezelve (daar hy ze in zyne Moedertaal, welke voor alle andere volken dood is, geſchreeven heeft) ten ſpoedigſten in de taal der Geleerden overtezetten; op dat ze, ook aan de overige bewooners van Europa, nuttig en voordeelig zyn moge.*]

(*u*) [§ II, VII, XXVII en elders.]

XLI. Men was, wel is waar, reeds meermaalen op deeze heilzaame onderneeming bedacht geweest; doch men heeft het, of daar by gelaaten, of zich met eenige Waarneemingen vergenoegd (XXIV—XXXVIII). BOERHAAVE zelv, is niet verder gegaan dan tot het voorſtel daar van, en het doen van eenige proeven met de *Cinnaber;* doch hy trad terug, toen zyn lyder aan deeze ziekte overleed; volgens het geene daar van getuigd word door den *Baron* VAN SWIETEN: hier door werd hy geheel daar van afgeſchrikt, en liet de verdere naſpooringen hier omtrent, aan gelukkiger onderzoekeren over. Doch niet de *Cinnaber*, maar de hevigheid der ziekte en de ongenoegzaamheid van het middel veroorzaakten den dood van deezen lyder: hoewel de Chineeſen zich van hetzelve, ter voorbereiding tot de Inënting, bedienen.

XLII. BOERHAAVE liet echter zyn gevoelen, omtrend de mogelykheid om in deezen te kunnen ſlaagen, niet vaaren; maar toonde, by de uitgaave van de Verhandeling van LOBB (§ XXIV), over de Kinderpokjes en haare voorbehoeding, daar in te volharden; aan dezelve, openlyk, zyne goedkeuring verleenende: gelyk ik daar van omſtandig melding heb gemaakt in myne genoemde *Proeve* (*v*).

XLIII. Hoe uitmuntende ook de Verhandeling was, door HILARY (§ XXV) over deeze ziekte geſchreeven, en niettegenſtaande hy zyne Waarneemingen, met den gelukkigen uitſlag welke deeze Geneeswyze in veele lyders had (§ XXV), bekroond zag, werd 'er echter zelden gebruik van gemaakt; zoo weinig als van die van anderen: immers vind men nergens, zoo veel my bekend is, dat deeze Waarneemingen gevolgd zyn.

§ XLIV. Be-

(*v*) *Pag.* 183.

§ XLIV. Behalven de aangehaalde, zyn 'er, mynes weetens, geene andere Waarneemingen hier omtrend gedaan; uitgenoomen die te *Edinburg*, alwaar zy een' ongunstigen uitslag hadden.

§ XLV. De beroemde ROSÉN VAN ROSENSTEIN, bediende zich, van zyne voorbehoedende middelen (§ XXVII), ook slechts tot op den tyd van de uitbotting; en was als dan, gelyk te vooren, genoodzaakt tot een groot aantal andere middelen den toevlucht te neemen.

§ XLVI. Tot de verscheidene poogingen, in 't werk gesteld ter ontdekking der middelen, van welke SUTTON zich bediende, behooren ook de proeven van de Heer L. ROUPPE, sedert Geneesheer te Rotterdam; aan twee Bootsgezellen en twee Kinderen, met *Campher* en *Mercurius dulcis* gedaan; en medegedeeld in een brief aan wylen den Hoogleeraar GAUBIUS (*w*): zy werden gedaan op pokjes, langs de natuurlyke weg medegedeeld, en koomen derhalven te meerder in aanmerking. Het was eerst in December van het Jaar 1768, dat ik gelegenheid bekwam deeze Waarneemingen te beproeven: ik begon myn bestuur volgens de beschryving van dezelve, en volhardde daar mede tot den *zesden dag*; wanneer ik my genoodzaakt vond, weder tot myne voorige Geneeswyze terug te keeren: welke déstyds bestond, in de goedgekeurde behandeling van DIMSDALE. In de eerste dagen bespeurde ik geene voordeelen van dit bestuur; maar het verbaasde my, op den 17 dag der ziekte, in welke zwaare samenvloeyende pokken de hoofdrol gespeeld hadden, te zien dat alle de toevallen bedaard waaren, dat geene *Febris secundaria* zich vertoonde, en dat de Lyderes, een meisje van

(*w*) Te vinden in de *Geneeskundige Bibliotheek van Prof:* SANDIFORT, IV Deel, pag. 205.

van 17 Jaren, zonder verder eenig middel te gebruiken, volkomen herstelde *(x)*. Ik had, sedert, gelegenheid deeze proef in drie andere meisjes, beneden dezen ouderdom, te herhaalen; en de uitkomst was dezelve.

§ XLVII. Deeze geringe, doch wezenlyke, vorderingen gaven, aan den eenen kant, wel eenige hoop; dan, het mishaagde my zeer, een middel te bézigen, dat men in het hevigste der ziekte, wanneer den stryd eerst recht aanving, moest laaten vaaren: waarom ik besloot daarvan aftezien, en eenen anderen weg te beproeven. Eenigen tyd daarna, daartoe gelegenheid bekoomen hebbende, gav ik kleine giften van *Calomel* met *Regulus Antimon. Medicin.*; welke, wel langer konden gebruikt worden, en de *Febris Secundaria* mede eenigermaate voorkwamen; doch niet genoeg aan het oogmerk voldeeden, om eene meer algemeene verzachting in deeze ziekte te bewerken *(y)*. Sedert dien tyd verliet ik de *Mercurialia*, en bepaalde my tot die middelen waar van ik my tans bediene, en welke, door trapswyze verbeteringen, allengskens die volkomenheid verkreegen hebben welke zy thans bezitten, ter gemakkelyke geneezing van deeze Ziekte: de uitkomst was gelukkiger; de middelen konden, door alle de tydperken van de Ziekte, gebruikt worden; en op den *elfden* dag, zag ik myne poogingen, door den afloop der Pokziekte, bekroonén.

§ XLVIII.

(*x*) Men zie de Bylage B.

(*y*) [Onder de genen welke op deeze wyze behandeld werden, bevond zich een Lyder, in gevorderden Ouderdom, met allerfamenvloeïendste Pokken en voorafgaande allerysselykste *lumbago*; welke echter, na de uitborting, slechts maatig Koorts had, geen *Febr. secund.* ondergiog, en in 23 dagen herstelde was.]

§ XLVIII. Er openbaarde zich geene *Epidemie* tot in 1773; wanneer zich de Kinderpokjes in verscheiden Plaatsen vertoonden. Een myner Vrienden, [nu wylen] de Heer M. J. DE MAN, *Med. Doctor* te NYMEGEN, van myne pogingen verwittigd, schreef my den 7 April van dat Jaar, met verzoek om eenige opening omtrend de wyze op welke ik myne proeven deed. Ik vond geen zwaarigheid hier aan te voldoen, en deelde hem dus myne gedachten mede; ten einde hem in staat te stellen om dezelve te volgen en zynen medeburgeren nuttig te zyn. De uitkomst beantwoordde hier wederom aan de verwachting; en den 15 Mey daaraanvolgende, schreef deeze verlichte beöeffenaar der Geneeskunde my hier omtrend het volgende: „ Intusschen verplicht my Uw Ed. in„ formatie aangaande den *Regulus Antimonii Medi*„ *cinalis*, om myne plechtige dankzegging deswe„ gens te doen. Tot hier toe heb ik denzelven in „ twaalf lyders met het uiterste *succès* gebruikt, „ zonder een eenigen te verliezen; en ik heb be„ vonden, dat'er minder etter in de pokjes gefor„ meerd word, en de *Febris Secundaria* weinig of „ niets zy. Onder anderen heb ik een volwas„ schen Vrouwspersoon behandeld, die mogelyk „ meer dan 10,000 pokken had, en geduurende de „ *suppuratie* altyd wel at, sliep enz:; ja byna niet „ ziek was. Dit aanvanglyk tot uwe en myne „ bemoediging: strekkende het my tot geen min„ der vermaak, een ander de verschuldigde justitie „ te doen, als zelve eenigen lof te ontfangen." Deezen Heer heeft, ná dien tyd, nog verscheiden' andere goede proeven gedaan; onder anderen nog in 1778, aan twee zyner eigene Kinderen en zyne Dienstmaagd; met het zelfde gevolg: alleenlyk slaagde hy niet in *Vesiculosis*, in het Jaar 1773; zynde myne Waarneemingen alstoen nog niet

vér

vér genoeg gevorderd, om den noodigen raad tegen dezelve te geeven (*z*).

§ XLIX. Ik vernam, wat myne eigen' Waarneemingen betreft, de goede uitwerkingen van dit middel, niet voor de maand July van het Jaar 1772, in een jong meisje, van Amsterdam met de besmetting alhier gekoomen, welke zich vervolgens ontwikkelde: het eerste tydperk wel bestuurd zynde, werd haar het middel, ten tyde van de uitbotting toegediend; met dit gevolg, dat, van de eerste openbaaring der ziekte te rekenen, zy met den *elfden* dag, geheel hersteld was; niettegenstaande men niet minder dan *zestig* pokjes op het aangezicht telde (†).

§ L. Kort daar aan, had ik gelegenheid dit middel te beproeven aan een myner eigen Kinderen, een meisje van 9 jaaren, welke hevig door de kinderpokjes aangetast werd: op een afstand van zes uuren, van my verwyderd zynde, was het niet vóór den *zesden* dag der ziekte dat ik haar bezogt; wanneer ik haar in een harde koorts vond met een radde pols; de pokjes in groote menigte

(*z*) Men zie de briefwisseling hier omtrent gehouden, in haar geheel, in de Bylage C.

(†) [Zy heeft niet meer dan omtrent 24 gr. van den *Regulus* gebruikt, in kleine giften. Eerst van deeze *formule*: ℞. *Reguli Antim. Med.* SCHULZII. gr. iij. *Caphuræ.* gr. j. *Pulvis e chel.* 69. *c.* gr. viij. *m. f. pulvis.* Vervolgens, *Regul. Med. Antim. præpr.* gr. iij. *Caphuræ* gr. j. *Sacchar. Alb.* ℈j. Ofwel, *Regul. Antim. Medicin.* gr. iv. *Caphuræ* gr. j. *Resin. Cort. Peruv.* gr. xij. *Sacchar. Alb.* ℈j. Eindelyk ook met byvoeging van *Antimonium diaph. non Abl.*, en uitlaating van de *Caphura.* Een bewys van de ongestadigheid myner toenmaalige behandeling. Zy gebruikte maar een half poeder, elk van 3 grein, telkens. Ik gav haar ook *Claret*, en schikte my voorts naar de aanweezige *indicatiën*: een *laxatif* van *Manna* of *Sal* GLAUBERI voorschryvende, wanneer 'er ontlasting noodig was, enz.] ——

menigte ſamenvloeyende, ſchynende het geheele aangezicht ſlechts eene enkele korst te zyn; de keel zeer bezet, de oogen geſlooten, de hette en gloed hooggaande, en de overige toevallen naar evenredigheid: de noodige verkoeling, door *Enemata*, *Veſicantia* en *Refrigerantia* aangepreezen hebbende, ſtelde ik den Geneesheer welke haar dus verre had behandeld, myne Geneeswyze voor, met verzoek die te willen volgen. Hy ſtond zulks toe, en behandelde myn Dochtertje overeenkomſtig dezelve; waar door zy, insgelyks zonder *febris ſecundaria* te ondergaan, gelukkig herſtelde (†).

LI. De gelegenheid om proeven met deeze middelen te doen, kwam my weder voor in de maand *September* van het Jaar 1773, in de behandeling van drie Kinderen aan myn beſtuur betrouwd; twee van welken, ſamenvloeyende pokjes hadden, en het derde, *copieuſe discretæ.* De koorts van het eerſte tydperk was, in twee deezer kinderen, allerhevigst: in het eene met geweldige ylhoofdigheid gepaard, in het andere met hevige ſtuiptrekkingen. Zy werden in dit tydperk, overeenkomſtig elks byzondere geſteldheid *(conſtitutio)*, behandeld. Op den derden dag openbaarden zich de pokjes; na het uitkoomen van welke, hun het middel, § XLVIII gemeld, naar gelang hunner jaaren, werd toegediend: waar door, na het gebruik van eenige giften, de ziekte dermaaten gemaatigd werd, dat zy zich niet als des nachts, in het bed hielden, zich naar gewoonte vermaakten met ſpeelen, en zeer goeden eetlust hadden, eetende het geene hun voorgezet werd; zonder dat ik naauw acht gav om hun dierlyk voedzel te doen ont-

(†) [Zy gebruikte den *Regulus Antim. Med.* in kleine giften van *vier* of *vyf* greinen, met *drie* deelen *Reſin. Cort. Peruviani*; drie of viermaalen 's daags, naar de omſtandigheid vereischte.]

onthouden; de zwelling was op den *zesden* dag zeer maatig, en de roodheid, welke zich anders over het geheele aangezicht verſpreid, vertoonde zich niet dan rondom de pokjes; den gewoonen kring vormende. Ik zag met groot genoegen, de opgekomene pokjes *(papulæ)*, hier en daar, met groote menigten verdwynen, zonder weêr te koomen (‡). In alle deeze Kinderen begonden de pokjes, op den 7^e^ en 8^e^ dag, te droogen in het aangezicht; in het welke zy den 9^e^ dag volkomen droog waaren; en op den *elfden* dag over het geheele lichaam. Deeze zelvde *orde* heb ik in andere Kinderen, ſedert dien tyt waargenoomen. — Het was verwonderlyk den afloop deezer ziekte te zien, in een meisje van 14 jaaren, welke in de koorts van het eerſte tydperk doodelyk ziek was geweest, en, na gedaane aderlaating en gebruik van ontlastende middelen; ook wormen loosde: de dyën waaren in deeze Lyderes, tegen het gevoelen van COTUNNIUS *(a)*, wel degelyk met pokjes bezet. Onder het zelvde geneeskundig beſtuur, was zy, naar maate van het groot aantal pokjes, byna niet ziek, na de uitbotting; zat dagelyks op, nam haare middelen met vermaak in en at en ſliep wel, terwyl op den *elfden* dag, niet dan groote, drooge, verhevene rooven, zich op het aangezicht en het overige des lichaams vertoonden. Hier werden geene paerſche kringen aan de pokken vernoomen; en zy herſtelde volkomen, zonder eenig

(‡) [Deeze drie Kinderen gebruikten in het tweede tydperk; een half *dragma* van den *Regulus Antim. Medic.*, twee *dragmen Sal Mirab.* GLAUBERI en *Campher*; verdeeld in zes poeders: om op de gezegde wyze te gebruiken.]

(*a*) Welke geſchreeven had, dat dezulken die met wormen bezet waaren, geene pokjes op de dyen bekwamen. *de Sedib. Variol.*

eenig kennelyk litteken overtehouden (*). In drie andere Kinderen, aan welken ik dit middel, reeds by den eerften aanval der pokkoorts, toediende; werd dezelve daar door zodanig haare kracht benoomen, dat de pokjes achterwegé zyn gebleeven, zonder zichtbaare *fuppuratie*: men konde niet dan enkelde ftipjes zien ter plaatfe daar de pokjes zich zouden vertoond hebben. Ik flaagde toen zoo gelukkig, dat ik in myne aantekeningen fchreev: „ dit middel gaat de pokkoorts zoo krach-
„ tig tegen, dat de Kinderen onder deszelvs ge-
„ bruik geen fchaduw van ziekte gehad hebben;
„ dan alleen op den *zesden* dag, by het begin van
„ de *febris fuppuratoria*, of koorts van het tweede
„ tydperk; op welken men befpeuren konde dat
„ ze min of meêr koortfig waaren." Alle deeze proeven flaagden naar wensch, zonder dat zich eenige *infortunia* openbaarden (†). Alleenlyk konde ik niet, naar myn genoegen, flaagen in een

Kind

(*) [Deeze gebruikte, na de *eruptie*, dezelvde poeders, uit *Regul. Med. Ant.* ʒ β, *Camph.* 4 gr., & *Sal Mirab.* GLAU-
BERI ʒij. *m. f. pulvis* vj. welke vyf of zes maalen herhaald
zyn; zoo dat zy 3 dragm. *Regul.*, met 1½ once *Sal Glaub.*, en 24 gr.
Campher heeft gebruikt. Op 't einde gav ik haar, *Pulv. Cor-*
nachini, gr. 15. *Syr. Althææ q. f. ut fiant Pillulæ No.* V: en
twee dagen daarna *Pulp. Caffiæ. cum Tamarind. a* ℥ j β, *Sal*
Glaub. ℥ ij. & *Pulv. Cornachini* ʒ β. Zonder verder eenig ander
middel voortefchryven; uitgenoomen alleen deeze eenvoudige
formule: *Spir. Mindereri* ʒiv. *Aq. F. Sambuc.* ℥ j. — In het
eerfte tydperk, had ik haar doen gebruiken: *Decoct. Hordei*,
Lib. ij. *Sal Mirab. Glauberi* ʒ ij. *Rob. Ribefior.*, *Syr. rub. idæi*,
a ℥ β. *Spir. Nitri d.* ℈ ij. Ik gav haar ook het *Elix. Vitriol.*
met koud water. Een bewys van myne gehechtheid aan de
Acida; doch waar van ik federt ben teruggekoomen; gelyk be-
neden (II Afd § VII) nader word gemeld.]

(†) [In alle deeze proeven werden *Digeftiva* by de pokmidde-
len gevoegd; de *Tinctura aquofa rofarum* ter verkoelinge als een
geneesmiddel, en koud pompwater voor den dorst gegeeven.]

Kind van elf maanden, 't welke men de middelen, (welke te dier tyd onaangenaam van ſmaak waaren,) niet behoorlyk konde doen gebruiken; welke hinderpaal ik naderhand heb uit den weg geruimd, door, zonder de Kinderen te kwellen, aan de Moeders of Voedſters de middelen in te geeven; welke proeven even gelukkig, zoo in de voorbehoeding als in de pokziekte zelve, geſlaagd zyn. In dit Kindje, deeden zich verſcheiden' verzwaarende omſtandigheden op, welke de proef twyffelachtig maakten: want, ten 1°, gebruikte dit Kind geen ander voedſel dan de borst; ten 2°, was de Moeder, door dit en een voorig Kind dermaaten uitgeput en afgemat, dat zy zelve ziek werd; en het Kind, eerst niet dan ontaart zog kon toedienen, terwyl daarna, de brandigheid der tepels weldra het zoogen geheel belette; waar door dit wichtje van zyn gewoon voedſel beroofd werd; ten 3°, konde men hetzelve, wanneer de ziekte op het hoogste was, de middelen niet meer inkrygen; waar door de pokjes die reeds verdweenen waaren, weder te voorſchyn kwamen; ten 4°, verzuimde men, toen het Kind eenigzins beter werd, my daarvan terſtond kennis te geeven; zoo dat het, aan zich zelven overgelaten zynde, aan eene *peripneumonia* overleed.

§ LII. Den voorigen uitſlag zoo gunſtig zynde, beproevde ik het vermogen der pokbeſtrydende middelen, op een' andere wyze; doende dezelve, tot pillen gebracht, met koud pompwater gebruiken; en de uitkomst was even gewenscht (†). Ik begon

(†) [Deeze pillen beſtonden, uit ℞. *Regulus Ant. Med* ℥j *Sulphur Antim.* ℈j. *Balſ. Peruvian.* q. ſ. *ut fiant pillulæ* gr. iv. Van welke ik, om de drie uuren, één deed gebruiken met koud water. Van dezelvde *formule* bediende ik my in het geval 't gene vervolgens voorkomt.]

begon hier mede by een Meisje, welke door de eerste koorts hevig aangetast was, gepaard gaande met braaken: de pokjes zich openbaarende, deed ik haar het bed verlaaten, en gav haar myne pillen; welke zy, na de *eruptie*, vrolyk gebruikte, zonder verder over ziekte te klaagen; tot groote verwondering der aanschouweren: onder welken 'er waaren, die ontkenden dat het waare Kinderpokjes zouden zyn. Drie Geneesheeren onder de nieuwsgierigen zich bevindende, betuigden hunne geneigdheid om met dit middel proeven te doen; waar toe ik hun in staat stelde, verzoekende, in der tyd, my den uitslag te berichten. Zy deeden drie proeven; waar onder één, in een Lyder, met *petechiën* bezet; en getuigden, dat zy met hunne gewoone wyze, de pokjes zoo wel niet bestuuren konden: zynde dezelve op den 11e dag droog geweest, en de Lyders volkomen hersteld. In de maand *January* van 't Jaar 1776, heb ik, met dit zelvde middel, nog een eenig Zoontje van voornaame familie, (op wiens lyf, zoo men zeide, een Millioen Guldens stond,) behouden; en gelukkig, mede al speelende, genezen: hebbende dit middel alleenlyk, in eene nabuurige plaats, waarheen het, ter beproeving, gezonden was, die gelukkige gevolgen niet gehad: het zy het aldaar te vroeg, of niet met de vereischte onderscheiding, toegediend werd. Waarom ik besloot het zelve van daar, gelyk ook van eene andere plaats, terug te eischen, ter voorkooming van kwaade proeven; naardien het gebruik van dit middel meerder oplettendheids vereischte, dan ik in den beginne gedacht had, en dan dat, van het welke ik, in de voorige gevallen, my had bediend; terwyl ik ook aan deeze Heeren *Doctoren*, voor als nog, alles niet mededeelen konde.

§ LIII. Dan, in de maand October van het Jaar 1773, werd de zaak voor my allerernstigst, en ik

werd

werd in de gevoeligſte beproeving geſteld: en, genoomen ik konde geene andere gevallen dan dit, aanvoeren, zou het, (zoo ik achte,) genoegzaam zyn, om myne oprechtheid en welneemendheid in deezen, voor het oog van geheel de Waareld, te bewyzen. Myne zes overige kinderen werden door deeze ziekte aangetast. Ik had hen door de Inënting niet kunnen beveiligen, doordien myne geheele *familie* zich daar tegen verklaard had; ook hadden ze geene voorbehoedende middelen gebruikt, wyl ik in myn eigen' kinderen, zoo wel als in die van anderen, den goeden uitſlag dier middelen beproeven wilde, welker heilzaamheid in het tweede tydperk der ziekte, reeds aanvanglyk gebleeken was. — Door zekere omſtandigheden, drie dagen afweezig geweest zynde, vond ik, by myne terugkomst, myne derde dochter in een hevigen aanval van de koorts van 't eerſte tydperk. Men had haar een *laxatif* toegediend, en echter *vomeerde* zy telkens: vermits het een zeer levendig kind, en de pols zeer opgezet was, liet ik haar een kleine aderlaating doen, en ſchreev vervolgens, verkoelende en verdunnende middelen voor. De pokjes uitgekoomen zynde, werd zy, op de wyze boven (§ LI) gemeld, behandeld; en gebruikte de *Tinctura aquoſa roſarum*, en koud water voor den dorst: de proev ſlaagde ook in deeze, en de pokjes waaren den elfden dag droog; zonder byna eenige ſchaduw van *Febris ſecundaria* te verneemen. Ik zag in dit geval, allereerst, het verſchynſel door F. Hoffmann vermeld (§ XVI); 't gene my niet dan naderhand, door het leezen van die plaats, bekend werd; waarom ik my, in 't vervolg, daar niet meer van bediend heb. Myne overige vyf kinderen werden vervolgens aangetast; onder welke myne oudſte Dochter, toen twaalf Jaaren oud, aan den oever des doods geraakte; doordien men haar uit het bed genoomen, en met de voeten in 't water

gezet had; eén middel, door veele Geneesheeren zoo zeer aangepreezen, ter afleiding (*b*): zy werd doodelyk benaauwd; de pols was klein en rad; de ademhaaling werd zeer belemmerd; en het aangezicht en de lippen zwart: alle middelen, uit *Spir. Mindereri* enz., vruchteloos bevindende, en niet dan den laatsten doodsnik te gemoet ziende, nam ik het besluit, haar ouden Rhynschen wyn, van 1680, te geeven; waarvan dien nacht, een halve *flaccon* gebruikt werd, met dit gevolg, dat ze weder bykwam en de pols kloeker werd: waarop ik, om te beter de borst en benaauwde longen te gemoet te koomen, een' kleine aderlaating van 3 à 4 *oncen* beval; zynde het bloed zeer zwart. De pokjes uitgekoomen zynde, gebruikte zy dezelvde middelen als boven; kreeg een groote pok op het wit van het oog, (*ad nata albuginea*) die even spoedigals de anderen, zonder letzel, droogde; en de ziekte was geheel afgeloopen met den elfden dag: op welken zy betuigde een onverdraaglyken honger te gevoelen; en, ziende het middagmaal gereed, gaf zy haare begeerte te kennen, om Stokvisch met aardappelen, by voorkeur boven andere spys die aangerecht was, te mogen eeten; 't gene haar wel bekwam, en binnen weinige dagen was zy volkomen hersteld. Welk een verschil van behandeling! – van myne vier andere kinderen, hadden twee die ziekte maatig: hebbende den een *discretæ*, de andere *cohærentes*; doch de twee jongsten werden allerhevigst door dezelve aangetast; zynde van den beginne af, van het *confluente* soort. Allen werden ze op dezelvde wyze behandeld; en men deed hen, zoo goed men konde, op den tyd de middelen inneemen: in weerwil van het geweld der ziekte, bleev den eetlust hen besten-dig

(*b*) *Confer.* F. HOFFMAN, *M. R. S.* Tom. II. [p. 58.]

dig by; doch, in eenen ouderdom zynde welke voor geen redenen vatbaar is, wilden zy geſtadig in hunne wiegen blyven liggen; in welken ze door de Dienstbooden, na de gewoonte des Lands, geduurig vry warm werden toegedekt; het gene hun beroovde van de voordeelen welke de anderen genooten: terwyl, daar en boven, de ſcherpheid der *urine*, waar aan zy dus van tyd tot tyd blootgeſteld waaren, hun zeer ſchadelyk was; en veroorzaakte, dat, hoezeer de *confluentes* in het aangezicht, in *discretæ* veranderd waaren, en, even ſpoedig als by de anderen, droogden, die van het onderlyf zoo gelukkig niet voortgingen, maar deeden vreezen voor *gangræna*; welke echter, door het aanleggen van een uitwendig middel, uit eene *ſolutio Myrrhæ in Vino albo* beſtaande, (†) overwonnen werd: zoo dat ook deeze kinderen, zonder merkelyke zichtbaare overblyvſels, gelukkig geneezen werden; en alle zeven bevinden zy zich nog in leeven, en in goeden welſtand. In geene van deeze allen, heeft eenige Etterkoorts plaats gehad (*).

§ LIV.

(†) [Te weeten ℥j. *Pulv. Myrrhæ cum S. q. Vini Albi v. g.* ℥xii. *vel* ℥xvi. zachtjes in een tinne kom gekookt, (in ander vaatwerk mislukt de oplosſing) tot de volkomene ontbinding der Myrrhe; zoo veel vochts 'er weder by doende, als het verkookt, om niet te dik te worden, en tot een maatig vloeibaar vocht te dienen: 't welk doorgedaan zynde, om het half, heel, twee, of drie uuren, weder ververscht word; naar maate van het gevaar en der *gangrænæ*.]

(*) [Nog vond men aangetekend: „In de maand October „[1773], gav ik aan een klein Kind, in het eerſte tydperk, een „*Mixtuur* uit ℞. *Sp. c. c. Succ* ʒß. *Syr. 5 rad. aper.* ʒiv. „*Aq. F. Sambuci* ℥iiß. De pokjes niet willende uitkoomen „met het *Pulv. Cinnab. Nativ.* gr. v. *Sulph. Antim.* gr. j. „*Sacchar.* ℈i. tot drie poeders gemaakt, om daar van om de „drie uuren, één te gebruiken, voegde ik den volgenden dag „daar by, gr. ij *Camph.* met ℈i *Sacch.*, in twee giften verdeeld. „Het *Mixtuur* werd herhaald, als mede het poeder; en de uit-

bot-

§ LIV. In vervolg van tyd, deeden zich niet minder doorſlaande blyken op, van de pokbeſtrydende kracht deezer middelen en van hun vermogen ter verandering van *confluentes* in *discretæ*. Zonderling in een meisje van zeventien jaaren, welke in den eerſten aanval insgelyks doodelyk ziek was: zy vloog in haare ylhoofdigheid, in weerwil van alle aangewende gewoone middelen, telkens uit het bed, zonder bedwongen te kunnen worden; het gene aanhield tot op den vyfden dag; wanneer de pokjes zich zichtbaar openbaarden; welke van de ſamenvloeyende ſoort waaren, en alles kwaads voorſpelden. Het gewoone pokmiddel werd, gelyk in de voorige gevallen, toegediend; met deeze gewenschte uitkomst, dat zy, insgelyks binnen den gewoonen tyd, volkomen herſtelde: door den dag zat zy op en at met ſmaak; gevoelde niet meer dan een' zeer geringe aandoening van de *febris ſecundaria*; en onderging niet het geringſte verlies van haare ſchoonheid: kunnende men ſlechts eenige weinige flaauwe tekens der ziekte, ontdekken op het voorhoofd; tegen het welke, in de eerſte dagen, een doek met azyn was aangelegd geweest. Verſcheidene andere proeven in anderen, zyn op denzelvden voet in 't werk geſteld: in één van welke zich gelegenheid op deed ter beproeving, om de koorts van 't eerſte tydperk in diervoege tegentegaan, dat 'er geene pokjes op volgden; 't gene my, in eene vrouw welke de Kinderziekte nooit gehad had, en twee haarer Kinderen, door dezelve aangetast, (en waar van zy het eene thans zoogde) behandelen moest en oppaste, gelukte: gelyk ik ook in een ander

„ botting geſchiedde. Ik gaf toen *Manna*, en vervolgens de
„ poeders van *Regul. Antim. Medic.* ℥ß *Sal mirab. Glaub.* ℨj.
„ *Sacchar alb.* ℨij. in 12 giften. Daarna *laxantia*; en het Kind
„ is volkomen herſteld."]

ander dergelyk geval, op dezelvde wyze ſlaagde. Dan, deeze proeven geenen genoegſaamen trap van zekerheid hebbende, begeer ik dezelve niet als duchtige waarneemingen aantevoeren; ſchoon ik de mogelykheid daarvan, niet in twyffel zoude durven trekken (*). In alle deeze proeven was ik gelukkig geſlaagd: alleen uitgezonderd een jongetje, dat zich in het aangezicht, aan de rechterwang, zodanig gekrabt en gehavend had, dat zich de *gangræna* daarin openbaarde; waardoor de huid van het aangezicht en van den hals, zoo hard als leder werden; even als men dit verſchynſel beſchreeven vind door BOERHAAVE (††), welke zulks ook ongeneeslyk verklaarde: gelyk dit kind dan ook dit noodlot ondergaan moeſt; hoewel de pokken voor het overige volmaakt wel ſtonden, en verder alles met de voorige proeven overeen kwam. Ter deezer tyd was my nog niet gebleeken, hoedanig het vermogen der ontdekte middelen zoude kunnen zyn, ingeval de *gangræna* zich in de pokjes mocht openbaaren: een toeval, door alle beoeffenaaren der Geneeskunde als hoopeloos beſchouwd, en ook by my als zodanig aangemerkt: In de volgende waarneemingen zal ik zulks behandelen; terwyl ik, alvoorens tot dit gewichtig ſtuk overtegaan, eerſt aantoonen zal, wat 'er, uit de voorgaande waarneemingen, ten nutte der Geneeskunde, voortvloeye. Dezelve hebben my doen zien:

I. Dat in alle myne lyders welke *ſamenvloeyende* pokjes hadden, dezelve veranderd zyn in *van één* ge-

(*) [Dit zal niet vreemd kunnen voorkomen, aan hun die weeten dat BOERHAAVE verklaarde, dat *een pokzickte dikmaals zonder pokken is. Aphor.* 1393. *cum. Com.* G. VAN SWIETEN, Tom. V, p. 53 & 55.]

(††) [*Aphor.* 429 & *Seq.*]

gescheidene; en dat, zoo wel in de eene als in de andere soort, een groot getal pokjes verdweenen en te ondergebracht zyn.

II. Dat deeze ziekte, volgens de medegedeelde waarneemingen, binnen zeer korten tyd, namelyk, van elf tot dertien dagen, naar maate van het vroeger of laater uitkoomen der pokjes, zy afgeloopen; en dat, wanneer die uit waaren, de behandeling in acht dagen haar beslag verkreeg: en dus ook met ongelyk minder kosten, dan volgens de gewoone geneeswyze plaats hebben kan; naardien den grooten toestel van geneesmiddelen by dezelve gebruikelyk (§ XXXIX), hier onnoodig is.

III. Dat, door het vermeesteren van het pokgif, het overwinnen van de benaauwdheden in de keel en aan het hart, der bezetting op de borst, verwekte kwyling enz. (hebbende ik in geene myner lyderen *Salivatie* vernoomen,) veele der gewoone toevallen der ziekte werden afgesneeden: het *delirium* hield, na het gebruik van eenige poeders of pillen terstond op; de nachtrust werd, zonder gebruik van *opiata*, bevorderd en genooten. de eetlust bleef; en, om alles in het kort samentetrekken, de gansche gedaante van de *Morbus universalis inflammatorius & suppuratorius*, (of algemeene ontsteekende en veretterende ziekte) werd, in eene *Morbus particularis cutaneus, cum levamine omnium symptomatum*, of eene byzondere huidsziekte; met verzachting van alle haare toevallen,) op eene gewenschte wyze veranderd.

IV. Dat door deeze behandeling, de *febris secundaria*, of Etterkoorts, welke geoordeeld word de grootste slachting en de meeste besmetting te veroorzaaken, afgesneden of voorgekomen werd; waar door, bovendien, de schoonheid werd behouden: blyvende 'er byna geene gedenktekens van deeze wreede ziekte over. Slechts in één myner proe-

proevelingen, doch welken, niet voor den negenden dag der ziekte, onder myn beſtuur geſteld werd, heb ik napokken vernoomen: en dit in eene Epidemie, welke byna allen wegrukte welke zy aantaste. *c*)

V. En, gelyk door de ſpoedigere geneezing, en het achterblyven der *febris ſecundaria*, deeze ziekte eene gantſch andere gedaante bekoomt, zoo zyn ook de rooven, (welke, volgens den Heer PAULET, het meeſt de beſmetting voortplanten, door het aanraaken, enz.) van eenen verſchillenden aart: bevattende weinig of geen etter, en zynde, voor 't meerendeel, groote drooge blaazen; waar door dan ook het linnen minder kan beſmet worden: hier uit volgd dan tevens, dat by deeze Lyders minder reuk beſpeurd word, en hunnen adem ook minder beſmettelyk zyn moet. By alle de Lyders, welke ik op deeze wyze behandeld heb, werd naauwlyks eenigen reuk vernoomen.

§ LV. Tot dus verre dan, boven myne verwachting gelukkig geſlaagd hebbende, had ik weinig gedachten dat my nog veel zwaarer proeven te doen ſtonden: veel minder nog, dat ook die met gewenſchten uitslag zouden worden bekroond. SYDENHAM en BOERHAAVE ſtelden de gevallen waar het hier op aankoomt, hoopeloos te zyn; en de eerste, wiſt zich in dezelven niet te redden, dan door een *vomitif* te geeven uit het *vinum antimoniatum*. Het eerste geval was als volgd: by een Kind gevraagd zynde, 't welke door de Kinderziekte was aangetaſt, wilde de Moeder niet gedoogen, dat ik hetzelve myne middelen, tegen welke men haar ongetwyffeld vooringenoomen had, zoude voorſchryven; waarom ik verkoos te vertrekken, liever dan myne geluk-

kig-

(*c*) Men zie de Bylage D.

kig-ſlaagende geneeswyze te verzaaken en te omeêren: ik liet dan het kind aan de zinnelykheid der moeder over. Doch, tot myne groote verwondering, werd ik naderhand, en wel op den *elfden* dag der ziekte, verzocht hetzelve te kómen zien; wanneer ik het, in eenen allerverſchrikkelyksten en doodelyken toeſtand aantrof: de pokken, welke meestendeels ſamenvloeyden, waaren ingeſlaagen, en de bezetting op de borſt, welke vól was, was zeer groot, waar door de ademhaaling ten uitersten belemmerd werd; terwyl de keel niet minder bezet ſcheen. In deezen toeſtand het kind vindende, vertoonde ik aan de moeder, dat het nu te laat was, en dat zy eerder van goeden raad en goede middelen had behooren gebruik te maaken; daar het thans boven myn vermogen was haar Kind te redden. Dan, ik werd, door ik weet niet welk *Instinct*, (of hoe zal ik het noemen?) bewoogen, een middel te beproeven, dat, zoo veel my bekend is, nimmer op deeze wyze, door iemand anders is voorgeſchreeven; ofſchoon ik voor als nog, onzeker was van de uitkomſt: welke echter, zoo in dit geval als naderhand in andere, allergewenſchſt was. Ik beſloot dan, bewoogen door den toeſtand van het lydertje, en getroffen door de traanen der moeder, eene onzekere proev te waagen; en begaf my dus tot mynent, ter bereiding van het middel, door deezen gelukkigen inval my ter hand gegeeven. Ik deed vervolgens het Kind eene gifte van hetzelve gebruiken: drie uuren daarna, wederkoomende, en eenige vermindering in de pols beſpeurende, gaf ik eene tweede; met verzoek my de uitwerking van dezelve te doen weeten. Het bericht was gunstig; en men bemerkte dat het Kind, op elke gifte, beter werd. Ik deed dan met dit middel voortgaan, en het Kind herſtelde volkomen; en is nog, ten tyde van het ſchryven deezer ver-

han-

handeling, ſteeds gezond en zeer welvaarende. Eene andere gelegenheid had ik, kort daarop, ter beproeving van dit middel, in een Jongen van omtrend tien Jaaren, met zwarte, *gegangræneerde* pokken als overdekt; inzonderheid op de borſt en in het aangezicht. Niet dan een gewiſſen dood, was ook hier te verwachten, in de kamer in welke hy zich bevond, was het, wegens de verſtikkende hitte, byna niet te houden: in diervoege, dat een naauwkeurigen *Thermometer* van PRINS, welke ik ſedert eenigen tyd had nagegaan, 80 *graaden* in dezelve aanwees. Ouden Rhynſchen Wyn, *Reſinâ & Extr. Cort. Peruviani, Bezoärdica*, Engelſche *Lady* KENT's poeder, enz. alles was vruchteloos, en de krachten verminderden oogenſchynlyk: wanneer ik te raade werd, uit hoofde van den gelukkigen uitſlag in het boven aangevoerd geval, ook hier dit middel te beproeven. De uitkomſt was niet minder gunſtig: het Kind herſtelde voorſpoedig, en bevind zich, ſedert, gelyk het voorige, in een zeer welvaarenden toeſtand. Het verdiend ook aangemerkt te worden, dat geen van beide deeze Kinderen, even weinig als de andere proevelingen, eenige ingedrukte putjes op het aangezicht gehouden hebben. Alleenlyk beſpeurd men eenig verſchil in de kleur van de huid, ter plaatſe waar de pokken zich vertoond hebben. Onder alle myne proevelingen, zyn 'er niet meer dan drie, welke eenige gedenktekens der pokjes behouden hebben; en dat alleen op het voorhoofd: namelyk, myne oudste dochter, de jonge dochter boven (§ LIV.) vermeld, en de *Abortiva*, van welke beneden geſprooken worden zal; die de eenige is welke eenige gedenktekens der pokjes op den neus heeft: hebbende, voor 't overige, geene myner proevelingen, zoo veel my bekend is, eenige indrukzels op de wan-

wangen, beneden de oppervlakte der huid (*d*). — nu wylen de Heer JOB BASTER, alom zoo loffelyk bekend, vereerde my, op de geruchten van deeze wonderbaare geneezingen, met zyne veelgeëerde Letteren, *in dato* 13 *Juny* 1774, van deezen inhoud: „ Voorleden Jaar ſchreef reeds „ de Heer MEUSSCHEN, *Legations-Raad van* „ *de Huiſen van Saxen-Gotha en Hildburghauſen*, „ my uit *'s Hage*, dat Uw. Ed. een geheim be„ zat, om de *variolæ confluentes*, zonder eenig „ gevaar in *discretæ* te veranderen: dit is my door „ een anderen, onzer beider vriend; bevestigd; „ daar byvoegende, dat Uw. Ed. de menſchlie„ vende *genereusheid* zoude hebben, om dat ge„ heim *publycq* te maaken. Deeze laatste *periode* „ doed my de vryheid neemen, deezen aan Uw. Ed. „ te ſchryven, met ootmoedig verzoek, dat Uw. Ed. „ dan de goedheid gelieft te hebben, my zulks, „ als Uw. Ed. tyd zulks toelaat, te *communiceeren*; „ om dat voorleden Jaar de *confluentes* hier veelen „ hebben weggeſleept, en dezelve zich weder be„ ginnen te openbaaren." — Waarop ik, het noodige zyn Ed. bericht hebbende, het volgend antwoord ontving, *in dato* 1 *July*; het welke ik, als een getuigenis van een groot Man, die niet minder wegens zyne rondheid en oprechtheid, als wegens zynen yver in de Natuur- en Genees-kunde, te overbekend is, te eerder hier by voege; het was van deezen inhoud: „ Het geheele Men„ ſchelyke geſlacht is Uw. Ed. ten hoogsten ver„ plicht, voor Uw. Ed. onvermoeide poogingen, „ om voor zoo een gevaarlyke ziekte als de Kin„ der-

(*d*) Maar deeze *drie* had men, in de tyd der koorts het bed doen verlaaten; een bestuur, zoo zeer aangepreezen door den Heer DIMSDALE: terwyl zulks, ten aanzien der anderen, geen plaats gehad heeft.

„ derpokjes, zulk een *Specificq* middel uittevinden;
„ het welke den Almachtigen met zyne zegenin-
„ gen, door de allergewenschtste uitwerkin-
„ gen, schynd te bekroonen: volgens de getuige-
„ nissen van Uw. Ed. en den Heer *de Man.*"
(dezelvde, van welke boven (§ XLVIII) *twaalf* gevallen zyn aangehaald) — En, nopens de *Metastasis ad pectus*, voegde zyn Wel Ed. 'er by: „ ik heb voorleden Jaar, door dit toeval, „ eene voornaame Dame verlooren." (†) — De Epidemie, op het einde van het Jaar 1773. door het zachte en natte weder, zeer in kwaadaartigheid toegenoomen zynde, behandelde ik, in een aanzienlyk huis, drie kinderen; waar onder volwasfene, by welke zulke zwaare bloedstortingen plaats hadden, zoo door de neus in den oudsten jongen Heer, als door andere wegen in de jonge Juffrouw, dat ik nimmer de weêrgaê daar van gezien heb: door de bekende middelen in dit gevaarlyk en veeltyds doodelyk toeval, bracht ik hun zoo ver te recht, dat de pokjes begonden uittekoomen; wanneer ik, door een' hevige ziekte aangetast, verhinderd werd de geneezing voort te zetten; welke ik dus aan eenen anderen Geneesheer overgaf Zy zyn allen hersteld; doch

(†) [De Ontdekker had, namelyk, in zynen brief aan den Heer BASTER, onder anderen melding gemaakt, van de gewenschte uitwerkingen van zeker middel, ter beteugeling van dit zorgelyk toeval, door hem gebézigd Het zelve was van deeze saamenstelling: ℞. *Cinnabaris Nativæ* gr. viij. *Regul. Antimonii Medicinalis* SCHULZII. gr. iv. *Camphoræ* gr. ij. *Sulphur fixat. Antimonii* F. HOFFMANNI gr. j. *M. f. Pulv.* Alle 3 uuren één te gebruiken, voor een volwasfen mensch. Twee Jongens, aan welke het zelve, met gewenschten uitslag, werd toegediend, gebruikten 12 *greinen*.]

doch niet zonder eenige merkbaare littekens te hebben behouden. — Ter deezer tyd, was ik nog onbewust van de kracht van het Pokmiddel in dit gevaarlykst toeval; en durvde hetzelve des, uit vrees voor de gevolgen van eene onzekere proev, niet aanwenden. — De Dame, boven gemeld, welke, in *January* des Jaars 1777, zes weeken zwanger zynde, in den beginne der ziekte eene zwaare *hæmorrhagia uteri* onderging en *abortiëerde*, gebruikte het gewoone, nu verder verbeterde middel; met dit gewenscht gevolg, dat, onder dit toeval, de samenvloejende pokjes nochtans in *discreten* veranderden, waarvan men weinig voorbeelden aantreffen zal; en dat, niettegenstaande dit doorgaans doodelyk verschynsel, op den *elfden* dag den gewoonen afloop der ziekte (gelyk in alle de voorige proeven waargenoomen werd) plaats had. De Vader deezer Lyderesse was, door zynen gewoonen Geneesheer verzeld, van *Amsterdam* herwaard overgekomen, om zyne Dochter te bezoeken; en door denzelven, indien het noodig waare, my hulp te bieden: dan, deeze den wonderbaaren voortgang der ziekte ziende, keerde, met den Vader, nog denzelvden dag weder te rug. Hy bleev echter van gevoelen, dat de *Febris secundaria* onvermydelyk waare; het tegendeel waarvan, ik, op grond myner voorige Waarneemingen, durvde staande houden: en de uitkomst bevestigde myn vertrouwen. Deeze Dame is sedert bestendig welvaarende; en ten tyde van het schryven deezer Verhandeling, voor de vierdemaal zwanger.

§ LVI. Veele andere gevallen zoude ik hier kunnen byvoegen; als: de behandeling van een meisje met samenvloeyende pokken, voor welke men my eerst op den *elfden* dag, raad vraagde; en die zeer sterk *salivëerde*; 't gene echter, na het ge-

gebruik van eenige poeders ophield, terwyl zy voorts, binnen weinige dagen, volkomen herstelde; — het bestuur van een huisgezin, uit vyf Kinderen bestaande, in het welke de huisknecht aan zulk een kwaadaartig soort van pokken overleeden was, dat het geheele huis met een ondraagelyken stank vervuld werd; waartegen men buspoeder branden, en andere dergelyke middelen aanwenden moest, ter afweering der geduchte gevolgen eener zoo hooggaande besmetting: Ik schreev deezen kinderen toen, zoo ver de tyd strekte, voorbereidende middelen voor; en zy kreegen de pokjes zoo gemakkelyk, dat ze al speelende geneezen zyn: het jongste, een zuigeling, voor het welke de Moeder de middelen ingenoomen had, bekwam slechts *twee* pokjes in het aangezicht en *vier* op geheel het overige des lichaams (†). enz. — In de voorbehoeding heb ik het vervolgens zoo ver gebracht, dat de pokken in één kind, zonder de koorts van 't eerste tydperk, zyn uitgekoomen; zoo dat het geheel niet ziek was, en geene middelen verder gebruikte. — De proeven van het deen gebruiken der middelen door de Moeders, zyn nader, in een kind dat een groot aantal pokjes had, bevestigd. — In eene doorgaande zwaare *Epidemie* in eene nabuurige Stad, in veelen met zwarte en *gegrangræneerde* pokken, slaagde het middel waar van boven (§ LV) gewaagd werd, op eene gewenschte wyze; en men deed verscheidene goede proeven met hetzelve: by *drie* van welke ik tegenwoordig geweest ben; die alle verbeelding te boven gingen en nochtans voorspoedig terecht gebracht werden (‡). — Eenige haperingen,

(†) [Dit huisgezin, was dat van den WelEd. Gestr. Heere *Subst. Drossaerd* P. VAN DER MEULEN, te *Yselstein*.]

(‡) [Namelyk, te *Delft*, onder het bestuur van wylen den Heer Dr. J. VERBRUGGE.]

gen, echter, in andere gevallen (gelyk § LI, LIII) hebbende plaats gehad, verdubbelde ik myne poogingen om dezelve te boven te koomen; waarin ik gelukkig ſlaagde, en waardoor deeze nieuwe behandeling der Kinderziekte, langs trapswyze vorderingen, eindelyk die volkomenheid ſchynd verkreegen te hebben, dat men deeze ziekte, onder een geſchikt gebruik van dezelve, met zeer geringen toeſtel, gemakkelyk ziet geneezen, enſpoedig afloopen: weinig andere hulpmiddelen behoevende; buiten de noodige *indicatiën* ter ontlasting, enz. — Het middel tegen de *gangræna*, benevens dat ter verandering van *confluenten* in *discreten*, hebben, ook in een andere Stad, in *drie* kinderen, hetzelvde vermogen betoond. Op deeze gronden, heb ik insgelyks nog verſcheidene andere goede proeven gedaan: in 't voorjaar van 1778, deed ik 'er drie, en één in 't najaar; in Kinderen, die na de uitbotting byna geene ſchaduw van ziekte gehad hebben: derzelver getal beloopt reeds meer dan honderd van allerleiën aart(†). — Dan, betreffende de byzonderheden van het beſtuur ten aanzien der Voorbehoeding, en de waarſchynlyke mogelykheid om de Koorts van het eerste Tydperk te kunnen voorkoomen, waaromtrend ik geene andere proeven gedaan heb als die boven (§ LIV) gemeld zyn, — vermits ik geene genoegzaame zekerheid, voor my zelven en anderen, aan die waarneemingen hechten kan, 't en zy het blyke dat het

(†) [Namelyk, in de Jaaren 1772-1778: terwyl van een aantal nadere proeven, in 1784 en 1785. gedaan, in der tyd eenig verſlag gegeeven is in de *Genees- Natuur- en Huishoud-kundige Jaarboeken*, No. 19 en 20; 't gene hier achter onder de Bylagen, Letter D voorkoomt: gelyk des Schryvers oogmerk ook ſchynd te zyn geweeſt, blykends de noot (*c*) van het IV*e* *Corollarium* hier boven; vergeleken met het gemelde Verſlag, in het geval op den 29*ſten* October voorkomende.]

het waarlyk pokjes waaren, kan ik van dezelve alhier niet gewaagen: gelyk ik ook hier by niet voegen zal de *Theoremata practica*, die uit het aangevoerde natuurlyk zyn voortgevloeid (*), wyl ik alvoorens zoude dienen optegeeven waarin eigenlyk myne wyze van behandeling deezer ziekte bestaa: het gene den inhoud zyn zal eener volgende Afdeeling; in welke ik als dan, tevens de *Cautela practica* die men in het oog te houden hebbe, aanwyzen zal, en den zekeren voet waarop men zonder struikelen kan voortgaan. Doch, alvoorens hier toe overtegaan, maak ik het volgend —

B E S L U I T.

§ LVII. Uit alle deeze waarheden en waarneemin-

(*) [*Elders, vond men de volgende* Theoremata practica, *als voortvloeijende uit het tot hier toe voorgedraagene, (en dés, uit de proeven vóór het Jaar 1779 in 't werk gesteld) afgeleid:*

I. *Mercurialia*, vóór en na den uitslag, mogen met recht onder de *specificque* pokmiddelen gerekend worden: welke echter, by de *Febris suppuratoria* eer schadelyk dan voorderlyk zyn; uit hoofde van de *turba* die ze in het lichaam maaken, terwyl ze de koorts en yling vermeerderen en de kwyling aanzetten.

II. *Antimonialia*, hoe heilzaam ook vóór en na de koorts van het eerste tydperk, zyn min' veilig, zoo niet schadelyk en zeer nadeelig, voor en alëer de *eruptie* daar is.

III. *Cinnabarina* met *Campher* gemengd, schynen in dit tydperk de veiligsten te zyn; en wellicht in staat om de uitbotting voor te koomen.

IV. Van allen zyn de veiligsten, welbereide *Antimonialia* met *absorbentia*, na de *eruptie* en onder den termyn van de *Febris secundaria*.

V. De hoofdzaak van deeze middelen bestaat, in het geschikt geregeld en voortdurend gebruik; om niet alleen de koorts van het tweede en derde tydperk te snuiken, maar ook die van het vierde aftesnyden.]

mingen, zoo befpiegelende als beöeffenende, door herhaalde proeven bevestigd en geftaafd, blykt dan, *dat 'er een middel zy*, dermaate *vermogend ter verzwakking van het werkzaam vermogen der Pokfmet*, dat de ziekte eene geheel andere gedaante aanneeme, en die van eene huidsziekte, zonder de gewoone toevallen, bekoome. Dus word dan de voorzegging van BOERHAAVE (*e*) op eene gewenfchte wyze vervuld; en aan het verlangen voldaan van geheel de geleerde Waereld, welke thans, haare tot heden plaats gehad hebbende *Problemata Theoretica*, in *Theoremata Practica* veranderd ziet: door eene reeks van Waarneemingen, welke, fchoon in den aanvang gering fchynende, door onvermoeiden yver en taay geduld, zyn voortgezet, tot op die hoogte welke zy thans bereiken; van waar zy, door grootere Vernuften, wellicht verder opgevoerd zullen kunnen worden, tot den allerhoogsten trap van volkomenheid, waarvoor zy vatbaar fchynen.

ADSPIRET COEPTIS, QUI REGIT ASTRA, DEUS!

(*e*) *Quale Specificum inveniri posse* &c. (§ XXI. not. *n.*)

TWEE-

TWEEDE AFDEELING

HET

GEHEIM

OPENGELEGD,

OF

HET BESTUUR, OM, OP EENE GEMAKKELYKE WYZE, DE NATUURLYKE EN KONSTIGE KINDERPOKJES, TE BEHANDELEN, ONTVOUWD.

Nulla res consummata est dum incipit.

&

Etiamsi omnia a Veteribus inventa sunt, hoc semper novum erit; usus est inventorum ab aliis Scientia.

SENECA.

Si quod in hodierno rerum ſtatu corruptiſſimo eſt vivendi genus, ſi quod eſt Studium, cui quis absque conscientiæ læſione operam navare, ex quo verum & reale emolumentum in proximum derivare, quodque mentem ad Deum elevandi & cælestia ſpretis terrenis adſpirandi occaſiones præbere poteſt plurimas, praxin Chymiæ-Medicam id esſe asſeram. Ea enim ſobrie, attente & prudenter exercita, egregia ſubminiſtrati ſubſidia, morbis & infirmitatibus proximi, ſelectioribus medicamentis ſubveniendi, animum ipſius fractum forte & proſtratum, Christiana paracleſi erigendi, morborum omnium ſcaturiginem, peccatum inquam, detegendi; ad ſummum Archiatrum, omnisque vitæ fontem deducendi, & toties inculcatum erga egenos amorem, realiter excercendi, dumque in ægris, tanquam in ſpeculo, propriam quotidie miſeriam conſpicis, intime temet coram Deo proſternandi & humiliandi.

F. Hoffmann, *de Sulphuribus Metallorum.*

dat is.

Indien 'er in den tegenwoordigen zeer bedorvenen ſtaat van zaaken en wyze van leeven, indien er, (zeg ik,) thans eenige oeffening zy, waarin men, zonder gemoedsbezwaar, yverig allen vlyt kan aanwenden, – door welke men, voor zynen naasten waare en wezenlyke voordeelen kan bekoomen, – door welke de ziel tot God kan opgeleid worden, en meenigvuldige aanleiding ontvangen tot het betrachten van de Hemelſche dingen, met verſmaading van alle Aardſche, – betuig ik, dat het de beöeffening is van de Geneeskundige Scheikunde. Want, gematigd, aandachtig, en voorzichtig uitgeöeffend wordende, verſchaft dezelve uitmuntende hulpmiddelen, om onzen naasten, in ziekten en ongeſteldheden, door de keure der geneesmiddelen, te hulp te koomen; zyn gemoed, wanneer het verbroken en nedergeſlagen is, door Christelyke vertroostingen optebeuren; den oorſprong van alle kwaalen, de zonde, te ontdekken; ons opteleiden tot den Opperſten Medicyomeester en oorſprong van ons aller leeven; en ons eene onafgebrookene liefde jegens noodlydenden te doen betoonen; dewyl men in de zieken, als in eenen Spiegel, zyne eigene elende beſchouwd, op dat men zich, van gantſcher harte, voor God vernedere en verootmoedige.

TWEEDE AFDEELING.

Verslag der Geneeswyze van welke ik my thans bediene.

* * *

§ I. De beginselen op welke deeze wyze van behandeling gegrond is, genoegsaam duidelyk, zoo ik achte, verklaard hebbende, en haare trapswyze voortgangen, door eene reeks van waarneemingen, omstandig hebbende voorgedraagen, ga ik thans over om deeze Geneeswyze zelve, aan welke ik my, na zoo veele proeven, gehouden hebbe, te ontvouwen.

Bestuur in het *eerste Tydperk.*

§ II. By een Lyder, in welken de pokjes te gemoet gezien worden, gevraagd wordende, wanneer de Kinderziekte heerscht, of wanneer het blykbaar een Pok-koorts is, handel ik overeenkoomstig de kennelyke *indicatiën* welke zich vertoonen; te weeten: [zelden, en alleen] wanneer de pols uitermaaten rad is, of ingeval 'er drift naar 't hoofd plaats heeft, doe ik een ader openen; vermydende, insgelyks, zoo het mogelyk is, van *Vesicatoria* gebruik te maaken, om door dezelve, in den voortgang der ziekte of der geneezing, niet

belemmerd te worden: geneigdheid tot braaken, [of geweldige hoofdpyn] zich vertoonende, geev ik een zacht *vomitivum* van *Pulv. cort. rad. Ipecacuanhæ rec. contus.*; 3, 6, of 9 *greinen*, naar de onderfcheidene Jaaren, met een half *drachma Sacchar. alb:* tot drie poeders gemaakt; welke ik, met tusfchenpoozing van een quartieruurs, achter malkander doe gebruiken, tot op het daadelyk braaken toe; laatende, alvoorens zulks gefchiede, niet toe, te drinken (†). De tong bezet zynde, beveel ik een *Clysma*; gelyk ook in het eerstgemeld geval van ylhoofdigheid; of wel een *laxans*, naar gelang der omftandigheden: alle geweld en hevigheid vermydende (*a*). De eerste wegen gezuiverd zynde, vergun ik zoo veel koud water [of flappe laau-

(†) [Ik wacht my ook zorgvuldig, in het eerste tydperk zieken uit het bed te neemen; veel minder met de voeten in 't water te zetten: waarvan ik de droevige gevolgen, in myne oudste dochter en in eene *abortiva*, welke ik mede deezer waereld meende te zullen zien overlyden, (zie boven § LIII, LV.) heb ondervonden.]

(*a*) Er hangd zeer veel af, van het beftuur van dit tydperk; in het welke alles in de kracht der gisting is, en de natuur werkzaam om dezelve te beftryden: zoo dat men, door nog een derde hevigheid daar by te voegen, alles in verwarring brengd. De Vader der Geneeskunde heeft ons, omtrend dit beftuur, zyne wyze voorfchriften nagelaaten; welke de groote F. HOFFMANN, zoo voortreflyk als zintyk, verklaard heeft, in de VIle Wet, *de methodo, ordine & legibus actis in medendo.* Tom. I, Sect. II, Cap. II. § XIII p. 417, 418. – aan de andere zyde, moet men ook het gif niet verftikken, uit vrees van fomwylen rampfpoedige verplaatfingen (*metastafes*) te veroorzaaken. Het is tyds genoeg het gif te beftryden wanneer de pokjes uitgekoomen zyn; en alles komt hier neder, op het maatigen der gisting: het gene, allezins, de veiligste handelwyze is. Men zie F. HOFFMANN *lib. citat.* Cap. V, *Corol.* I. p. 438.

laauwe Thee] te drinken, als de lyder begeerd (*b*); dienende terzelver tyd een *Mixtuur* toe, van de volgende ſamenſtelling, waarmede ik doe aanhouden, tot dat zich de pokjes openbaaren:

℞. *Antimonii diaphor. abluti* ʒi. (*)
Spir. Mindereri ℥ij.
Syr. 5 rad. aper. ℥j.
Aq. F. Sambuci ℥iv.
Spir. Nitr. dulc. rect. ʒiß.

M. D. Om daarvan, om 't Uur, een Lepel te gebruiken (†); en in hevige benaauwdheden, zelvs ſomwylen alle quartier-uurs.

§. III. Myn oogmerk, in dit eerste Tydperk der ziekte, is om al het kwaad, door het pokgif in de eerste wegen veroorzaakt, wegteneemen; trachtende, zoo veel in myn vermogen is, het *effect* der gisting te verbreeken, en te beletten dat de *digestive humeuren*, [of de vochten uit de verteering der

(*b*) Een groot *anti-fermentativum*, volgens BRINKMAN, Beyträge zu einer neuen theorie der Gährungen, ſ. 20.

(*) [Doch die beproefd goed moet zyn (wit en niet geel) en waarop ik ſtaat kan maaken: laatende daartoe, eerſt de *Antimonium* probeeren, of zy tot het *Antimonium diaphoreticum* wel vloeyen en gloeyen wil; waarop wel diend gelet te worden. En, indien er geene ontlasting is, voeg ik er by ʒß *pulveris Cornachini*; welke in 't vervolg blyven, of er uit gelaaten worden kan, na dat de natuurlyke aanwyzingen zulks vorderen: laatende ik onder de *Specificque* behandeling, tegen het gevoelen der meesten, niet of weinig, wanneer zulks hoogſt noodig is, *laxeeren*; om het vermogen dier middelen niet te verzwakken, of buiten het Lichaam te brengen: my vergenoegende, dit in het eerste Tydperk te doen. – *Elders treft men deeze formule aldus aan:* ℞ *Antim. diaphor. abl.* ℈ij. *Syr 5 rad. aper.* ℥j *Aq. F. Sambuci* ℥vj. *Spir. Mindereri* ℥ij. *Nitri* ʒij, *Sal Glauberi* ʒiß. M.]

(†) [Voor kleine Kinderen, een kleine-, voor grootere, een grooter, en voor volwasſenen, een volle groote Spys-lepel.];

der spysen voortspruitende,] met het venynig beginsel besmet, niet alzoo in het bloed overgaan. Waarna ik, de weerstandbieding der huid, zoek wegteneemen, op dat het gif dezelve moge bereiken; het gene *convulsiën*, of vergaêringen (*congestiones*) in de hersenen en elders, voorkoomt: Inzonderheid, wanneer ik de zieken niet voorbereid heb; terwyl men anders zoo veel omslags niet behoefd. Zeer hevige benaauwheden plaats hebbende, en de natuur ontoereikend zynde ter opwekking der benoodigde krachten, doe ik, onbeschroomd, ouden Rhynschen Wyn gebruiken, (gelyk ik, in de behandeling van myne dochter (§ LIII), heb getoond,) om daar door de gisting optewekken: gelyk de Heer BRINKMAN zulks ook verklaard.

In het *tweede Tydperk.*

§ IV. De Pokpuistjes beginnende te voorschyn te koomen, blyv ik voortgaan met het *Mixtuur*, tot dat de uitbotting haar beslag heeft: alsdan verander ik van middelen, en dien myne Lyderen poeders toe, van de volgende samenstelling:

℞. *Regul. Antim. medicinal. probe elutriati ac tenuissime triti.*
Antimon. diaphoret. abluti a ℥j.
Pulv. e chelis ♋ *composit.* ℥ij.
Caphuræ gr. xij.
Sulphur purissimi Antimonii gr. vj.

M. F. Pulveres No. XII. van welke ik, om de 3 of 4 uuren, een poeder doe gebruiken; naar gelang der omstandigheden: dat is, wanneer de koorts hevig is in dit Tydperk, of zoo de pokjes samenvloeyende zyn, geev ik, om de *drie* uurén een poeder; en wanneer zy

zy verminderd, vergenoeg ik my, om de *vier* of *vyf* uuren (†), of wel, ſlechts driemaal 's daags, een poeder te doen gebruiken. Alles moet geregeld worden, overeenkomstig den ſtaat der ziekte, de hoedanigheid van den zieken, en deszelvs krachten opzichtelyk zynen ouderdom: Al het welke, elk voorzichtig Geneesheer, door zich zelven, kan beöordeelen.

§ V. Dit middel is, voor het tweede Tydperk, genoegſaam, en toereikend vermogend ter maatiging van de koorts in hetzelve: gelyk het tevens aanmerklyk werkt, om reeds gevormde pokpuistjes te *disſipeeren.* Wanneer men al te ſterk wil voortgaan, loopt men gevaar de natuur te onderdrukken. Men moet deeze gisting, welke van een anderen aart is als de eerste (*c*), alleenlyk beſtuuren; en, dit doende, verricht men genoeg, ter hulpbieding aan de natuur, in de kooking (*Coctio*), welke, onder deeze handelwyze, ongelyk minder etterſtof in de pokjes voortbrengd: die tevens dermaate *gecorrigeerd* is, dat zy geen vierde deel der gewoone hoeveelheid opleverd; zynde de blaasjes, ten einde van dit Tydperk, bykans ledig. Na het gebruik van eenige giften deezer poeders, bevinden de Lyders zich beter, hebben goeden eetluſt, en eeten ſmaaklyk geduurende dit beſtuur; en het is verwonderlyk de aanmerkelyke verandering te beſpeuren, welke door deeze eenvoudige Geneeswyze te wege gebracht word

(†) [By voorbeeld: ten 7, 11, 4 en 10 uuren, en één des nachts, wyl de ziekte, als men 's nachts ſtilſtaat, te veel velds wint.]

(*c*) BRINKMAN, *l. c.* p. 66 en 91.

word. Men behoefd geen toevlucht te neemen tot *Opiata* of *Anodyna*, wyl de Lyders wel-ſlaapen, en over geen drift naar 't hoofd klaagen. Het eenige waarop men acht te geeven heeft, is, dat de buik niet verſtopt zy, wyl deeze middelen den ſtoelgang niet bevoorderen; 't gene mêer plaats had, toen men zich van *Antimonialia* met het *Sal mirab.* GLAUBERI bediende. Intusſchen is het *abſorbeerend* vermogen zoo groot in deeze bereidingen, dat het *Sal mirabile* ook niet veel uitricht. Men kan, daartegen, hulp verſchaffen door een *Clysma*, of eenig *laxatif*; gelyk het genoemde *Zout van* GLAUBER zelv.

§ VI. Thans doe ik myne Lyders het bed verlaaten en zich op-houden, of ook zoo zy daar toe inſtaat zyn, in hunne kamer wandelen; laatende hen zich vermaaken naar hun welgevallen; gelyk verſcheidene geduurende hunne ziekte gedaan hebben. Men behoord echter naauwkeurig acht te geeven op de pols: die geregeld zyn moet; en noch te zeer opgezet, noch te zeer nêergedrukt of te zwak (†). In het eerste geval, moet men met de middelen, om de *drie* uuren, voortgaan, gelyk boven is gezegd; ten einde deeze, al te hevige, beweegingen te beteugelen en te doen ophouden. In het tweede, voegd men, tot elk poeder, nog een *grein Campher*, en een half *grein Sulph. pur. Antimonii*; of, wanneer men hetzelve niet bekoomen kan, bediene men zich van welbereid *Kermès minerale*, 't welke, op een gloeyende kool gelegd, geenerhande vlam of blaauwe rook opgeevt. En

(†) [Wyl dit middel op het *principium vitale* werkt, en door het te veel te bedwingen, te veel verdooven zoude: terwyl de natuur werkzaam blyven moet, om het vergif te onder te brengen.]

En indien het noodig was, kon men, om het uur, een lepel van het *mixtuur* (§ II) doen gebruiken. Doch, wanneer men in het bestuur wel voortgaat, behoeft men het zelve niet. — In den loop van dit bestuur, moeten de puistjes die overgebleeven zyn, (wyl verscheidene derzelve verdwynen,) naar maate van hunnen voortgang in de *suppuratie*, grooter worden en zich verheffen, en de huid moet zwellen; gelyk in den gewoonen loop van *discrete* pokjes plaats heeft. Doch bovenal, moeten de kringen of boorden der pokjes eene koraal- roode kleur hebben, en noch bleek- noch donker-rood of bruin-rood zyn: In 't laatste geval, is de natuur onvermogend, om het gif te bovenkoomen, of men is in gevaar van door de *gangræna* aangetast te worden; en dit zyn die gevallen, voor welke men altoos zoo zeer gevreesd heeft. In deeze gesteldheid maakt men terstond gebruik, van de middelen welke ik daar tegen gepast bevonden heb, en waarvan ik boven (§ LV) gewaagde; gelyk ik de beschryving derzelve, beneden mededeelen zal: men vind dit meerendeels in de *vesiculosæ* en *gangrænosæ*, in welke men dezelve dan ook, van den beginne aan, moet toedienen, en zelv zoo ras zich den kwaaden aart vertoond; want als dan blykt het waterige van 't bloed (*lympha*), dermaate bedorven te zyn, dat men geen oogenblik verzuimen mag, hetzelve te *corrigeeren*; aan de natuur tevens de vereischte krachten verschaffende, en de *dissolutie* der *humeuren* door middel van de *putrefactie*, of de volslagene *destructie* door de *gangræna*, voorkoomende en tegengaande. In deezen zyn alle myne proeven beslissende geweest, en ik kan my niet één geval herinneren, waarin zy my gemist zouden hebben; even weinig als aan wylen de Heeren VERBRUGGE te *Delft*, of DU BOIS HOOLE-

WERFF

WERFF te *Alkmaar*; gelyk zy zelven in hunne brieven verklaard hebben (†). — Zonder deeze buitengewoone en ongunstige toevallen, loopt de ziekte dit tweede Tydperk gelukkig door; uit het welke zy, met groote, van één gescheidene pokjes, (doch, 't gene tevens aanmerking verdiend, byna geene etterstof bevattende, als welke reeds voor het grootste deel *gedisſipeerd* is,) overgaat in het derde Tydperk, in het welke de ziekte afloopt; gelyk ik boven gemeld heb: in diervoege, dat den geheelen loop der ziekte geëindigd is in *elf*, of, ten hoogsten, in *dertien* dagen; te rekenen van het begin der eerste koorts; of wel, in *acht* dagen na dat de uitbotting geschied is.

§ VII. Geduurende deezen tyd, doe ik steeds voortgaan met het gebruiken van koud water (§ II), indien myne Lyders het willen drinken, of vergun anders ook eenigen anderen laauwen drank (‡). Vermydende, sedert het Jaar 1773, de *acida mineralia;* uit hoofde der verschynselen die ik van dezelve heb waargenoomen, en welke ik, sedert, ook heb bevestigd gevonden door den Heer HOFFMANN,

(†) Men zie de Bylaage E.

(‡) [Voor voedsel, laat ik het gewoone onder de Inenting gebruiken: doch by hun die zich wel bevinden, my weinig daaraan bekreunende. Kinderen kunnen hun genoegen vinden in timpjes, krentekoekjes en soortgelyk droog gebak: alleenlyk hebbe men zich, zoo veel mogelyk, van zuuren te onthouden, welke deeze middelen, in 't gemeen, niet zeer willen verdraagen: men moet ook niet, kort na het inneemen derzelve, melkspyzen of melk en water gebruiken; om geene walging of overgeeven te verwekken. Wie zich met een teug koud water kan behelpen, doet best: anders zyn een dun gerstenbloem van sago- of brood-water, met weinig Citroen en Suiker, dunne Water-Chocolaad of Koffy ook geöorloofd.]

MANN, gelyk boven (§ LIII) is aangeweezen: en wanneer men het Stelsel van de *Fermentatie* of Gisting, dat op den aart der zaake zelve gegrond is (*d*), wil aanneemen, zal men zulks lichtelyk kunnen vereffenen. Daarentegen, bediend men zich met goed gevolg van dezelve, in den staat der *putrefactie*, wanneer het bloed ontbonden is; in welk geval men *mineraale zuuren* behoord voor te schryven. Doch de werking der gisting in het waterige van 't bloed (*lympha*), welke men in het tweede tydperk der Kinderziekte te bestryden, of te bestuuren heeft, duld geene wrange zuuren; wyl zy zelve door een *acidum* word veroorzaakt, het gene, door het bykomend gebruik deezer *mineraale zuuren*, toeneemd, en vermeerderd word. En deeze is de waare oorsprong der purpere kringen, welke men alsdan rondom de puistjes bespeurd; en die tot genoegzaame blyken strekken van eene *corrosive* verandering, welke te vooren niet aanwezig was, maar haaren oorsprong heeft ontvangen van deeze strydige en *heterogene* deelen. En, genoomen 'er waare geene andere beweegreden, voor het gebruik der *Absorbentia* in de Kinderpokjes; dan deeze, zou zy voldoende zyn, om de tegenstreevers te overtuigen en hun stilzwygen op te leggen, omtrend de overeenstemming die 'er heerscht tusschen het geneesmiddel en den aart der ziekte zelve: het gene de Goddelyke goedheid, in onze dagen, wel heeft willen doen bekend worden. — Indien de Heer BOERHAAVE de dierlyke gisting, of ten minsten de *animalisatie*, (*e*) had kunnen erkennen, in de aangenoomene betekenis, en zich een recht begrip gevormd had van de veranderingen, welke, geduurende de gis-

(*d*) Men zie BRINKMAN, *l. c.* p. 132, 142, 143.

(*e*) *Ibidem*, p. 21.

gisting, in het waterige van 't bloed (*lympha*), gefchieden, zoo had hy gewisfelyk, door middel van zyn verheven vernuft, de *Théorie* en de *Practycq* der Kinderpokjes, tot den hoogsten trap van volkomenheid opgevoerd. En van deeze *Théorie*, ik herhaal het, hangd het gelukkig flaagen in de Kinderziekte, ten eenemaal af (*f*).

§ VIII. Ik bedien my van dezelvde handelwyze in de Inenting: geevende deeze middelen, wanneer de nood zulks vereifcht; inzonderheid in de *Rofalia:* welke door de beroemdste Inenteren, en daar onder de Heer DIMSDALE, altoos als zorglyk befchouwd werd. Ik doe alsdan myne Lyders het bed houden, en geev hun, naar gelang hunner Jaaren, poeders van de boven (§ IV) gemelde famenftelling; na eenige giften van welke, dit bekommerend toeval gemakkelyk te boven gekoomen word: het welke, zoo 't my toefchynd, niet anders is, dan eene roosachtige ontfteeking, die haaren oorfprong verfchuldigd is aan de gisting in de wey van het bloed; en welke, misfchien, meestaltoos zal worden waargenoomen in galachtige geftellen.

In het *derde Tydperk.*

§ IX. Dit is het tydvak, waarin de Kinderpokjes in haare volle *fuppuratie* zyn. Wanneer men § IV—VIII aandachtig overweegd, kan men met grond zich vleyen, dat, de zaaken op de voorgeftelde wyze beftuurd zynde, 'er in dit Tydperk niet veel meer waarteneemen vallen kan. Gemeenlyk bepaald zich zulks, tot de bevoordering van het afval-

(*f*) *Ibidem*, p. 102. alwaar hy aantoond, dat de Kinderziekte in eene waare gisting beftaa.

vallen der droogc korsten: het gene men met dezelvde middelen verricht, inzonderheid wanneer men die ſamenſteld met de byvoegſels, § VI gemeld (†): waar mede men voortgaat tot dat zy alle afgevallen zyn; tusſchen beiden eenig *laxatif* voorſchryvende. Indien men in het tweede Tydperk geregeld heeft voortgegaan, zal men de voorgeſtelde waarheden ten vollen bevestigd, en de uitkomſt met eene gelukkige geneezing bekroond zien. Zoo ik hier meerder wilde byvoegen, zoude ik, in plaats van deeze ſtoffe verder lichts bytezetten, haar verduisteren. Deeze Geneeswyze volgd van zelve, als zynde eenvoudig, klaar, en op onveranderlyke, zoo beſchouwende als beoeffenende beginſels, gegrond: beginſels, uit den aart der ziekte zelve voortvloeyende, en het onderzoek van volgende Waarneemeren overwaardig. —— Wanneer men haar wel betracht, behoefd men zeldſaam eenige andere middelen; behalven die, welke het onderſcheidene van eenige byzondere perſoonen, of eenige byzondere omſtandigheid, vereisſchen: en de *Febris ſecundaria*, het gevreesde toeval van het vierde tydperk, dat, van al de voorgaanden, het meeste toebrengd tot de ſlachting, zal zich niet vertoonen. En, genoomen, men had met deeze geneeswyze niets uitgewonnen, dan alleen het vóórkoomen van deeze koorts, dan zelv zou men meerder hebben uitgerecht, als (tot dus verre) alle de genen, welke zich met de naſpooring eener voldoende Geneeswyze bezig hielden, hebben kunnen te wege brengen.

VER-

(†) [In de (in het *Voorbericht* genoemde) *Handleiding tot het doen van proeven*, vind men de poeders No 4 en 5, (hier achter in het *Aanhangſel* voorkoomende) als byzonder hier toe geſchikt, vermeld.]

VERDEEDIGING VAN MYNE GENEESWYZE.

§ X. Gaerne wil ik aan den Heer SCHUSTER het recht doen, van te erkennen, dat hy, vóór my, zich van den *Regulus Antimonii medicinalis* met *Absorbentia*, bediend hebbe; dat hy ze insgelyks heeft doen gebruiken door de Voedsters van zuigelingen; en dat hem, hun vermogen ter verbetering der gebreken van de waterige deelen (*lympha*), en van de opslorping of opneeming (*resorbtio*) der etterstóf (*materia purulenta*), zeer wel bekend geweest zy: gelyk hy zulks beschreeven heeft (g), en ik daar van gewag gemaakt heb in myne *Proeve over de Voorbehoeding der Kinderpokjes* (§ XXI, XXXVII); doch, de regelmaatige wyze, om zich, *succesfivelyk*, van dezelve te bedienen, en de verbeteringen welke deeze middelen, in zekere gevallen, noodig hadden, heeft hy niet aangeweezen; even weinig als de hoedanigheid van den *Regulus*, van welken men zich in deeze ziekte te bedienen hebbe: welke zoodanig behoord te zyn, dat het middel in evenwicht zy, met de natuur en de ziekte zelve. Ik stem in met deezen verdienstlyken Schryver, op 't voetspoor van zoo veele andere voortreflyke *Practici*, aan welken de Geneeskunde deeze ontdekkingen verschuldigd is, dat men deeze poeders aan de Kinderen, naar gelang hunner jaaren en hunner krachten, toedienen moet; doch, mynes oordeels, zou men, zich bepaalende tot de gewoonlyke gifte van Geneesmiddelen, in den onderscheidenen ouderdom der

(g) *Nov. Act. Physico-medica. Tom.* II, *Observ.* VIII & IX. p. 29. & *seq.*

der Lyderen (*h*), daarvan, in de Kinderpokjes, weinig vruchts bespeuren. Ik heb aan myne eigene Kinderen, dezelvde hoeveelheid toegediend, welke ik aan volwassene persoonen had doen gebruiken; en de kleinste gift die ik immer voorschreev, bestond in een *derde* deel, of wel de *helft*; met byvoeging van tweemaal zoo veel Suiker: doende hetzelve inneemen met Chocolaad, of in een ouwel. De ziekte is te hevig, om met zulke kleine giften te kunnen beteugeld worden. — Boven alles waarop in deeze kleine slachtoffers dier wreede ziekte te letten staat, hebbe men vooral naauwkeurig acht te geeven, op de veranderingen welke in de pols ontstaan, benevens op het gene plaats heeft omtrend de puistjes; gelyk ik boven (§ VI) heb aangemerkt.

§ XI. De beweegreden welke my deed besluiten, by den *Regulus*, *absorbentia* te voegen, was gegrond in het beginsel van de verbetering (*correctio*) van dit *mineraal*; achtervolgends de *indicatiën* der *Paryfche Academisten* (*i*), en de vermaaningen van den grooten F. HOFFMANN: welke laatste zelvs had aangeraaden, by deeze bereiding uit het *Antimonium*, in de Kinderziekte, te voegen poeders van *Bezoardica terrestria* (*k*); en welke dezelve, in de onzuiverheid der Wei (*serum*), op verscheidene plaatsen, had aangepreezen, ter bevoordering van de uitdryving naar de oppervlakte der huid (*l*): het gene overeenstemde

(*h*) H. D. GAUBII, *Liber de method. concinnand. formulas Medicam.* p. 18.

(*i*) *Memoires de l'Academie Royale des Sciences.* 1734. p. 133.

(*k*) *Not. ad* POTERII *Pharmacop. Spagyric.* Lib. II. Cap. XII. p. 261.

(*l*) *Ibidem, loco citato*, en elders.

de met de Waarneemingen die ik reeds gedaan had, en van welke ik in myne *Proeve over de Voorbehoeding* melding heb gemaakt; en waar mede, voorts, overeenkoomt, het gene daaromtrent, in § XXXV van de voorige Afdeeling, is voorgedraagen.

§ XII. Ten tyde van het schryven myner gemelde *Proeve*, omtrend het Jaar 1770, was ik nog onbewust van de gewichtige ontdekkingen van SYLVIUS en YVO GAUKES enz:, van welke in de voorgaande Afdeeling (§XXXIV, XXXV) melding is gemaakt. Déstyds nog zonder bepaald *Systema* zynde, en bevindende dat, niet zelden, de waarneemingen van deezen, strydig waaren tegen die van anderen, was het, midden door de duisterheden en nevelen heen, dat het licht moest nagespoord worden. Ik had, daarenboven, nog geene andere proeven gedaan, dan die, waar van in de Bylage B verslag gegeeven word; toen my, door den Heer DE MAN, verzocht werd, om eenig bericht omtrend myne wyze van behandeling; welke, déstyds, niet meer dan ééne zeer ruwe schets was, van het groot ontwerp, dat ik, by voorkomende gelegenheden, wenschte tot stand te brengen. Ik kon dés, niet dan algemeene en onbeslissende raadgeevingen mededeelen: volvaerdig om aan zyne begeerte te voldoen, bepaalde ik my tot den *Regulus medicinalis antimonii*, gepaard met eenig *neutraal* zout. In myne eerste proeven, bediende ik my van de *harst van Kina*, met byvoeging van *Suiker* tot dit mineraal. In vervolg van tyd, ging ik over tot het *Sal* GLAUBERI, uit hoofde van deszelvs overeenkomst met het Ys; dat RHAZÉS zyne pokzieken deed gebruiken: eene *analogie*, welke my toescheen door den Heer DIMSDALE gevolgd te zyn, in het geeven van het *Sal* GLAUBERI, als een *laxatif*.

Aan

Aan de eerste proeve ontbrak déstyds de juiste evenredigheid; gelyk men in de gehoudene Briefwisselingen kan ontdekken: desniettegenstaande slaagden de proeven, blykends het bericht van den Heer de MAN, boven het gene ik had durven hoopen. Eenige mingunstige gevallen, in het Verslag myner Waarneemingen (boven) gemeld, noodzaakten my echter, zoo wel in de bereiding van het *mineraal*, als in de bygevoegde *ingrediënten*, verandering te maaken.

§ XIII. In het begin, bediende ik my van den *Regulus medicinalis* van SCHULZ; gemaakt met vier deelen *Sal Tartari*, en één deel *Antimonium*. Ik deed ook proeven met dien van VOGEL, gemaakt met *Nitrum*: doch bevond denzelven, tot deeze proevneemingen niet geschikt; uit hoofde van zyne opeengepakte samenstelling (*compositio compacta*), door welke de zwavel niet genoegzaam vry, noch bekwaam ter uitdryving van het gif naar buiten, is: welk vermoeden ik ook bereids gevoed had, omtrend dien van SCHULZ. Ik verkoos dus de bereiding van MARCGRAAFF MAATS en CRAANEN, welke F. HOFFMANN gevolgd heeft (*m*). Ik heb ook eene andere bereiding van deezen Schryver (*n*) beproevd: van welke, zoo ik my niet bedriege, de *preparatiën* met zeezout gemaakt, tot het doen van proeven in de Kinderziekte, wel de bekwaamste zyn; doordien het *Sulphur Antimonii*, in deeze bereidingen, meerder vry is en minder vastgehecht aan

(*m*) *Observat. Phys. Chemic.* Lib. III, Observ. VI. p. 524. Tom. IV. *Pharmac. Boruss. Brandenb.* p. 114. Ed. 1731.

(*n*) *De Analysi Chemico-Medica Reguli Antimonii medicinalis*, in eodem Tomo, p. 567.

aan de deeltjes van den *Regulus:* zoo dat het, het geheele vergif zoo niet nederploft, of zal ik zeggen, verstikt; maar veeléer, de natuur, op eene bekwaamere wyze, behulpzaam is, ter uitdryving van hetzelve naar de huid. De zwavel die ik uit dezelve deed bereiden, was ook beter *geäpproprieërd* als die der andere; welke dezelvde hoedanigheid hadden als hunne moeder, namelyk, dat ze te traag waaren in hunne werkingen. Ik moet echter erkennen, dat ik zeer goede uitkomsten gezien heb van de eerste bereiding, en de samenvoeging met het *Sal* GLAUBERI; en dat 'er, wellicht, niets ontbrak om haar vermogen te doen uitblinken, dan de byvoeging van het *Sulphur pur. Antimonii*, en de *Campher:* gelyk thans in de *formulen* plaats heeft. Voorts, moet ik verklaaren, dat de *constructie* van den *Regulus* met de *Resina Corticis*, my niet voldeed, (hoe zeer ik anderszins genegen was MEDICUS te volgen, uit hoofde van zyne *assertiën* omtrent het *specificq* vermogen der *Kina;* welke reeds door LISTER als zoodanig was voorgesteld,) wyl ik te veel verhitting, onder deszelvs gebruik, in myne Lyderen bespeurde; ik beproefde dés, op 't voetspoor der bovenaangehaalde Schryveren, ter maatiging deezer hitte, het *Sal* GLAUBERI: dan, deeze proeven werden, by mangel van voldoende waarneemingen, afgekeurd. Men kan 'er zich echter, in groote *confluentes*, van bedienen, om die in *discreten* te veranderen, (wanneer de pokjes niet van het *vesiculeuse* soort zyn, want alsdan kan men zich op dit samenstel niet verlaaten,) het gene ik, meermaalen, met een genoegelijk vermaak, heb waargenomen: en, ingeval men bespeurde, dat de natuur of het gif te zeer onderdrukt werd, zou men de bereiding met *Absorbentia* (§ IV), kunnen bézigen; waardoor men

men zeker is, zonder eenig gevaar te kunnen voortgaan.

§ XIV. Bemerkende dan, dat deeze proeven zoo veel omzichtigheids vorderden, verzocht ik myne Vrienden de hunnen te ſtaaken, wyl ik gewaar werd, dat deeze Ontdekking verdere naſpooringen vereiſchte, alvoorens men algemeene regelen omtrend dezelve konde bepaalen. Ik maakte dan ook verandering in myne *compoſitie*; die vermeerderende en verminderende, gelyk boven (§ VI) gemeld is; en deed dezelve vervolgens, aan hun welke genegen waaren die te beproeven, toekoomen. Op deeze wyze ben ik de eenige bezitter gebleeven der laatstgedaane Ontdekkingen; welke my genoegſaam wezenlyk toeſcheenen, om dezelve te eenigertyd gemeen te maaken, en aan het onzydig oordeel van bevoegde Konſtrechters te onderwerpen.

Voorzorgen, by de bereiding der middelen uit het *Antimonium*, in acht te neemen.

§ XV. Om my te verzekeren van de goede hoedanigheid van het *Antimonium*, bedien ik my niet dan van dat, van 't welke ik zeker ben dat men goed *Antimonium diaphoreticum* kan maaken; doordien het beſtuur niet wél voortgaat, wanneer het met ongelykäartige deeltjes (*particulæ heterogenæ*) bezet is. Van weinig aanbelang is het, of de ſtreepen regelmaatig loopen of niet: men maakt thans goed *Antimonium diaphoreticum*, in 't welk men dit *caracter*, weleer zoo onderſcheidende in het *Antimonium* geächt, niet aantreft; en men ziet, uit een zoodanig *mineraal*, dat niet dan ongunſtige

kenmerken van zyne goede hoedanigheid vertoonde, goede bereidingen van het gezegde middel voortkoomen: daarentegen, ſlaagd mén ſomwylen niet, met dat 't welk uiterlyk alles vertoonde wat men begeerde; en echter ſomtyds geen goed *Antimonium diaphoreticum* verſchaft. Waar men zulks aan toeteſchryven hebbe, 't zy aan eene vermenging van Lood, of aan eenige andere oorzaak, dit is zeker, dat dit *Antimonium* niet geſchikt is tot Geneeskundige proeven.

§ XVI. Van de goede hoedanigheid van het *Antimonium* verzekerd zynde, ga ik over tot de vereiſchte bereidingen; verkiezende ik, tot het maaken van den *Regulus medicinalis*, de wyze, § XIII aangeweezen: met *vyf* deelen *Antimonium crudum*, *vier* deelen *Zeezout*, en *één* deel *Sal Tartari*. En, dat men zich op deeze ſamenſtelling verlaaten kunne, blykt, doordien de Heer VOGEL zelv, daar aan de voorkeur gav, boven die van SCHULZ: terwyl ook de gedaane Waarneemingen, zulks nader hebben getoond.

§ XVII. Belangende de *Zwavel* uit het *Antimonium*, van welke ik my bediene; de ſamenſtelling van dezelve is deeze: ik neem *vier oncen Regulus Antimonii*, van de bereiding boven (§ XIII) gemeld, en eene gelyke hoeveelheid *Sal Tartari*, tot een zeer fyn poeder gebracht; doende zulks, geduurende *vier* uuren, kooken met *acht* ponden *Kalkwater*, waarna ik dit *decoctum*, nog heet, *filtreer*; laatende het zich zelven *precipiteeren*, zonder eenig *acidum* daar by te voegen. Deeze zwavel komt het naaste by, aan die welke HOFFMANN beſchreeven heeft, en die hy *vaste* noemde: gelyk ik dit alles uitvoerig verklaard heb in myne meêrgemelde *Proeve*.

§ XVIII. De middelen aldus bereid zynde, is 'er nog eene andere voorzorge in acht te neemen: na-

namelyk, om dezelven, geduurende een geruimen tyd, in een porphyrsteenen of marmeren vyzel, wel te wryven, of te vermengen met de *Absorbentia:* 't gene door den Heer HOFFMANN, op verscheidene plaatsen, ernstig aangepreezen werd; ten einde de werkzaame deeltjes (*particulæ activæ*) deezer bereidingen, te beter te kunnen verdeelen, en dezelve, verder, van hunne ongelykaartige natuur te ontdoen.

Geneesmiddel, waarvan ik my bediene in de *Vesiculosæ* en *Gangrænosæ.*

§ XIX. Ik neem *één* deel *Zwavel* (§ XVII), *twee* deelen *Campher*, *drie* deelen *Regulus Antimonii*, *vier* deelen *Myrrhe*, en *acht* deelen *Cinnaber;* vermengende dezelve nogmaals zorgvuldig met elkander, op dat alles volkomen in de juiste evenredigheid zy.

§ XX. Belangende deeze samenstelling: het pokbestrydend vermogen blyvt, in dezelve, op een gemaatigden graad, en de *Antimonialia* geëvenredigd aan hunne wyze van werking: zoo dat de *Regulus*, de uitwaasseming niet te ontydig verhaast, en de *Zwavel* dezelve niet meerder aanzet, dan zulks vereischt word; wordende zy tevens geholpen door de *Campher*, die hun tot aandryving of behulp verstrekt, om hun in deeze werkingen voorderlyk en behulpzaam te zyn: men voegd daar by de *Myrrhe*, die de Koningin onder de *anti-septica* genoemd

noemd kan worden (*o*); als mede de *Cinnaber* (*p*), welke het vermogen van allen te ſamen verdubbeld. Van deeze *compoſitie* geev ik, aan een Kind, *zes greinen*, welke ik, met *twee* deelen *Suiker*, fyn gewreeven doe vermengen; om de *drie* uuren, eene gifte daarvan doende gebruiken: aan volwasſene perſoonen, geév ik 12 *greinen*; vermeerderende allengskens de hoeveelheid, tot 18 *greinen* uiterlyk. Voorts in acht neemende, het gene omtrend dit onderwerp gezegd is, in het beſtuur van het *tweede Tydperk.*

C O R O L L A R I A.

§ XXI. Wanneer men zich thans, met oprechtheid en den vereiſchten aandacht, herinnerd, het gene in de voorige Afdeeling deezer Verhandeling is voorgedraagen, en 't welke men uitvoeriger behandeld vinden kan in myne meergemelde *Proeve*, dúrv' ik onderneemen de

(*o*) De Heer PRINGLE heeft aangetoond, *dat de* Myrrhe *in de* menſtrua aquoſa, *ten minsten twaalf maal meerder* antiſeptiſch *bevonden is dan het* Zeezout. – *Met twee greinen* Campher *met water vermengd, bewaard men Vleeſch beter tegen bederf, dan met zestig greinen van dit Zout.* Traité ſur les Subſt. Sept. & Anti-Sept. *p.* 170. *Edit. de Paris* 1755.

(*p*) „ In febribus malignis, ubicumque ſerum quaſi coagu„ latum, & incoctum eſt & ſudor hinc nullus obtineri poteſt, „ & omnia quaſi uruntur, *Cinnabarina* aliis prudenter maritata „ Bezoardicis, ejus fluxilitatem maxime promovent. G. SCHUL„ ZII, *Scrutinium Cinnabarinum* &c. Hallæ Saxon. 1680. p. 84. d. i. *In kwaadaartige koortſen, wanneer de Wei als geſtremd en ongekookt is*, (en dit is juiſt het gene in de *veſiculoſa* en *gangrænoſa* plaats heeft) *en daar men, uit dien hoofde, geen zweet verwekken kan; daar alles, als het ware, verbrand word, bevoordert de* Cinnaber, *met andere tegengiften voorzichtig vermengd, haare vloeybaarheid aanmerkelyk.*

de *assertiën*, welke ik, in § XLVIII der gemelde Afdeeling, beweerde, – namelyk, dat de *Aphorismi* van den Heer BOERHAAVE haare vervulling bekoomen hebben, – te verklaaren en te staaven.

En, *in de eerste plaats*, ten aanzien van zyn 1389e *Aphorismus*: „ *Stimulus videtur auferri posse* „ *correctione per Specifica ita dicta, vel methodo univer-* „ *sali antiphlogistica.*" – antwoorde ik — Dat zulks, door de gedaane Waarneemingen, gebleeken is: daar de pokjes, zonder merkelyke *evacuatiën*, noch door den stoelgang, noch door de waterloozing, noch by wyze van uitwaassemming, maar ongemerkt, door de *correctie* van het pokgif, het zelve binnen zyne paalen beperkende, *gedisspeerd* zyn.

Ten tweeden. Betrekkelyk de 1390e: „ *Correc-* „ *tio Specifica niti debet invento remedio opposito illi* „ *veneno contagioso.*" — Dit Leerstuk ziet men thans, door de gezondste *analogie*, en de Ontdekkingen, na het overlyden van deezen grooten Man, hieromtrend gedaan, gevoegd by myne herhaalde Waarneemingen, in het luisterrykste daglicht gesteld. Zoo baand, éénmaal, de waarheid zich een weg door de duisternissen heen, en verdryvd de nevelen, met welke zy door drieste vooroordeelen, maar al te vaak, verdonkerd werd! — Door deeze Ontdekkingen is gebleeken, dat 'er eene gisting plaats hebbe in 't Menschelyk lichaam, verschillende van die, welke men in de Planten waarneemd; dat deeze gisting haare onderscheidene tydperken en haare trappen hebbe; dat men dezelve kan verminderen en vermeerderen; dat deeze gisting plaats heeft in de waterige deelen of de wei van het bloed, terwyl daarentegen de verrotting, in deszelvs roode of vaste deelen, word waargenoomen; dat 'er in de Kinderpokjes eene byzondere gisting plaats

plaats hebbe, binnen haare eigene grenzen bepaald, die insgelyks haare zitplaats heeft in het weiächtige gedeelte van 't bloed; en, eindelyk, dat 'er middelen zyn, die het vermogen bezitten, om deeze gisting te maatigen, te *corrigeeren*, te vermeerderen, en te verminderen; gelyk 'er ook zoodanige zyn, welke deeze zelvde uitwerkingen hebben in de Kinderpokjes; zoo als door overtuigende bewyzen is getoond.

Ten derden. Belangende dat deeze middelen te zoeken waaren in het *Antimonium* en den *Mercurius*, volgens de 1392e *Aphor.* „ *In Stibio & Mercurio* „ *ad magnam penetrabilitatem arte deductis, nec tamen* „ *ſalina acrimonia nimium corroſivis, ſed bene unitis,* „ *ut quæramus, incitat aliquis horum aliquando* „ *ſuccesſus.*"

Hier doet zich eindelyk de waarheid hooren. Overbodig is het, zulks, ten aanzien van het *Antimonium*, te bewyzen: maar, de *Mercurius* word in het *Antimonium* gevonden; en is zoo ſterk daarmede vereenigd, dat men denzèlven niet dan met moeite, van het *Antimonium* kan afſcheiden (*q*), en

(*q*) De geächtste Scheikundigen ſtemmen deeze waarheid toe. Om hun alle niet te noemen, zal het genoeg zyn den beroemden F. HOFFMANN aantehaalen, daar hy zegd: „ Mercurius vivus „ ſine additione Mercurii ex Regulo ejus, ſed paucisſimus, qui- „ que crasſioris eſt conſiſtentiæ quam vulgaris, parari poteſt. Re- „ gulus Antimonii aliquoties per ſe ſublimetur; deinde cum Sale „ Tartari & Sale Ammoniaco probe trituratus destilletur, de novo „ ſublimetur, ſic tandem abit in *mercurium currentem*: vide „ hanc præparat. in *Epiſt. ad* LANGELOTT." *In Not. ad* POTERIUM, Cap. XII. Lib. II. Oper. Suppl. I. p, 262. Deeze bereiding van LANGELOTT, vind men in de *Ephem. N. C. D. I. A.* III. p. 88. Vóór hem, gav BASILIUS VALENTINUS, eene beſchryving van de wyze, om den *Mercurius* uit het *Antimonium* te haalen, in zyne *Currus Triumphalis*, edente KERKRINGIO, p. 248. welke G. WE-

DE

en in de *Cinnaber* word hy *gefixeerd* door de Zwavel (*r*). *Dat zy eene groote doordringbaarheid moesten bezitten*, – dit is uit alle de gedaane proeven, met den gunstigsten uitſlag bekroond, ten vollen gebleeken: in welken men een groot getal pokjes geheel verdwynen, ſamenvloeyende in van één geſcheidene veranderen, de pokſtof in de puiſtjes *disſipeeren*, de korsten afvallen, de krachten wederkeeren, en de Lyders tot voorige gezondheid herſtellen zag. Gelyk mede volledig is aangetoond, dat *geenerhande zoute of bytende ſcherpheid* (*acrimonia ſalina vel corroſiva*,) – welke in deeze middelen niet moeſt gevonden worden, — aanweezig zy in die, van welke men zich bediend heeft; maar dat dezelve, in tegendeel, *zacht* en van *alle ſcherpheid* ontbloot waaren; en door de beroemdſte beöeffenaaren der Geneeskunde aangepreezen. —

Voorzeker, indien Hy, onze *Bataavſche Hippocraat*, tot deeze Ontdekking, van welke hy zoo vernuftig het beſtek ontworpen had, daadelyk had mogen geraaken, zou hy den grootsten nadruk heb-

DELIUS heeft aangehaald, in zyne *Pharmacia in artis formam redacta*, benevens ZWOELFER, p. 172. Lib. II. Sect. IV, Cap. III. Indiervoege, dat hy de bereiding of de handelwyze bevestigd en goedkeurd; terwyl hy, in de voorige §, gewaagd van *mercuriaale deeltjes*, die in den Regulus gevonden worden. Men zie ook BARCHUSEN en verſcheidene anderen. F. HOFFMANN verklaard denzelven, op verſcheidene plaatſen, inzonderheid in zyne *Obſervat. Phyſ. Chemic.* Lib. III, Obſ. II & III, en in zyne *Disſert. Chemic.* Disſ. II, van het geſlacht van den *Mercurius* (*Mercurialis proſapiæ*) te zyn.

(*r*) Eene zaak te overbekend, om nadere bevestiging te behoeven.

hebben bygezet, aan de juistheid zyner Zinspreuk; met welke het my vergund zy, dit voorstel thans te besluiten:

SIMPLEX SIGILLUM VERI!

AAN-

AANHANGSEL.

Behelzende de byzondering der zes onderscheidene middelen, van welke in het Verslag der gedaane proeven, in de *Genees-, Natuur- en Huishoudkundige Jaarboeken*, 4e *Deels*, 1e *en* 2e *Stuk* geplaatst, gewaagd is; en de nadere vermeerderingen en verbeteringen in de *Epidemie* van 1784 gemaakt:

N°. 1 (†). ℞. *Regul. Antim. medic. probe elutriati ac tenuissime trit.*
Antim. diaphoret. abluti a ℥j.
Pulv. e chelis 69 comp. ʒij.
Camphoræ gr. xij.
Sulphur. pur. Antim. gr. vj.
M. F. Pulveres N°. XII.

N°. 2.

(†) [Van dit middel is ook in de voorige Afdeeling, § IV, de samenstelling opgegeeven: doch men heeft hetzelve hier wederom genoemd, om in dit Aanhangsel, elk der onderscheidene middelen van welken gewaagd was, naar rang optegeeven. — Men vind van dit middel gemeld, dat deszelvs gebruik zeer veele opmerking vereischte: waarom de Ontdekker somwylen alleen No. 2 enz. aan zyne vrienden, ter proevneeming, toezond, met achterlaating van No. 1: waar deeze opmerking in bestaa, zal men boven (§ VI) hebben vermeld gevonden. Ten overvloede, hebben we zulks, by deeze gelegenheid, slechts willen herinneren.]

N° 2. ℞. *Sulph. fixat. Antim.* ʒj.
Camphor. ʒij.
Regul. Antim. med.
Antim. diaphor. abl.
Pulv. e chelis 69 *composit.* a ʒiv.
M. ut. F. Pulv. N°. LX. alle drie uuren, één te gebruiken. Men kan 'er ℥j Suiker byvoegen.

Dit poeder word gebruikt in de plaats van het eerste; maar is in *confluentes* niet voldoende, slaagende als dan zoo wel niet als het eerste; en het is minder vermogend als N°. 3. Ik geev het in gewoone *copieuse* pokjes, en die middelmaatig zyn: aan een volwassen mensch, zelvs aan die boven de 12 of 14 jaaren zyn, een geheel poeder; in die beneden dezelve, of 6 a 8 jaaren zyn, de helft; met de tusschenpoozingen boven (IIe Afd. § IV) gemeld.

Wanneer de Pokjes samenvloeyen, en naar N°. 2 niet luisteren willen, bedien ik my van N°. 3; met inachtneeming van de gewoone bepaalingen en voorzorgen; wanneer men doorgaans merkelyke verandering bespeurd: en ingeval de *confluctie* te voorzien is, is het best, van den beginne af hier mede een aanvang te maaken; op de gemelde wyze, voorzichtig en oplettend voort gaande: wanneer alles naar wensch zal slaagen. Dit middel is van de volgende samenstelling:

N°. 3 A. ℞. *Sulphur. fixat. Antimonii* ʒj.
Camphoræ ʒij.
Regul. Antim. medicinalis
Cinnabaris nativ.
Myrrhæ elect. a ʒiv.
Sacchar. albiss. ʒxij.
Fiant Pulv. N°. LX. dat is, elk poeder van 27 *gr.*

Of-

Of –

No. 3 B. ℞. *Sulphur. fixat. Antim.* ℥j.
Camphor. ʒij.
Regul. Antim. med.
Cinnab. Antim. ter sublimati
Myrrhæ elect. a ʒiv.
M. F. Pulveres No. LX.
Men kan 'er weder 1½ once *Suiker* by doen: wanneer zy 27, en anders 15 *gr.* weegen.

Met dit middel doet men doorslaande proeven, en zal in de uitkomst zelden bedroogen worden. Het is sterker dan het voorgaande; en kan zoo wel, in *copieuse*, als samenvloeyende Pokjes, met vrucht, gebruikt worden.

Het gebeurd niet zelden in zwaare *Epidemiën*, of ook onder eene niet recht gepaste behandeling, of wanneer men te laat by de Lyders gevraagd word, of deeze, door armoede of onreinigheid, verwaarloosd zyn, dat 'er zich zwarte stippen of *gegangræneerde* plekken of blaasjes opdoen: als dan moet men van de beide voorige middelen afzien, en terstond tot No. 4 overgaan; altoos het boven (§ VI) gemelde onder het oog houdende. Echter kan men nu, in de boven bepaalde jaaren, zoo lang het gevaar van *gangræna* duurd, alle *drie* uuren een poeder ingeeven; en, wanneer het poeder 'er uit mocht koomen, herhaale men het te vooren (§ II) gemelde zacht *vomitif*; en maake, na twee uuren wachtens, alsvooren eenen aanvang: wanneer de middelen 'er doorgaans in blyven; het gene men ook ten aanzien der voorige poeders, in acht neeme. Dit middel is van de volgende samenstelling:

No. 4 (†). ℞. *Sulphur. fixat. Antim.* ʒj.
Camphoræ ʒij. *Regul.*

(†) [Deeze *formule* koomt overeen met die welke boven (§ XIX) is opgegeeven.]

Regul. Antim. medic. ʒiij.
Myrrhæ elect. ʒiv.
Cinnabar. nativ. ℥j.

F. omnium Pulvis ſubtiliſſimus & dividatur in doſes LX. om de drie uuren, één. Men kan 'er xij dr. *Suiker* byvoegen.

In de *gangrænoſa*, moet den *Regulus* verminderd, en de *Cinnaber* vermeerderd worden; wyl de ondervinding geleerd heeft, dat de *Regulus* wel de Pokjes, maar niet de *gangræna* beſtuurd; waar toe de *Myrrhe*, vlug gemaakt door de *Cinnaber*, het waare middel ſchynt te zyn. Dit hebben alle gedaane proeven bevestigd; en zulks ſtemd ook over een met het getuigenis van SCHULZ, *de Cinnabarinis* (†).

En, ingevalle de ziekte hooggaande is, en 'er eene zichtbaar-verzwakte pols, verval van krachten, blaauwe en loodkleurige huid, of vlekken, plaats mochten hebben; of dat het bloed ten monde of elders uitkwam; doe ik myne Lyders tusſchen de poeders, het volgende Mixtuur gebruiken:

℞. *Extr. Cort. Peruv. elect. rubri* ʒij.
Theriacæ Andromachi ʒj.

Syr.

(†) [Wanneer het bloed ontbonden is, moet de *Cinnaber* uitgelaaten worden; gelyk ook SCHULZ leerd, dat de *Cinnaber* niet helpt, alwaar het bloed zoodanig geſteld is, maar wel daar *gangræna* gevonden word. Om de boven gemelde reden, is ſemwylen, zoo wel de *Regulus* als de *Cinnaber* achterwege gelaaten; en dés, in het eerste geval, voorgeſchreeven: ℞. *Sulphur. fixat. Antim.* ʒj. *Camphor.* ℥ß *Myrrhæ* ℥j *m. f. pulv.* om van het zelve als vooren 13 *grein* te gebruiken; in het tweede geval: ℞ *Sulph. fixat. Antim.* ʒj. *Camphor.* ʒij *Myrrhæ* ℥ß. *Cinnab. nativ.* ℥j *m. d. doſis* 15 *gr.* alle drie uuren een poeder; gelyk ook het voorige.]

Syr. Balſamici [of *Vetonicæ rubr.*] ʒvj.
Aq. arboris Vitæ ℥vj.
Elixir Vitrioli ℈ij. (*).
M. Om het uur een lepel.

Het welke ik, ſlechts in één Kind heb zien misſen; waar het bloed, by aanhoudendheid, zoo geweldig ten monde uitkwam, dat 'er geen mogelykheid was hetzelve iets in te krygen. — Anderszins kan, in bloedſpuwen uit de long en bloedwateren, de *Balſamus adſtringens*, by LOBB voorkoomende, met vrucht gebruikt worden: beſtaande uit ℞. *Ol. Therebentinæ* ʒij. *inſtill. in vaſe vitreo, adde guttatim ac ſenſim ſenſimque Ol. Vitrioli* ʒv. *agita hanc miscelam ſæpe cum ſpatula lignea, addendo lentiusculè Spir. Vini rectificat., agita denuo invicem, ut fiat Balſamum. doſis* 30 *gutt. vel* 40. met eenig bekwaam vocht: *puta aq. frigida cocta.*

Onder de *anomaliën* van de Pokjes, een gevreesd ſoort, onder den naam van *Veſiculoſæ* en *Siliquoſæ* bekend, zich bevindende, (doorgaans doodelyk onder de gewoonlyke behandelingen, doch welke ik echter, onder den Goddelyken zegen, heb mogen te recht brengen, waarvan eene doorſlaande proev in de gemelde *Genees- Natuur- en Huishoudkundige Jaarboeken* (§) voorkoomt,) bedien ik my, in zoodanig

(*) [In plaats van de *Elixir Vitrioli* ℈ij, is ſomwylen genomen *Liquor cornu cervi ſuccin.* ℈ij, of *Tr. Croci* ʒiβ, volgens de kennelyke aanwyzingen: van oordeel zynde, dat deeze ſoort van een kouden aart is, en opwekking noodig heeft: gelyk my de gelukkige uitkomst daarin heeft bevestigd. — En op deeze wyze gaa ik voort, tot ik het gewenſchte oogmerk bereikt heb: verminderende, wanneer het kwaad overwonnen, en de Pokjes aan het zweeren gebracht zyn.]

(§) [Hier achter onder de Bylagen, *ſub. Lit.* D, medegedeeld. In welke Bylage men tevens nader bericht zal aantreffen, omtrent de gevallen welke vervolgens aangehaald worden.]

danig geval, van ftonden aan van N°. 4; en zoo de krachten te veel bezwyken mochten; doe ik het *Mixtuur*, zoo even vermeld, gebruiken: terwyl ik, zoo dezelve niet genoegzaam worden opgewekt over gaa tot N°. 5, of myn zoogenaamd *Wonderpoeder*. Doch wanneer men naauwkeurig en oplettend *procedeerd*, zal men, (mits niet te laat gevraagd wordende, of de proev te laat in 't werk ftellende) doorgaans gelukkig flaagen [met de bevoorens gezegde middelen.]

Een ander doodelyk toeval, en waarvan geene der foorten bevryd zyn, is het gevreesde inflaan, op het onverwachtst, der pokjes; dikwyls wanneer ze in vollen laai aan 't zweeren ftaan: een toeval, dat my niet zelden in grooten angst en verlegenheid gebracht heeft; en waar voor de grootfte *Practici*, van alle tyden, met reden, zyn bevreesd geweeft. Tegen het welke ik echter, door gelyken zegen, op eene gewenschte wyze heb mogen flaagen; gelyk de aangehaalde proeven in de gemelde *Jaarboeken*, uitwyzen. In dit zoo allerzorgelykst geval, geev ik terftond het bovengemelde *Wonderpoeder*, als N°. 4 my niet voldoed; doch N°. 5 gaat vry zeker: hoedanig in het geval van het kind van den Heer *van der Hoek*, aldaar vermeld, gebleeken is. Het is van de volgende famenftelling:

N°. 5. ℞. *Sulphur. fixat. Antim.* gr. iij.
Camphoræ gr. vj.
Regul. Antim. med. gr. ix.
Myrrhæ elect. gr. xviij.
Cinnab. nativ. gr. xLviij.
Sacchar. alb. ℥ij.
M. F. Pulv. de gemiddelde gifte, 20 *gr.*

Men zie, voorts, omtrent dit middel, de *Aantekeningen* [beneden]; in welke deszelvs nuttigheid en gebruik duidelyk genoeg voorkoomen.

Ein-

Eindelyk, heb ik een middel moeten uitdenken voor Kinderen, welke door de reuk en de ſmaak van de bovengemelde middelen afkeerig geworden, dezelve niet gebruiken wilden; het welke op gelyke uuren en met gelyke voorzorgen toegediend word: en als dan gemakkelyk, zonder dat zy weeten een middel te gebruiken, kan ingegeeven worden; evenaarende ook vry naa aan de voorige middelen Dit *Kinderpoeder*, het welke, behalven dien van Suiker, byna geenen ſmaak heeft, word op de volgende wyze gemaakt:

N°. 6. ℞. *Sulphur. fixat. Antimonii* gr. vj.
Regul. Antim. medicinalis
Cinnab. Antim. ter ſublim. aa ℈ß.
Sacchar. albiſſ. ℨij.
diu terendo F. Pulveres, N°. VIII., alle drie uuren één, met water of dunne chocolaad, te gebruiken; of ten 7, 11, 4, 7 en 10 uuren [en één des nachts]

Wanneer de Kinderen zeer zwak zyn, neeme men *Antim. diaphor. ablut.*

Men zie over dit middel, verder, ook de *Aantekeningen* [beneden].

Zuigelingen moetende behandelen, vind ik verkieslyk, dat de Moeders of Voedſters, voor de Kinderen de middelen gebruiken; welke als dan naar de onderſcheidene gevallen, toegediend worden; doch het *Kinderpoeder* valt daar toe het gemaklykst en minst bezwaarende: wordende de middelen op gelyke uuren door hun gebruikt. Het inneemen der Voedſters, in de plaats der Kinderen, is verre beter dan den zuigelingen zelve de middelen te doen gebruiken; door dien de natuur deezer kinderen te zwak is, om pokziekte en tegengif tevens te wederſtaan; en men veeltyds moeite met hun heeft in het 3^{e} en 4^{e} tydperk, met het droogen, en afvallen der pokjes, en het verplaatſen van de Etterſtof; welke,

te veel of te weinig *geäbſorbeerd*; doorgaans die onheilen veroorzaakt: daar het middel, vooräf *geänimaliſeerd* zynde, zeer geſchikt voor deeze onderwerpen is. Het geene de ſchoonſte proev, en het zonderlingſte voorwerp van verwondering en verrukking opleverd, die men immer beſchouwen kan: naardien men aan het zog, niets hoegenaamd kan beſpeuren; en nogtans het vermogen van het middel, aan den zuigeling zichtbaar medegedeeld word.

Ten beſluite, voeg ik er by, dat men, na het afvallen der pokpuistjes, om den anderen dag, een zacht *laxatif* uit *Manna*, *Caſſia* enz. voorſchryve: wyl ik, onder de etterwording, niet gewoon ben zulks te doen; behalven in geval van nood, door een *Lavement*; om de *Diarrhœa* voortekoomen, die in Kinderen wel eens plaats heeft (*).

AAN-

(*) [Nog vind men gemeld, in eenen brjev van den 28n. November 1784, (deeze middelen begeleidende, benevens de opgaave van derzelver toediening) aan nu wylen den Heere *Med. Doctor* A. SYMOONS te Amſterdam: „Eindelyk, is 'er „ééne treurige vertooning; en die dikwyls de beste pogingen „ te leur ſteld: te weeten, als 'er van den eersten beginne af, „ zwarte vlekken aanweezig zyn en de pokpuiſtjes vooraf gaan. „ — Beteren raad weete ik in deezen niet, dan dien van wel„ken men zich in de Peſt bediend, en welke door DIE„MERBROEK omſtandig beſchreeven is: waarom ik *Theriac.* „ zoude geeven, en myne handelwyze by (*a*) [*overeenkomende* „ *met bl.* 87–89 *hier boven*] houden; hebbende geleerd, dat de *in*„*fuſie* van de *Pedro del porco* hier niets uitricht." — *En verder:* „ In 't geval komende van te laat by de zieken geroepen te wor„den, en de elendigen moetende te hulpe koomen, bediene ik „ my, zoo de borst bezet is, van het *Decoctum* P. FORESTI, „ *Lib.* I. *Nitri*, *Spir. nitr. d.* a ℥j. *Mann. Calabr.* ℥iß: den „ raad van FREUND en LOBB, in deezen, volgende; en „ geeve, om de 3 of 4 uuren, het *Wonderpoeder*. Is 'er groote „ ſlaaperigheid; dan laat ik het *Mixtuur* [*boven bl.* 89] met den „ *Theriac.* gebruiken: geleerd hebbende, dat deeze uit zwak„heid gebooren word, en door verſterkende middelen geneezen „ moet worden." Deezen ervaaren Arts heeft met deeze middelen,

AANTEKENINGEN.

Van alle de proeven welke ik, ſedert het Jaar 1772, met *Antimonialia* enz., op de Kinderpokjes gedaan heb, zyn 'er geene gunſtiger geſlaagd, dan eenvoudig met den *Regulus Antimonii medicinalis*, met weinig of geene byvoegſels uit *Kermès miner.* en *Campher*: En, 't en waare ik het Kind waarvan boven (Ie. Afdeel. § LIV) gewaagd is, aan de *gangræna* in het aangezicht verlooren had, zoude ik 'er mogelyk nimmer van zyn afgegaan. Alstoen ben ik aan het veranderen, en byvoegen van andere middelen geraakt; welke de pokziekte wel zachtelyk beſtuurden, doch geenszins het vermogen hadden, om ſamenvloeyende pokjes, in *discreten* te veranderen. Het is voornaamelyk den *Regulus*, die dit doen moet; en wel, tusſchen de *eruptie* en de

delen, verſcheiden gewenschte proeven, en daar onder één in een allerzorgelykst geval, gedaan: van welke men echter, ter vermyding van min-noodige uitvoerigheid, geene opzetlyke melding heeft willen maaken. — Men vind door Zyn Wel-Ed., nopens één dier proevelingen, onder anderen, gemeld: „ dat de „ *vesiculæ in facie* [onder de *ſuppuratie*] alle zeer der en droog „ waaren"; waar op, in antwoord, gemeld werd: „ het dorre van „ de *vesiculæ* is niet altoos kwaad; maar wanneer ze het gantſche „ aangezicht bedekken, zelden van een goed voorteken. Ik „ doe, in dit geval, een pap van haver-gort en ſomwylen een „ weinig Vlierbloemen daar onder, (doch, om deszelvs zwaarte, „ ſlechts dun beſmeerd) tusſchen twee doeken, op het aange„ zicht leggen; terwyl ik voorts, naar het byzondere, de proev „ voortzet". — En elders vind men gemeld: 't gene men hier, insgelyks als een toegift, volgen laat: „ deeze middelen doen „ ook groote dienſten in *Morb. ſeros. lymphaticis*, na een voor„ afgaand zacht *vomitif.* Men ſlaa, op deeze artikels, de *Con„ ſultat.* F. HOFFMANNI na; en beproeve dan, of deeze mid„ delen zoo onvermogende zyn, als de groote BOERHAAVE, „ HUNDERTMARK enz. gemeend hebben. Worden myne Ja„ gen nog wat gerekt, dan hoop ik te verneemen, wat zy in „ *Phthiſicis* vermogen".

de etterkoorts van het tweede Tydperk. Men moet hier mede echter voorzichtig zyn in *gangrænosæ*, in welke men op denzelven niet vertrouwen kan; zo als de Heer DE MAN insgelyks bespeurd heeft: maar dien als dan met gelyke deelen *Myrrhe* en *Cinnaber* vermengen; of veeleer, verminderen, en de *Cinnaber* vermeerderen; gelyk in de allereerste proev met dit [dus samengestelde] middel, gebleeken is, en, nader, allerzonderlingst in het Kind van de Heer *van der Hoek*, in 't welke zich, van den beginne af, de *gangræna* aan den hoek van 't linker oog en in verscheidene puistjes, (die door de bovengemelde middelen tot *suppuratie* waaren gebracht) vertoonde; terwyl zich daarenboven, een groote zwarte blaas op de linker-wang gezet had, welke door de poeders waarin de *Cinnaber* de overhand had, mede aan 't *suppureeren* was gebracht, doende tusschen beiden het gewoone middel van *Extr. Cort. Peruv.* en *Theriac.* gebruiken; toen de pokjes eensklaps, alle wit werden, en op de handen met putjes zich vertoonden: doch welke men, door het gebruik van het gemelde middel, in weinige minuuten zag opkleuren en zich opheffen; en dus alles uit het grootst gevaar in de aangenaamste hoop op herstelling overgaan: het samenstel van dit wonderbaare middel is boven [*bl.* 90] onder den naam van 't *Wonderpoeder* medegedeeld.

Dit zelve middel is ook van de meeste uitwerking geweest, in het geval waarin de etterkoorts in eene *febris hectica* scheen overtegaan; en waarin het bovengemeld *Mixtuur* uit *Extr. Cort. Peruv.*, *Theriaca*, & *Aq. arboris vitæ* niet voldoende was, noch *Diuretica* & *Laxantia* door FREUND en LOBB, als de beste ter te onderbrenging deezer koorts geoordeeld,) uit *Decoct. P. Foresti*, *Nitr.*, *Spir. nitr. d.* en *Manna* gegeeven, genoegzaam bevonden werden wanneer men met het gebruik der poedertjes ophield

hield: terwyl men telkens wezenlyke voorderingen bespeurde, zoo ras die regelmaatig gebruikt werden. — Dan, het is opmerkelyk, dat dit samenstel dat vermogen niet bezat, wanneer de *Cinnabaris Antimonii ter sublimata* hier toe gebézigd werd.

Dit zelve bleek ook in het Kind van den Koetsier van den Heer Lt Colonel *van Oyen*: welk Kind geen zoet wilde gebruiken, waardoor ik my genoodzaakt vond, het gewoone *Kinderpoeder*, 't welk doorgaans met Suiker opgemaakt word, nu met *G. Arabicum*, tot een fyn poeder gebracht, samentestellen en te verzachten; 't gene echter geen genoegzaam vermogen had, om de pokjes behoorlyk uittedryven, en tot volkomenheid te brengen: men kon het kind deeze, hoewel smaakeloose poeders niet dan bezwaarlyk inkrygen; en de pokjes bleeven rood en vuurig, en wierden met putjes ingetrokken: waarop ik de zoogende Moeder voorsloeg, of zy, voor het Kind, de middelen wilde inneemen; 't gene zy volvaardig aannam, en (in den beginne om de 3 uuren, vervolgens minder) de poeders gebruikte: met dit gewenscht gevolg, dat de pokjes regelmaatig opkwamen, alle vol etter werden, en op den elfden dag hunne volkomene rypheid hadden en vervolgens afvielen. By deeze, bleek het zelve van de *Cinnab. Antim. ter sublim.*, welke hier insgelyks meerder bezwaarde en minder afdeed; terwyl de *nativa* meerder verrichte: daar echter, in proeven van het Kind van den Heer *Donart* en den Heer *Berkelbach*, zoo my voorstaat, *Cinnabar. Antim.*, met gelyke deelen *Myrrha* en *Regulus Antimonii medicinalis*, gebézigd zyn. — Voor het overige, schynd de *Cinnaber* dat vermogen niet te hebben, 't gene den *Regulus Antimonii medicinalis* bezit, om het getal der pokpuistjes te verminderen: gelyk ik duidelyk bespeurde dat de *Cinnaber*, met *Sulphur fixatum*, niet bewerken kon in het kind van den Heer *Mondt*; doch toen 'er den *Regulus* bykwam,

kwam, zag ik regelmaatigen voortgang van de ziekte; welke op den gewoonen tyd, zonder merkelyke littekens, noch *Febris Secundaria*, gelukkig afliep (*): door welk geval, de Kinderpoeders zyn te voorſchyn gekomen. Hier uit blykt dus wederom, dat men met *Cinnaber* niet te veel moet willen doen: gelyk ook by het oudſte zoontje van den Heer *Cherix*, de proev mislukte met *Cinnaber nativa*, die zevenmaal *geſublimeerd* en afgebrand was; daar driemaal *geſublimeerde Cinnaber Antimonii* met *Regulus*, by het Kind van den Heer *Mondt* voldeed; en ook in het Kind van den Heer *Berkelbach*, (beide boven vermeld) eene gewenſchte werking deed.

De reden waarom ik my doorgaans van zoo veel Suiker bediene, is tweeledig: om de *vis drastica* der *Antimonialia* te *corrigeeren*; en, om dat RHAZÉS zich met zoo veel vruchts van zyn *Tchirbachia* bediend heeft.

THEOREMATA PRACTICA.

I. De Voorbehoeding in deeze ziekte is wezenlyk en kan tot een hoogen trap gebragt worden, 't zy men de manier van T. LOBB volge, en die verbetere; of dat men den weg van ROSÉN VAN ROSENSTEIN inſla, en het *purgative* in de Pillen vermindere, in welke verandering men bevestigd word door verſcheidene Proeven, en die van den Heer VAN WOENSEL (†). II. In

(*) [Nog vond men aangemerkt: „ de *Cinnaber* heeft in „ zich weinig vermogen, om het aantal puisjes te verminderen, „ maar is allervoortreflykst om het kwaade er uit- en de traagen „ op- te krygen: 't gene dus het tegengeſtelde is van den *Regulus*, die vermindering in getal en etterwording te weege brengd; „ daar de *Cinnaber* de gisting vermeerderd of maatigd, en het „ gif naar buiten brengd."]

(†) [*Nouv. Exper. faites avec le Mercure dans la petite Vérole*; *Geneesk. Bibl.* II. Deel 4e Stuk, en elders.]

II. In den aanval van de ziekte zelve, is het veiligst, het pokſmet door *Antimonialia* niet te bedwingen: maar, in tegendeel, het zelve door zachte *Emetica* en *Diaphoretica*, gepaard met zachte *Laxantia* lucht te geeven; van het hart of het *centrum* des lichaams af, en naar de huid toe te dryven; en de Aderlaating zoo ſpaarzaam mogelyk in 't werk te ſtellen.

III. In ſamenvloeiende, doch geene *gegangræneerde* pokjes, of die zich als waterblaasjes vertoonen, is de *Regulus Antimonii medicinalis* van eene zekere bereiding, het meest vermogende om eene aanmerkelyke vermindering in het aantal pokjes te wege te brengen; en dat in den tyd van de uitbotting tot den overgang tot verettering, of in het tweede Tydperk.

IV. De weg in deezen tyd gebaand zynde, zal men de ziekte gemakkelyk, zonder etterkoorts zien eindigen, in den omtrek van 13 dagen: te weeten, de eerſte beginſels van droogen den 9n dag in het aangezicht, den 11n dag geheel droog en den 13n in het zelve afvallende.

V. In *gegangræneerde* pokjes is het altoos een goed teken, wanneer de pokjes rondom de zwarte vlekken beginnen te etteren, of de randen van de pokjes zelve te zweeren: 't gene inzonderheid door de *Cinnaber* bewerkt word; hoewel de *Myrrhe* en de *Campher* ook hun aandeel hier aan hebben; en waar toe de *Regulus* op zich zelven onvermogende is.

VI. Het zelvde heeft plaats omtrent de *Veſiculoſæ*, *Cryſtallinæ* en *Siliquoſæ*, tot welke insgelyks de evengenoemde middelen vereischt worden: met dit onderſcheid, dat deeze meerder hoeveelheid van *Regulus* kunnen verdragen dan de *gangrænoſæ*; hoewel ze de *Cinnaber* ook noodig hebben, ter voortſtuwing van het ſmet; doch in eene mindere veelheid dan de evengemelde.

VII.

VII. Uit allen dezen (III—VI.) blykt, zoo als herhaalde Proeven dit buiten alle tegenſpraak geſteld hebben, dat de *Regulus Antimonii medicinalis* een werkzaam vermogen heeft om het pokſmet te beſtryden en te onder te brengen; daarentegen de *Cinnaber* om de verzwakte natuur-krachten op te wekken, de gisting te vermeerderen en het pokſmet uit te dryven, niet alleen geduurende het 2e en 3e, maar zelv in het 4e Tydperk; wanneer alle zwelling geheel verdweenen en de zichtbaare gisting opgehouden heeft.

VIII. In 't gemeen echter, doen de *Antimonialia* hun meeſte vermogen geduurende de gisting, en minder na de zelve.

IX. Uit deze Behandeling en de bekende Proeven hier mede gedaan, is het ten klaarſten gebleeken, dat de Pokziekte door dezelve eene gantsch andere gedaante bekoomt: als onder welke de gewoone toevallen van ylhoofdigheid, bezetting in de keel en op de borſt zeer maatig zyn, ja zelfs niet te voorſchyn komen; en deeze ziekte zonder kwyling, en *Diarrhœa* doorgaans afloopt: vooral, wanneer men, volgens § III. en IV, den tyd wel waargenoomen heeft.

EINDE.

B Y-

BYLAGE A*

Van de *Gisting*, als den voornaamen grondslag, van alle *rechte* en *veilige behandeling* der *Kinderpokjes;* 't zy dezelve door de *Natuur*, of door de *Inënting* aangebracht worden.

Ik beken dat ik, ja, in navolging van verre de meesten, de Kinderziekte, in myne *Proeve over de Voorbeboeding derzelve*, (bladz. 9, vergeleeken met bladz. 17, 19 — 24.) als eene *crisis* heb aangemerkt: als toen niet in 't begrip zynde, dat de Hoofd-rol welke in deeze ziekte, inzonderheid, gespeeld word, haaren voornaamen grondslag in de *Gisting* hebbe (*a*), welk denkbeeld van

(*a*) Men zie het doorwrocht Tractaatje van wylen den Heer J. P. BRINKMAN, Beytrage zu einer neuen Theorie der Gährungen; DUSSELDORFF, CLEVE und LEIPZICH. 1774. Overwaardig, in eene gemeenzaamer Taale verkleed te worden. [Men heeft van dit Werkje, benevens van des Heeren BRINKMAN's Brief über die Würkung des Pocken-Eiters bey der Inoculation / ('t gene tot een *Supplement* of Vervolg van het eerstgenoemde strekt,) onder des Schryvers Papieren, eene Hollandsche Vertaaling aangetroffen; wel door eene onbekende hand geschreeven, doch blykbaar onder deszelvs opzicht vervaardigd. Men zal dezelve, nader, met de oorspronglyken vergelyken, ('t gene andere bezigheden tot dus verre niet hebben toegelaaten) en als dan aan het Publycq mededeelen.]

van de tyden van RHAZES af (*b*), min of meer, heeft ſtand gegreepen; en door my in eene *Noot* (bl. 20. *a*) was aangehaald. —— Hoewel BOERHAAVE de mogelykheid om zodanige *criſis* voor te koomen, duidelyk had verklaard; en door my insgelyks (bl. 17.) was aangevoerd geworden. —— Dan, vermits de dagelykſche ondervinding bevestigd heeft, dat de uitvoering hier van, door de gewoone wyze van *reſolutie* en afleiding, niet altoos mogelyk zy; was 'er eenen anderen weg noodig, om dit ontvangen gift in zyn verband te ontwikkelen, te beſtryden, te onder te brengen, en alzo deszelvs kracht te verminderen, en een ſpoedigeren afloop der ziekte te bezorgen; waar van ik ook reeds eenige flaauwe trekken gezien en (bl. 17.) aangeteekend hadde. ——

Om dan dit gewigtig Stuk, waar van zo veel in de kennis der Kinderpokjes, en in derzelver beſtuur afhangt, in deszelvs Aart en Natuur onderſcheidener in te zien, zal het niet ondienſtig zyn dit wat hooger op te haalen.

I. De groote BOERHAAVE, de *Gisting*, welke in het Planten-ryk geſchiedt, in Dierlyke lichaamen niet kunnende begrypen te beſtaan, (en dus in het gevoelen van VAN HELMONT niet kunnende inſtemmen, die dezelve ten duidelykſten, in de minſte etterwording, meende te ontdekken, en met anderen, had omhelsd (*c*);) verwierp die geheel en al, en wilde dezelve, als in den Mensch te geſchieden, geenszins gedoogen (*d*). — Naar zyne Verklaaring, beſtond de *Gisting* in eene *motus inteſtinus* (inwendige beweeging), welke eene byzondere eigenſchap van het Planten-ryk was; ofſchoon hy toeſtond dat de verrotting van Dierlyke Vochten ook wel in

(*b*) Confer. RHAZÈS *edente* HALLERO, p. 220, 26, 483. cum FREIND *Hiſt. r. Medic.* p. 525. edit. *Lond.* 1733. cum J. G. WERNER, *Diſſ. cauſam cur homines ſemel tantum variolis vcris corripiantur adumbrans* Reſp. A. J. ORLOVIO. *Comment. de reb. in ſcient. nat. & med. geſt.* Vol. X. p. 363, 364.

(*c*) *Variis in locis.*

(*d*) *Element. Chemiæ*, Tom II. p. 166, 167, 168 & ſeqq.

in eene *motus intestinus* bestond, doch welke geenen zuuren, of brandbaaren geest, maar iets van den *Phosphorus* voortbragt, en alzo van alle *gistingen* onderscheiden was; kunnende hy, volgens zyne gemaakte bepaalingen, geene *gistingen* aan de Dierlyke Lichaamen, (en dus ook niet in den Zieken staat) toestaan: welke hy geloovde alleen tot de Plantgewassen te behooren. ——

II. Hy had ze nochtans in de Spysverteering (*Digestio*) erkend (*e*). En men heeft reden om te denken, dat, in dien dit schitterend Licht aan *Leidens* trans nog scheen, de groote Man, na zoo veele Ontdekkingen op dit stuk gedaan, en door de duidelyke Proeven, by de Inënting zoo zichtbaar, tot de omhelzing van dit Leerstuk, genoopt zou zyn geworden: daar hy zelve toestemd, dat de Lucht zich gelyktydig met het speeksel vermengd, en zich invoegd in het lymige der spyzen, speeksel, slym van de tong, het verhemelte enz. (*f*); en dat 'er een beginsel van gisting voortgebracht werde (*g*): „ 'tgene, zegd DE LA „ METTRIE, betekend, dat het wel waar is, dat de gisting, „ ja, de eerste werking van de spysverteering zy; maar „ dat ze, naauwlyks verwekt of in beweeging gebragt zynde, terstond, (en, om zoo te spreeken, by haar eerste „ begin,) bepaald of stil gehouden word; uit hoofde van „ den geduurigen nieuwen aanvoer van vochten, die ge„ stadig worden afgescheiden en zich met de spyzen koo„ men te vermengen; doch voornaamelyk van wege de *Gal*, „ die één groote Vyandin van alle gistingen is, (*h*): gelyk „ VAN HELMONT gedrongen geweest is, eene gisting te „ erkennen in de *Chyl*, geheel verschillende van die, welke „ in

(*e*) *Institut: Medic.* § LXVII. [cum *Comment.* HALLERI & DE LA METTRIE, in hunc locum.]

(*f*) *Ibidem*, § LXIX.

(*g*) *Ibidem*, § LXXVIII.

(*h*) [Waar mede de Heer BRINKMAN, *lib. cit.*, insgelyks instemd.]

„ in de voedfels plaats heeft" (*i*). -- En, offchoon BOERHAAVE ftelde, dat 'er zonder Lucht geene Gisting gefchiedde, ftemd hy nochtans met de meesten, (uitgenoomen HALLER) volgens HALES toe, dat 'er Lucht in het Lichaam koome (*k*): waar op DE LA METTRIE ter verklaaringe zegd: „ daar nu de twee foorten van Lucht, de uitwendige, en de „ inwendige, overvloedig gevonden worden in het fpeek- „ fel en de voedfels, welke zich met hetzelve vermengen, „ *wie kan verhinderen dat ze gisten*? Het is waar, dat „ de inwendige Lucht hier zonder veerkracht, en byge- „ volg zonder werking zy;" ('t welk echter geen *wettig* gevolg is, gelyk beneden nader blyken zal;) „ want 'er „ bevinden zich in het lichaam geene van die oorzaaken, „ die wy verklaard hebben, door welke de verbor- „ gen lucht haare werking kan wederkrygen" (*l*). (hoewel in den zieken-ftaat het tegendeel word waargenoomen). — „ De Heer BOERHAAVE kan niet ontkennen, „ dat 'er in de Longen eenige van deeze famengeftelde „ vloeiftoffe koome; welke men Lucht noemt; maar hy „ ftemd niet toe, dat deeze deeltjes die zich met het bloed „ vermengen, veerkrachtig zouden zyn; en deeze haare „ kracht in het bloed kunnen behouden: of, 't gene op „ het zelvde neêrkoomt, hy kan niet toeftaan, dat 'er in het „ bloed, eigenlyk gezegde Lucht koome" (*m*). Het gene hy alleen ontkent had: naamelyk, dat, offchoon de lucht [door de Long] in het bloed kwame, zy in het zelve van veerkracht beroovd was. MACBRIDE ftemd dit toe, maar zegt: dat ze *vlug* is (*n*): mogelyk uit hoofde van de

(*i*) *Inftitut. de Médecine de* Mr. H. BOERHAAVE; *avec un Commentaire par* M. DE LA METTRIE. Tom. I. p. 372.

(*k*) *Aphorifm.* § LXXIX.

(*l*) DE LA METTRIE. *Livre cité*, Tom. I. p. 250.

(*m*) *Ibidem.*

(*n*) *Lib. citat.* p. 30, waar in de geleerde *Leipfichers* mede inftemmen. *Comment. de reb.* &c. Vol. XIV. p. 337. bewyzende echter, dat zy door gisting weder *vast* worde. *Ibid.* p. 338.

de warmte des lichaams; en dus genoegſaam in ſtaat, om die veranderingen te ondergaan, welke de Natuur ons, in iedere byzondere afwyking van den gezonden ſtaat, met opzicht tot de Scheivochten (*humores inquilini digeſtivi*) allerduidelykst aanwyst. —— Vooral wanneer men acht geevt op de *Gal*, in den zieken-ſtaat voor zoo veele veranderingen vatbaar; en welke wy boven als de Vyandin der Gistingen zagen voorgeſteld. — Want, let men op die eerſte en eenvoudige ontaarting, of afwyking van derzelver natuurlyken ſtaat, welke men by de walgingen, bittere en vetachtige oprispingen en daadelyk overgeeven gewaar word; en die men alleen aan byzondere ſpyzen, door de hitte des Lichaams ontaart en ſcherp geworden, wil toeſchryven (*o*); zal men bezwaarlyk de Gal, in haar onvermogen beſchouwd, om deze werking naar boven tegen te gaan, kunnen uitſluiten. — Waarom men wel degelyk te onderſcheiden hebbe, in den gezonden en zieken-ſtaat des Lichaams; en welke ongeſteldheden, uit ontaarting, of veranderingen, gelyk in verre de meeste ſoorten van vergiften, en zoo ook in de Pokſmet, plaats hebben, gebooren worden. ——— Blykt dit niet ten allerduidelykſte, ten —

III°. In de benaamingen zelve, welke men aan verſcheidene deezer verſchynſelen gegeeven hebbe? — Zyn de *Laconismi* van HIPPOCRATES, ὀργασμὸς, ὀργασμοδεις, τὸ ὀργαν, in deezen buiten betekenis? Worden dezelve, benevens de *Meteorismus*, niet duidelyk verklaard door de woorden *uitzetten*, *zwellen*, *opgeeven*; (gelyk het Franſche *levér*, 't welk *levain*, by ons *gist*, voortbrengt,) en waar van de voornaame oorzaaken in de Maag en in de Gal huisvesten? gelykerwys WEDELIUS dit dérwyze verklaard en tot verſcheidene Ziekten overgebragt heeft (*p*); en

(*o*) DE LA METTRIE, *Livre cité*. p. 339.

(*p*) *Pharmacopœa Acromatica*, Lib. I. Cap. II. N°. 1. ſeq. p. 87 &c.

en de beroemde STAHL, die de *Gisting* zoo naauwkeurig heeft beschreeven (*q*), eene soort van gisting toestaan moest, om de oorzaak der Galkoortsen te verklaaren. — Overtuigd ons de zuure reuk van den *Spiritus rector*, welke men in zoo veele ziekten aantreft, niet, dat de vochten met zuure deeltjes als dan vervuld zyn? — Daar men weder eene andere reuk by de verettering van wonden en zweeren, (vooral ook in de Kinderpokjes,) eene andere in de verrotting, gewaar word; en dat wel van elkanderen onderscheiden, in de byzondere soorten, die dezelve voortbrengen. — Heeft niet wylen de beroemde Hoog-Leeraar GAUBIUS, die het Stelsel der *Ziektekunde* zo meesterlyk verbeterd heeft, in zyne verklaaringen over dit Leerstuk, (zoo al daar in niet duidelyk, schoon hy 'er gantsch niet afkeerig van was; maar byzonder in zyne gemeenzaame gesprekken,) wel degelyk eene gisting in de Pokziekte erkend (†); die verklaarende uit de gisting der vloeistoffen in het Planteryk; als waar in de gisting eenmaal geëindigd zynde, niet meer konde opgewekt worden; en daar uit de reden afleidende, waarom de Pokstof eenmaal wel gevat hebbende, zoo zelden ten tweedenmaale treffe, en den mensch aandoe (*r*): ten minsten, onderscheiden genoeg leeraarende, dat 'er zich eene byzondere verandering in de vochten, naamelyk, eene andere by de Etterwording, en eene andere in het *corrosive* van de Kankerstoffe, opdeed; welke dezelve aan eene *motus intestinus* verschuldigd was; daar toe de vergelyking van de *Vegetabilische* gisting weder bybrengende (*s*); en welke, met die veranderingen die in de dierlyke Lichaamen plaats hebben, weinig van de *Animalisatie*, (van welke be-

(*q*) *De Febrib. bilios. &c.* in *Collect. Dissertat.* HALLERI, Vol. V. p. 165. § XXX.

(†) [Men zie hier omtrent de Bylage C, in den Briev van den 7 Juny 1774.]

(*r*) Vergeleeken met I. G. WERNER, boven (*b*) aangehaald.

(*s*) *Institut. Patholog. Medicinal.* ad § 313, 407.

beneden nader) verschild. — De la Mettrie stemde, gelyk boven reeds is aangeweezen, volgens het onderwys van den Heer Boerhaave, toe, dat de *gisting* en de *verrotting*, hierin met elkanderen over een koomen, dat ze *motus intestini* des lichaams zyn; welks samenweevsel zy verbreeken, en niet alleen *zouten*, maar ook eene *veerkrachtige Lucht* voortbrengen (*t*). — Weshalven het verschil, van naby beschouwd, zo groot niet zyn zal, als het zich in den eersten opslag vertoonde: en, wel bezien zynde, minder in eene daadelyke wezenlykheid, dan wel in eenen *woordenstryd*, 't gene de *vegetabilia* alleen toekoomt, of door de werking van het vuur word voortgebragt, bestaat. — En waaraan de laatere ondekkingen van de Heeren Pringle, Macbride, Brinkman en anderen (*u*) geen gering licht hebben bygezet; terwyl het te hoopen is, dat de opgegeevene Prysvraage, in 1785 door de Academie van *Berlin* voorgesteld, dit Stuk eenmaal van alle nevelen ontdoe. — Vergelykt men nu, ten —

IVⁿ. Dit Leerstuk by de behandeling der Kinderpokjes, zoo, die door Inënting worden medegedeeld, als die door den gewoonen weg worden aangebragt, (met ter zyde stellen van alle vooringenomenheid, en een bedaard oordeel,) zoo zal alles uit derzelver onderscheidene behandeling ten duidelykften blyken. — Immers, indien men de Wetten der Gisting in aanmerking neeme; welke hoefdzaakelyk op deze drie nederkomen: naamelyk, de vereeniging van de gistende vermogens onderling, of met die lichaamen, welke vatbaar voor gisting zyn; — het houden van dezelven in eene diepe rust; — en, het vermeerderen van de warmte tot op eenen zekeren trap. —

Dit, in de *eerste* plaats, op de Inënting toegepast zynde, zal de waarheid van het boven gezegde al ras blyken: te weeten, dat men hier stilzwygende voldoet, in het gene men door

(*t*) *Livre citè*, p. 335.

(*u*) *Commentar. de rebus &c.* Vol. XXVII. p. 678 & *seqq.*

door *Specifique* middelen daadelyk betracht. Wyl —— (1) door eene mindere veelheid van de Pokftof, en op afgelegener deelen des Lichaams als de longen zyn, mede te deelen, eene kennelyk-maatigere gisting, of opzieding, in het bloed, of deszelvs wei, befpeurd word; —— (2) in plaats van de lichaamen in eene diepe rust te houden, zy integendeel tot eene geduurige beweeging worden aangezet; —— (3) in plaats van de warmte tot eenen zekeren trap te vermeerderen, men door het weeren van alle gisting-verwekkende fpyzen en dranken, en ruim gebruik van de vrye en ververschte lucht, die alleszins tracht te maatigen.

In de *tweede* plaats. In eene omgekeerde rede, ziet men het tegendeel, in de behandeling der natuurlyke Kinderpokjes, in welke eene broeiende behandeling en de gisting vermeerderende Geneesmiddelen plaats hebben. Als door welke de Pokfmet den ruimen teugel verkrygende, deszelvs geweld in eene onbepaalde maate uitzet, en alle de gevolgen van eene onbeperkte Gisting gewisfelyk na zich fleepen moet: de dagelykfche bevinding hier van, allerwege, onwraakbaare getuigenisfen geevende.

In de *derde* plaats. Allerduidelykst, ziet men het nut van het beweezen Leerftuk, in de behandeling door *Specifica*, overeenkoomftig de Wetten der Gisting, en in evenredigheid van de beproevde uitkomst in de Inënting. Als die de gisting beteugelen, daar die te fterk is; en opbeuren, wanneer zy te zwak is; en dus, het vergif bedwingende, de koorts maatigende, de krachten opwekkende, en, door het te onderbrengen, beftuuren, en maatigen van het vermogen der Pokfmet, haare werking beteugelende, eenen fpoediger afloop der ziekte en vermindering van haare gewoone toevallen bezorgen. —— Al het welke, ten —

V^n. By elkander genoomen, ons genoegzaam overtuigen moet, dat de kennis der Gistingen, alleen ons in ftaat kan ftellen, om waare begrippen omtrent de behandeling der Kinderziekte, in wat opzicht ook genoomen, te vormen,

men; en ons op den zekeren weg eener veilige bestuuring van dezelve, en tot de behandeling door eigenlyk gezegde *Specifica*, die de Pokſmet bedwingen, en de daar uit voortgebragte Gistingen maatigen, te doen geraaken. -- Want in de gantſche uitgebreidheid der Natuurwetten, zyn 'er immers tot heden maar twee wegen van Voortplanting bekend: de *Generatie*, door voortteeling; en de *Aſſimilatie*, door mededeeling van het zelvde vermogen aan een ander. — Daar nu, zelv door het Zonne-Microscoop, geene levendige Schepſeltjes in de Pokſmet hebben kunnen ontdekt worden, (wat anderen hier omtrent ook hebben voortgebragt,) en de meeste Verſchynſelen met de Wetten der Gisting inſtemmen, blyvt 'er niets anders voor ons over, dan die in gehoorzaamheid te omhelzen; en, even eens als in alle Natuurwetten, hoewel het *quomodo* niet altoos blykt, ons aan de zelve te onderwerpen. —— Echter met deeze voorbehouding, dat de Pokziekte beſtaa in eene *Aſſimilatie*, tot haare eigene beginſelen bepaald: en dat men, om verwarring te ontgaan, dezelve niet verder uitſtrekke, als de Verſchynſelen daar van opgeeven.

Om alle duisterheid te vermyden, kan men ——

1. Zich bedienen van het woord *Animaliſatie*; 't welk de *Franſchen* op dit Stuk vernuftig hebben uitgedagt (*v*): en uitdrukkende, eene gisting in bezielde Lichaamen, door haar eigen gist voortgebracht.

2. Toeſtemmen, dat dezelve zich door het gantſche Lichaam verſpreidde (*w*), en zonderling de wei van het bloed, als de gewoonlyke baarmoeder van alle Etterwordingen en gewoone ontaartingen aandoe; waar van PRINGLE gantſch niet afkeerig was (*x*).

3. Er-

(*v*) [BRINKMAN, *Lib. cit.* p. 21 & *ſeq.*]

(*w*) [*Ibidem*, p. 32.]

(*x*) [PRINGLE, *Traité ſur les ſubſtances ſeptiques & anti-ſeptiques*, Exper. XXXVI, p. 246 & ſeq. *Edit. de Paris*, benevens G. A. HOFFMANN, Oeconomiſch-Phyſicaliſche Ab-

3. Erkennen, dat deze *Animalisatie* haare trappen, of onderscheidene Tydperken hebbe (y), van begin, staat, voortgang, vermindering en overgang in eene gantsche ophouding of vernieciging van het geheel door het koudvuur (*gangræna*); of, door verkeerd bestuur, in verrotting (z). waar uit, ten —

4. Onbegrypelyke nuttigheden in de Geneeskunde voortvloeyen: zoo, om die onderscheidene trappen te bestuuren; als, om een zeker middel ten dien einde uit te vinden.

Abhandlungen, IV Theil. Leips. 1752. Vid. *Comment. de rebus &c.* Vol. XIV, p. 536 & MACBRIDE, *Experimental Essays of Alimentary Structures.* Ess. 1. *London* 1764. *Comment. Cit. Vol. cit.* ook is dit ten allerduidelykste betoogd door BRINKMAN, in zyn meergenoemd Tractaatje.]

(y) [BRINKMAN, *Lib. cit.* p. 66.]

(z) [*Ibid.* p. 91.]

BYLAGE A.

MISSIVE van wylen den Heere A. VAN ROYEN, *Hoogleeraar in de Geneeskunde.&c. &c.*, *aan 's Lands Hooge Schoole te* LEYDEN; ten antwoord op de toezending, van een *Exemplaar* van de *Proeve over de Voorbehoeding der Kinderpokjes.*

WEL EDELE ZEER ERVAAREN HEER!

Eindelyk heb ik my, door den lastigen post van het Rectoraat geduurig geoccupeert, by het invallen van deeze Kers-Vacantie, kunnen verledigen en mogen verlustigen in de beschouwinge van Uw Ed. pryswaardigen arbeid: Twee volle avonden heb ik met veel attentie en met niet minder vermaak en genoegen daar toe besteedt, en twyffel ook geensins, of dit onderwerp verdient wel deegelyk met Uw Ed. uit dat oogpunt beschouwt, en met aanhoudenden yver door daar toe bekwaame Geneesheeren verder gepousseerd, en, wyl 't niet onmogelyk voorkomt, volrooyd te worden: nadien men als dan de Inënting, (welke, ten zy de Persoonen tot Jaaren van onderscheid gekoomen dezelve uit eige beweeging gelieven te ondergaan, gemoedszwaarigheden ontmoet, welke tot hier toe onoplosbaar zyn) niet zoude noodig hebben.

Danke daarom voor dit aangenaam præsent, en wenschende dat deeze en alle Uw Ed. verdere poogingen ten nutte van het algemeen welzyn aangewendt, mogen gezeegent zyn, hebbe de eer met de meeste hoogachtinge te zyn.

WEL EDELE ZEER ERVAAREN HEER!

U Wel Ed. Ootmoedige Dienaar

(was getekend) A. VAN ROYEN

LEYDEN,
den 24 December
1770.

BYLAGE B.

GENEESKUNDIGE WAARNEEMING wegens de Behandeling van ſamenvloeyende Kinderpokjes; in het begin volgens het voorſtel van den Heer Dr. ROUPPE (*a*), en vervolgens naar dat van den Baron DIMSDALE: met gevolg van eene voorſpoedige herſtelling.

Longum iter eſt per Præcepta, breve & efficax per Exempla.

SENECA.

Den 23*ſten* December 1768, werd ik des avonds om 9 uuren gevraagd, by Juffr. N. N., by welke een Meisje aan haar vermaagdſchapt, dien dag van *Rotterdam* gekomen was; alwaar zy eenige dagen in een huisgezin verkeerd had, waarvan twee Kinderen aan de Kinderpokjes ziek lagen. Het Meisje, dat weinig tyds te vooren, door zekere omſtandigheden, zwaare ſchrikken ondergaan had, was ſedert dezelve, telkens aan ongeregelde beweegingen in het Zenuw-geſtel, op de minſte aandoening, onderhevig; waar door het Lichaam zich in eene geduurige onbedaardheid bevond, en waar door noodzaakelyk, alle bykomende ongeſteldheden vermeerderen en verzwaaren moesten. Zy had den gantſchen dag geklaagd over onlydelyke pyn in het hoofd, rug en lendenen, en over ondraaglyke benaauwdheden voor het hart, welke omtrent den avond hoog gaande werden; zoo dat zy, by tyden, luidskeels ſchreeuwde, ysſelyk gilde, en als getrokken werd; en waar door zy van haare legerſtede, zynde een Rust-bank

(*a*) Deeze Geneeswyze is te vinden, in eenen *Briev* aan nu wylen den Hooggel. Heere GAUBIUS geſchreven; en te vinden in de *Geneesk. Bibl. van den Hooggel. Heere* E. SANDIFORT, IV D. p. 389.

bank, herhaalde maalen opſprong: alle welke toevallen, my niet dan kwaad vermoeden inboezemden; en zwaare, désgevaarlyke Kinderpokjes deeden te gemoet zien. — Déstyds noch niet overreed zynde, van de beſtaanbaarheid om de behandeling der Inenting, met hoope van goeden uitkomst, in de Natuurlyke Pokjes over te brengen, noch zeker, dat deeze handelwyze door andere Geneesheeren in gebruik waare gebragt, — ſcheen het my te gevaarlyk, tegen den algemeenen Stroom van denken en beoeffenen aan, my het eerst te waagen, in het beproeven van een zaak, die als nog *problematicq* ſcheen. Weshalven ik beſloot, myne Lyderes op de bekwaamſte wyze, voor het tegenwoordige, te gemoet te komen; intusſchen myne gedachten nader willende regelen: ik begon dan de geneezing op de volgende wyze.

De Pols die zeer ongeſtadig, dan opgeheeven, dan neêrgedrukt was, verzeld van groote magteloosheid en benaauwdheid, gav genoegzaam te kennen, dat eene aderlating van groote nuttigheid zyn konde; ter vermindering van de benaauwdheid, en gemakkelyker bloeds-omloop door de longen: ik beval dezelve dés: na de aderlating, op welke eenige flaauwte volgde, werd alles wel wat verminderd, doch niet geheel weg genoomen. Vervolgens deed ik twee Spaanſche-vliegen aan de ſcheenen, benevens Zuurdeeg aan de Voetzoolen aanleggen; terwyl ik den volgenden drank voorſchreev:

℞. *Decocti Hordei* ℥xvj.
Nitri depurati ʒj.
Caphuræ gr. vj.
Syr. e limonibus ℥j.
M. S. Alle uur een Theekopje vol in te neemen.

De Nacht werd zeer onrustig, en met geduurige vertooning der bovengemelde toevallen, (gepaard met een ysſelyk geſchreeuw, ſomtyds met trekkingen en ſchielyk opvliegen uit het bed,) doorgebragt: tegen den morgenſtond be-

bespeurde men echter eenige vermindering derzelven: gelyk ik, den 24*sten*, wanneer ik des morgens by haar kwam, de pols wat bedaarder vond; terwyl de pynen in het hoofd en de lendenen als nog, (schoon minder hevig) bleeven aanhouden. Alles my, als boven, eene zwaare Kinderziekte blyvende voorspellen, trachtte ik, zoo veel mogelyk, derzelver geweld in de beginselen tegen te gaan: En vermits my (in het Jaar 1763) de heilzaame vruchten van Buikzuiverende middelen, in eene zwaare, algemeen-doorgaande Kinderziekte, in veelen van Wormen verzeld, (by welken de benaauwdheden aan het hart, de zwaarste toevallen der genen die van dezelve bevryd waren, overtroffen.) gebleeken waaren, in welke ik dezelve, in de meeste gevallen, met goed gevolg gebézigd had; schreev' ik het volgende Buikzuiverende middel voor:

℞. *Rhei Electi* ℈j.
Merc. dulc. gr. v.
Capburæ gr. iij.
Conserv. Ros. rub. q. s.
Ut Fiat Bolus.

De *Campher* werd by den *Mercur. dulc.* gevoegd, om de kracht van denzelven, zoo veel mogelyk, te bedwingen; vermits ik sedert lange van oordeel geweest ben, dat in alle Koortsige gestellen dit middel zeer omzichtig behoord te worden gebruikt, en het zelve door het tegengiftige van de *Campher*, hier in zeer kan beteugeld worden. Niettegenstaande myne voorzorge, namen de benaauwdheden na den middag zoodanig toe, dat de Lyderes, tegen den avond, aan de genen die haar oppasten, in groot gevaar scheen; gelyk ik, haar toen op nieuw bezoekende, de benaauwheden zwaar en hoog-gaande bevond: geene ontlasting gehad hebbende, beval ik, ten spoedigste, eene gemeene, laxeerende *Clysteer* toe te dienen; dan, door dezelve geene genoegzaame ontlasting bekoomende, terwyl de benaauwdheden even zeer bleeven woeden, deed ik de volgende vervaardigen:

℞. *Decoct.*

℞. *Decoct. Emoll & Carmin. pro Clyster.* ℥x.
Nitri depurati ʒij.
Mell. comm. ℥ij.
M. F. Clysma.

Intusſchen, van het onderſtaande drankje, alle halv uur een lepel doende gebruiken;

℞. *Spir. Mindereri* ℥ij.
Liq. anod. min. Hoffm. deſtill. ʒj.
Aq. ſt. flor. Sambuci ℥iv.
M.

Door eenige ontlastingen, en het geſtadig gebruik van dit middel, ſcheenen de genoemde toevallen, allengskens tot bedaaren te komen: gelyk ik, des avonds om 10 uuren haar weder bezoekende, duidelyk vernam; wanneer ik de pols re lelyk bedaard vond. De volgende nacht werd ook geruster dan de voorige doorgebragt. Waarom ik, des morgens, (intusſchen door de waarneemingen van den Heer ROUPPE (*b*) in myne handelwyze geſterkt,) andermaal een *Mercuriaal* purgeermiddel met *Campher* gav, beſtaande uit:

℞. *Merc. dulcis*
Caphuræ a gr. iij.
Rad. Gialappæ pulv. gr. viij.
Syr. Altheæ q. ſ.
Ut Fiat Bolus.

De benaauwdheden wederom, bevoorens dit middel zyne werking verricht had, vermeerderende, werden vervolgens, na eenige ontlastingen, zeer verminderd. De drank was, overvloedig gersten-water, gekookte kaarnemelk en ſlappe thee; terwyl de vrye lucht, door het open-

(*b*) *Lib. cit.* p. 405.

openzetten van de deur, telkens bezorgd, en de Lyderes door dekking niet bezwaard werd: des avonds werd een once *Syr. e Meconio* gegeeven. Deeze nacht was tamelyk gerust: tegen den morgenſtond, openbaarden zich de Pokjes in een groote menigte, zelv in den neus, mond en keel; en maakten de doorzwelging zeer moeilyk. De Koorts was wel minder, maar eene aanhoudende walging nam hand over hand toe, en werd door herhaalde braakingen gevolgd; die den gantſchen dag hevig waaren. Dés ik genoodzaakt werd, dezelve door eenig bekwaam middel tegen te gaan; waar toe ik, het bekende middel van RIVERIUS, voorſchreev:

℞. *Sal. Abſynthii* ℨß.
Succ. limonum ℨvj.
M. atq. in actu effervescentiæ exhibend.

Waar door, de gemelde bovenwaardſche moeilyke ontlasting weggenomen zynde, de uitbotting naar wensch voortging. De drank door den Baron DIMSDALE (*c*), onder de uitbotting, aangepreezen, beſtaande uit:

℞. *Decoct. Hordei* ℥xxx.
Crem. Tart. ℨij.
Mann. Calabrin. ℥ij.
M.

werd vervolgens aanbevoolen te gebruiken; en tevens de voorige *Clyſteer* des avonds herhaald. Den 27*ſten*, was er weinig Koorts; de Pols zeer bedaard; de Uitſlag vertoonde zich, van tyd tot tyd, allengskens meerder, en werd met evenredige zwelling, naarmaate van de veelheid der Puistjes, (die menigvuldig waren) gevolgd; de benaauwdheid in de Keel begon, naar evenredigheid der Ziekte, toe te neemen; en alles zich tot eene ligte *Salivatie* te

(*c*) *Verhandeling van, de tegenwoordige manier van Inënten der Kinderpokjes.* 's HAGE 1768, pag. 52.

te ſchikken. Het Meisje had, by verkiezing, grooten trek naar Kaarnemelk, waarin Pruimen gekookt waren: ik liet haar toe dit te gebruiken; om door deeze Voedſels, met de Geneesmiddelen geholpen, te beter myn oogmerk te bereiken, en eene maatige ontlasting te blyven behouden: gelyk zy, deezen dag eenigemaalen Stoelgang gehad hebbende, des avonds wederom één once van den *Syr. e Meconio* gebruikte. De nacht was echter, in weerwil van deeze voorzorge, wegens de benaauwdheid in de Keel, welke van tyd tot tyd toenam, niet rustig; maar alles verërgerde integendeel zoodanig, dat men zich genoodzaakt achtte, des nachts myne hulp te verzoeken. De Lyderes werd uit het bed genoomen, de Voetbaden herhaald, de Zuurdeeg ververscht, en op nieuw de voorige *Clyſteer* in 't werk geſteld; terwyl den volgenden gorgeldrank werd voorgeſchreeven:

℞. *Capburæ* gr. x.
cum amygd. dulc. ecortic. n°. ij. *trit.*
adde
Sal. pharyngæi a Zobelio deſcript. ʒj.
Aq. fortiter infus. flor. Sambuci ℥viij.
Mell. Roſarum ℥j.
M.

Gelyk een ſterke waesſem van den damp van Vlierbloemen, zoo veel de Lyderes konde, ingeädemd werd. Welke pogingen dan ook niet vruchteloos afliepen; maar integendeel den volgenden nacht draaglyker maakten; gelyk, op den 29*ſten*, de Pols en alle uitwendige verſchynſelen vertoonden. De Pokjes ſtonden in groote menigte, op de plaatſen daar zy van een geſcheiden waren, met roode ringen, en evenredige zwelling van handen en aangezicht, naar buiten; de kwyling begon ook meerder toe te neemen: weshalven de Voetbaden, des morgens en des avonds, met ververſching van het Zuurdeeg, herhaald werden. In het derde Tydperk dus verkeerende, werd het insgelyks aangepreezen middel van

den

den genoemden Heer DIMSDALE, met byvoeging van *Limoenen Syroop* gegeeven: bestaande het zelve uit —

> ℞. *Decoct. Hordei* ℥xxx.
> *Spir. Vitrioli debilis* ʒß.
> —— —— *dulcis*. ʒj.
> *Syr. e Limonibus* ℥ißs.

Met de gorgeldrank werd voortgegaan, en des avonds een once *Syr. Diacodii* gegeeven.

Den 30*sten*, myne Lyderes des morgens bezoekende, vernam ik dat de nacht, by tusschenpoosen, naar maate van de hevigheid der toevallen, redelyk wel was doorgebragt. De pols kwam my echter minder kloek voor; de zwelling was niet zo sterk; de pokjes scheen ook niet zoo vlug te staan; en begonnen met ingedrukte stippen van boven, zich samengetrokken te vertoonen; 't gene my deed vreezen dat dezelve mogten instaan: waarom ik, ter opwakkering van de krachten, zes *dragmen* van het aftreksel van den Peruviaanschen Bast, by het voorige middel voegen deed; het Zuurdeeg vernieuwde; versche Lucht in de kamer deed koomen; en de Voetbaden, benevens het opzitten, zoo veel de krachten toelieten, aanprees; als mede, dat de middelen koud gegeeven zouden worden; het gene niet dan met schroom, door de oppasseren werd verricht. Des avonds werd de gifte van de *Syr. Diacodii* herhaald. De nacht van den 31*sten*, werd zeer onrustig doorgebragt; gelyk ik des morgens, ongaarne, gewaar werd, dat de zwelling van de handen en armen en van het aangezicht, merkelyk verminderd was en de kleur der ringen veel bleeker geworden; terwyl de kwyling insgelyks gering was, en, uit allen deezen, de benaauwdheid aan het hart meerder: waar uit de natuurlyke gevolgen, in den polsslag bespeurd werden.

De hevigheid der ziekte, en de daar uit voor myne Lyderes voortspruitende gevaarlykheid, benevens de *problematique crisis*, waar in zich de voorige met de hedendaagsche manier opdeeden, deeden my in deezen de party kiezen,

kiezen, om, na het aanleggen van twee verfche Spaanfche-vliegen, in dit geval den raad in te neemen van den Heere M. W. SCHWENCKE, wiens heufche vriendelykheid, en beproevde ervarenheid in de Geneeskunde, zonderling in het beftuur der Kinderziekte, overbekend zyn. Na het geval aan deezen Heer te hebben voorgefteld, was Zyn Hoog-gel: van oordeel, om, by het aanleggen der Spaanfche-vliegen, het zuurdeeg tot aan de kuiten en tot tegen de Spaanfche-vliegen uit te breiden; met de kouden drank gerustelyk en vrymoedig voort te gaan, en zelv terftond by myne wederkomst een glas koud pompwater aan de Lyderes te geeven; echter zorgdraagende, van geene al te fterke vrye lucht my te bedienen; en met het gebruik van den *Cortex Peruvianus* aan te houden.

Hoe zeer ik dit wys en genegen *advys* billyken moest, en my door veele gevallen, het heilzaame van dit eenvoudig, maar waarlyk groot hulpmiddel genoegfaam en overtuigende gebleken ware, (waar in de Heer SCHWENCKE my, nader, door twee aanmerkelyke gevallen, uit de *Disfertatio Medica* van J. C DIETZ, *de nova Variolas inferendi methodo*, had zoeken te bekrachtigen,) beken ik nochtans gaerne, hetzelve niet dan met vrees aan de Lyderes te hebben toegediend. Zoo groot is de kracht der vooroordeelen, tegen middelen, waar van het gebruik niet algemeen aangenoomen is! En de dagelykfche ondervinding leerd de meesten onzer, hoe moeilyk het zy, zyne oude gronden te verlaaten, en nieuwe (wanneer wy zelve door onze *eigene* proeven, niet eenige zekerheid bekoomen hebben,) aan te neemen. De uitwerking was nochtans allergewenschtst; en het meisje, dat geen genoegzaamen koelen drank van de genen die haar oppasten gekreegen had, fchoon zy telkens riep: *geev my koud water*; *myn keel brand!* gevoelde nu eene aanmerkelyke verligting; terwyl zy zich ftil in her bed hield, en in eene zachte uitwaesfeming geraakte; welke verder geholpen werd, door het volgende middel met het *Extract* van den koorts-bast:

℞. *Extract.*

℞. *Extract. Cort. Peruviani* ℥iij.
Syr. Diacodii ℥j.
Aq. St. Melisſæ ℥v.
M. Alle 2 uuren een lepel, tusſchen den drank.

De nacht van den *1ſten* January 1769, werd, echter, door de hevigheid der toevallen, zeer onrustig, met geduurige ſchrikken zo ras de oogen door den ſlaap waaren aangedaan, en opvliegen uit het bed, doorgebragt: alleenlyk verkwikte de ſlaap, in den morgenſtond, eenigen weinigen tyd. Door het aanhoudend kwylen, 't gene weder toegenomen was, en de zwaare brand in de keel, was 'er geſtadige ongeduurigheid: de koorts was, nochtans, onder alle deeze verzwaarende toevallen, niet vermeerderd, maar integendeel, merkelyk bedaard; 't gene my zeer verwonderde, zoo wel als dat zich deezen dag, aan het voorhoofd, eene en andere opdroogende pok vertoonden; 't welk my zeer ſpoedig voorkwam. In het voorbygaan, moet ik hier aanmerken, dat de pokjes, ſchoon wel groot, en met ontſteekene randen, op die plaatſen daar zy *discreet* waren, (want de meeſten vloeiden ſamen,) echter niet zeer verheeven, maar meerendeels ingedrukt waren. De benaauwdheid in de keel, was door den dag merkelyk minder; de pols den ganſchen dag zeer bedaard; en de ontlasting van de *urine* gemakkelyk en overvloedig: zynde 'er hier in, nimmer belemmering of pynelykheid, geduurende het ganſche beloop der ziekte, beſpeurd. Met het opzitten werd des morgens, en des avonds met de voetbaden en ververſching van zuurdeeg, aangehouden; insgelyks met het *Decoctum* en het *Mixtuur*: maar de *Syroop* des avonds niet gegeeven.

De nacht tusſchen den *1ſten* en *2den*, werd weder onrustig doorgebragt: de last in het hoofd vermeerderde zeer, zoo wel als de benaauwdheid in de keel; waar door de pols ook radder ſloeg, en daar op volgende verheffing van koorts beſpeurd werd. 't Welk ik, des morgens, verneemende, en door het gebruik van den koorts-

bas

bast en der *Syroop* van *Diacodion*, den ftoelgang traag zynde, vond ik goed het volgende voor te fchryven:

℞. *Mercur. dulc.* gr. ij.
Capburæ gr. iij.
Pulv. Cornachini gr. x.
Syr. Altheæ q. f.
Ut Fiat Bolus.

Dit middel, gelyk gewoonlyk plaats heeft, vóór deszelvs werking de benaauwdheden vermeerderende, werd tegen den avond, met de voorige *Clyfteer* geholpen; waar door eenige ontlastingen volgden, tot groote verligting van de Lyderes; gelyk de nacht van den 3*den*, tamelyk gerust werd doorgebragt: hoewel, door den brand in de keel, het geftadig kwylen, nog twee ontlastingen, en daardoor veroorzaakte onrust, de flaap telkens afgebroken was. Het fcheen my ook, des morgens, toe, dat de pokjes zich niet zoo vlug op de armen en handen vertoonden, dan de voorige dagen; en dat de pols zeer flaauw was: waarfchynlyk grootendeels veroorzaakt door gemoeds-aandoeningen van haare Moeder, welke, op de tyding, ter hulpe van haar zieke Dochter was overgekoomen. Ik raadde alle omzichtigheid aan, en het vermyden van alles wat de hartstochten konde gaande maaken; terwyl ik het gebruik der voorgefchreevene middelen, het drinken van koud water, en het opzitten zoo veel de krachten toelieten, aanbeval. Onder het in acht neemen hier van, werd den dag tamelyk wel doorgebragt, en alles fcheen ten goede te zullen fchikken; wanneer 'er door de onvoorzichtigheid van iemand, de beenen ontbloot ziende, ter verbinding van de Spaanfche-vlieg pleisters, gezegt werd, *wat zyn de Pokken ingeflagen!* 't gene van dit onaangenaam gevolg was, dat het Meisje, hier door nu alle hoop ter herftelling meenende afgefneden te zyn, uitriep: *nu moet ik fterven!* En 'er groote benaauwheid aan het hart en in de keel ontftond;

met een ingetrokken pols: alle welke omſtandigheden, weinig goeds voorſpelden. In den vóóravond, het *lavement* herhaald zynde, werd, voor het tegenwoordige, een ſterk *Sinapismus* aan de beide beenen gelegd, een glas koud pompwater gegeeven, de Lyderes maatig toegedekt, en haar bevoolen zich in het bed ſtil te houden: intusſchen ſchreev ik het volgende middel voor:

℞. *Extract. Cort. Peruvian.* ʒiij.
Aq. flor. Naphæ ℥ij.
—— *St. Melissæ* ℥iij.
Syr. Violarum ℥j.

M. Alle uur een lepel vol in te neemen.

Het drinken van het koud pompwater, was van dit gezegend gevolg, dat, weinig tyds daar na, de pols ruimer en de benaauwdheid minder werd; gelyk een uitbottend zweet over het gantſche lichaam daarop volgde: het welke, door het voorgeſchrevene middel geholpen, al het oogenſchynelyk gevaar wegnam; de zwelling weder te voorſchyn bragt; en de pokken meêr deed uitkomen; terwyl alles met eenige verkwikkende ſlaap verzeld werd: 'tgene ik, des morgens van den 4*den*, met genoegen vernam. Alles zich deezen dag, naar de hevigheid der ziekte, en gemerkt het tydperk waar in wy verkeerden, naar wensch ſchikkende, en de Lyderes, tweemaalen natuurlyke ontlasting gehad hebbende, werd des avonds alleen een once *Syroop* van *Diacodion* gegeeven.

De volgende nacht was, echter, minder rustig dan men verwacht had; 't zy de Moeder, die haar bewaakte, onpasſelyk zynde, de noodige hulp van drinken, (dat zy dikwyls eischte,) en andere behoeften, naar vereisch niet had kunnen toedienen, of anderszins: De benaauwdheid in de keel, was hooggaande geweest, welke men, echter, door het drinken van koud water, grootelyks verligt had, waar op zy ſterk had gezweet; en van 12 uuren des middernachts, tot 6 uuren des morgens, geſlaapen: de pols was maatig; ſchoon

ſchoon zy over grooten last in het hoofd klaagde; de keel bleev moeilyk, hoewel die niet zoo naauw was, of zy konde eenige vygen, naar welke zy begeerte had, doorzwelgen; des morgens was 'er ook ontlasting geweest, van harden ſtoelgang: waarom ik, tevens ter verligting van hoofd en keel, het volgende voorſchreev:

℞. *Mann. Calabrin.* ℥ij.
Sal. mirab. Glauberi ʒj.
Solut. cum aq. fervent. q. ſ. *exbib.*

't gene aan het oogmerk beantwoorde: Alzoo zy, na ontlasting van dunne ſtoffen, in ſlaap geraakte; waar in ik haar, des avonds komende, bevond, en welke ook eenige uuren van duur was; doch daar na, was zy, volgens gewoonte, weder woelende. Den gantſchen dag van den 6*den* was gewenscht. De pokjes, die in het aangezicht meest droog waaren, en op de armen, hier en daar. ook al begonnen hadden, maakten nu op de laatſte, ſterken voortgang met droogen; gelyk men ook aan de beenen, hier en daar, beſpeurde. De kwyling verminderde allengskens; insgelyks de benaauwdheid aan het hart. Tegen den avond, was 'er een ruime natuurlyke ontlasting, welke door eene andere gevolgd werd en grootelyks verligtte. Des avonds werd eene once *Syr. Diacodion* gegeeven, om daar van, des benoodigd, gebruik te maaken.

Den 7*den*, vernam ik, dat de voornacht woelende geweest was; doch, na het geeven van de *Syroop* gerusder. De dorst begon allengskens af te neemen, en de eetlust daarentegen op te wakkeren, met byzondere trek tot deeze en geene Voedſels: als appelmoes, haver-gort met korenten enz.: welke ook waarſchynlyk, (gelyk daags te vooren, het eeten van vygen en korenten,) tot de daar op volgende ontlastingen hebben medegewerkt. Ik kan, hier ter plaatſe, niet voorby te melden, dat ik nimmer in eenige pokziekte, zoo ſterk heb zien drinken als van dit Meisje: hebbende zy, buiten het menigvuldig koud Water, geduurig gebruik van Medicynen, Thee, en andere

dranken, in den tyd van 14 dagen, 18 koppen (†) kaarnemelk, 't zy enkeld, of met meel of gepelde gerst gekookt, gedronken.

Den 9den, haar bezoekende, vernam ik den aanhoudenden voortgang der volkoomene geneezing, in zoo verre, dat de Pokken, aan het meerendeel van het Lichaam, droog, en de korsten in het aangezicht en op de handen en beenen, wit waaren, die aan het Lichaam bruin van kleur; de kwyling van geen aanbelang: dus deeze zwaare Ziekte, zoo goed als geëindigd was in den tyd van 17 dagen; daar men zich, volgens den gemeenen loop, omtrent deezen tyd, dikwyls nog in het grootste gevaar bevind. De afgeloopene nacht was wel doorgebragt; gelyk zy nog twee ontlastingen in dezelve gehad had, zoo als in de voorige. De eetlust wakkerde allengskens aan; zoo dat zy deezen morgen reeds, vòor haar ontbyt, een goede Boterham met zoogenaamde Ponds-koek gegeeten had; en een uur of twee daar na, nieuwen trek naar Voedsel te kennen gav.

Den 11den, haar bezoekende, bevond ik alles, als boven, ten goede voortgaande. Ik achtte het dés onnodig, haar verder met Geneesmiddelen te bezwaaren; wyl de Natuur in alles haaren plicht deed; en de ontlastingen geëvenredigd waaren aan het gebruik der voedsels. Den 14den, ging ik haar nog eens zien, om myne nieuwsgierigheid te voldoen; wanneer ik vernam dat zy, twee dagen te vooren, twee leevendige Wormen met den Stoelgang geloost had: weshalven ik haar eenige Pillen deed gebruiken uit Purgeer- met Kwik-middelen samengesteld; waar op zy nog een Worm ontlastte: waar na, zy geene Geneesmiddelen meer gebruikt heeft; maar in korten tyd, tot haare voorige gezondheid is hersteld. De beenen en voeten, vertraagden het meeste de volkomene geneezing: daar de herhaalde trekkende middelen en Voetbaden, de Vaten zeer verwyderd hadden; waar door de Etterstof, hier niet zoo ras dan aan het

(†) [*Zekere maat in 's Hage gebruikelyk.*]

het overige des Lichaams, konde opdroogen; maar, integendeel, door den samenvloeien ten aart der Pokjes, hier een aanmerkelyke veelheid Stofs ontlastte; waardoor eene langduurige gevoeligheid aan deeze deelen werd toegebragt.

AANMERKINGEN.

Uit de flaauwe schets van dit geval, in vergelyking van de geheele Geneezings-wyze des Heeren DIMSDALE, blykt nochtans, (in aanmerking neemende den kwaadaartigen en samengestelden aart der Pokjes in het bovengemelde geval,) genoegzaam de voortreffelykheid deezer Behandeling, boven die, welke tot heden, van de beroemdste Geneesheeren, (offchoon veeltyds ook met gewenschten uitslag,) in het werk gesteld is: want, daar men in dezelve de Kinderziekte, als eene tot het geslacht der Ontsteekene Ziekten behoorende behandeld, verzwakt men, volgens deeze, het samenstel der Vaten niet zoo zeer; terwyl men de zondigende Stoffe, of het gene deeze *Gisting* (laat het my voor een oogenblik gegund zyn, dit woord te gebruiken) bekwaam is voort te brengen, door Purgeermiddelen buiten het Lichaam voerd; en op eene beproefder wyze, meester blyft van het evenwigt, tusschen de binnenste oppervlakte der Darmen en de buitenste van het Lichaam, of de Huid: in welke bestuuring toch, naar de uitspraak van HIPPOCRATES (*d*), de vermeerdering of vermindering der ontlastingen in een van beide, malkanderen altoos volgen: gelyk dit ten allerklaarsten blykt, in den bovenmaatigen Stoelgang, welke, veeltyds, door eene vermeerderde uitwaessemiug, gelukkig verminderd word; en daarentegen het sterk zweeten, door eene vermeerderde Buiks-ontlasting. Men ziet dit zelvde goede gevolg, in de behandeling der *Petecbiæ*; gelyk hierom reeds de ontlastingen, door Pur-

(*d*) *Epidemior.* Lib. VI. Sect. VI.

Purgeermiddelen, tot den *elvden* dag, met gewenschten uitſlag, door den beroemden VOGEL (*e*) zyn in 't werk geſteld en aangepreezen. Maar daarenboven, komt men, door deeze handelwyze, beter voor, de doodelyke benaauwdheden aan het hart, welke allen uitſlag, of huidsziekten pleegen te verzellen, (en de waarheid van het zoo evengeſtelde krachtdaadig bevestigen,) dan men met eenige *Opiata* immer doen kan: wyl dezelve, offchoon in eene meerdere gifte toegediend, de benaauwdheden eindelyk wel overwinnen, maar de kwaadaartige ſtof niet verminderen, en dus ook niet die des uitſlags kunnen tegengaan. 't Gene my toeſchynt ook min of meer gebleeken te zyn in myne Lyderes: aan welke herhaalde maalen *Syr. Diacodii* gegeeven is, met oogmerk om derzelver nuttigheid te blyven onderzoeken, (als toen nog niet kunnende inſtemmen met LANGTON, nopens de ſchaadelykheid der *Opiaten* en blaartrekkende middelen in de natuurlyke Kinderpokjes,) terwyl ik echter, het meeste nut en de gerustſte nachten beſpeurd heb, na voorafgaande ontlastingen door de Natuur of de Konst verwekt.

Deeze ontlastingen dan, op eene beſcheidene wyze, en na de veelheid der ſtoffe, de grootheid en aanhoudenheid der benaauwdheden, en daar uit ontſtaane gevolgen in het hoofd enz., (want eene al te ſterk verwekte, of te dikwyls herhaalde, kan ruim zoo ſchadelyk als nuttig zyn,) ingericht, verſchaffen de allerbekwaamſte gelegenheid voor eenen kouden teug; naardien de eerſte wegen telkens gezuiverd wordende, de gewaarwording van het koud gedronken Water, aan de inwendige oppervlakte der Darmen een allerbekwaamst middel verſchaffen kan, om, door eene vernaauwing van derzelver Vaatjes, het vergift der Pokjes, door dezelve opgeſlorpt, naar de huid te dryven; (en dus *in effecte* te doen, 't gene men in vroeger tyden, niet zonder gevaar, door *Bezoardica* heeft zoeken uit te werken,) of, 't gene het zelvde is: door eene zachte uit-

(*e*) Hamburgisches Magazin.

uitwaesfeming, de Pokken uit te dryven. Onnodig is het, hier breed op te geeven van de vermogens van dit eenvoudig, doch krachtig Geneesmiddel (*f*): daar het hiertoe genoeg is, deszelvs natuurlyke werking op het famenftel der Vaten flechts te kennen; benevens deszelvs gebruik, zoo algemeen by fommigen; welke zich, met vrucht, daar van bedienen in verkoudheden, om daar door eene zachte uitwaasfeming te bekoomen. Het is over bekend, dat de Ouden het zelve bézigden in Rotkoortfen en heete brandende Ziekten (*Febres Ardentes*) (*g*): gelyk ik insgelyks deszelvs

(*f*) Men zie de doorwrogte Verhandeling van den beroemden F. Hoffmann, *De Aquæ frigidæ potu falutari*. Tom. III. Sect. II. Cap. XI.

(*g*) Den zelven op de aangehaalde plaats: inzonderheid in § X. &c. - gelyk men, deszelvs gebruik in koortfen met uitflag verzeld, in § XIV, op eene zeer aanmerkelyke wyze aangepreezen vind: om deszelvs merkwaardigheid den Nederlandfchen Leezer geenszins te onthouden, dus luiden 's Mans woorden: „ Waarom wy des te „ meer wraken, en de verkeerde gewoonte, zo wel van fommige „ Geneesheeren, als der omftanderen, oordeelen te moeten ver- „ werpen, welke in het dringen der brandende hitte in Koort- „ fen, zelv met uitflag, (als Kinderpokjes, Mazelen, Purper- en „ Rotkoortfen,) den zieken het koude drinken volftrekt onthouden, „ en niet dan warme dranken van Thee en Koffy toeftaan; en „ dezelve, daar en boven, in de vertrekken en bedden opfluiten „ en verftikken: vermits zy, daer door, niets anders uitwer- „ ken, dan dat ze de hitte en brand vermeerderen, de krachten „ ontbinden, de benaauwdheden inroepen, en zelv dikwyls den „ uitflag naar buiten, meêr beletten dan bevoorderen. Daar, in- „ tegendeel, den kouden drank, indien de zelve maar verftandig „ en voorzigtig word toegediend, de krachten terftond herfteld, „ en den loop der ziekte zelve gemakkelyker maakt; want dezelve „ verfterkt en bewaard het famen weevfel van het bloed en de voch- „ ten, welke de hitte tracht te ontbinden; en verfterkt de, door de „ ontftuimige beweegingen verzwakte, vefelen, en haald dezel- „ ve naauwer toe; waar door zy, het gene tot nadeel ftrekte, „ te fpoediger uitwerpen." Deeze plaats is des te opmerkelyker, wyl dezelve alles bevat 't geen men tans aan dit middel toefchryvt; en door deszelvs geduurig gebruik by de uitkomst dagelyks bevestigd ziet. Zoo dat 'er niets krachtigers verder bygevoegd kan worden.

deszelvs gebruik, in twee gevaarlyke Ziekten, de uitwerking der gewoone Artzenyen heb zien overtreffen.

De één, zynde een Grysaart van 80 Jaaren, werd door eene hevige *Peripneumonia* aangetast, in welke de belette uitwerping der fluimen hem dikwyls doodelyke benaauwdheden veroorzaakten; welke door niets spoediger werden weg genomen en de fluimen losgemaakt, dan door het geduurig drinken van koud water. De andere, eene Vrouw, van meer dan 60 Jaaren, uit eene hevige ziekte, aan eene zwaare Sprouw krank liggende, welke een en andermaal overwonnen was, doch telkens wederkwam; eindelyk, met alle oogschynelyk-doodelyke toevallen verzeld, in de zwarte overging, en niet dan een gewissen dood dreigde, had insgelyks haare behoudenis, naast God, aan dit middel te danken: want de ondraagelyke droogte van den mond en verdere inwendige deelen, niet genoeg kunnende lessen, door alle bekwame hulpmiddelen welke men haar toediende, deed zy door haare gebaarden, aan de omstanders verstaan, dat zy haare Kwaalen wenschte met koud water te gemoet te mogen koomen; 't gene men, echter, uit vreeze van nadeelige gevolgen, zonder myne toestemming niet geeven durvde; doch ik stond zulks, als een *Instinctus Naturæ*, gereedelyk toe: waar op zy, na 30 kleine Thee-kopjes, succesfivelyk na elkanderen, gedronken te hebben, groote verligting van alle haare toevallen ondervond; terwyl ook daar op eene heilzaame *crisis* volgde: en zy, daarna, nog veele Jaaren gezond geleevt heeft. Men wraake dan niet het gebruik van een Middel, dat zoo door zyne algemeenheid en oudheid, als door zyn uitsteekend nut, alle aanmerking verdiend.

Het tweede voordeel, uit deeze behandeling voortvloeiende, is het voorkomen van de *Febris Secundaria*; welke, door de wederkeering van den etter, en deszelvs vermenging met het bloed en andere vochten des lichaams, veeltyds onvermydelyk is, in weerwil van de oplettendste behandeling. Daar, integendeel, het *miasma Variolosum*, of de Pokstmet, volgends deeze behandeling, in den beginne door

door eene getemperde lucht, meer van de huid afgeweerd, (*b*), en door geduurige ontlastingen ten ſtoelgang uitgeworpen word; en uit dien hoofde, by vervolg in mindere veelheid, en door eene gemakkelyker verdeeling in de vaten, (door het geſtadig gebruiken van kouden drank en verkoelende geneesmiddelen,) by wyze van eene zachte uitwaesſeming, naar de huid gedreeven word en aldaar een geringere menigte etters voortbrengt. Zoo dat de pokjes ſpoediger opdroogen, en het tydperk van deeze zoo gevaarlyke ziekte merkelyk verkort word.

Eindelyk blykt uit dit geval, den hardnekkigen tegenſtand, welke de wormen in de darmen, veeltyds, onder het gebruik van de bekwaamſte middelen tot derzelver dooding en t'onderbrenging, bieden: in weerwil van derzelver aanhoudend gebruik, in het lichaam blyvende; daar dezelve anders ook wel eens gemakkelyk geloost worden, en als van zelve den uitgang zoeken: gelyk ik, elders, breeder betoogd hebbe (*i*).

TWEEDE GEVAL.

Des Maandags morgens, den 6den February deezes Jaars [1769], werd ik gevraagd by de Zuster van de eerstgenoemde Pokzieke, welke, herwaards gekoomen en by dezelve geſlaapen hebbende, van haar beſmet was. De gewoone toevallen welke zich, des Zondags avonds, met huivering en vermoeidheid, geopenbaard hadden, werden van hitte, benaauwdheid aan het hart en pyn in de lendenen vry hevig gevolgd; zoo dat zy het hoofd naauwlyks konde

(*b*) De Heer DIMSDALE meld in zyne 26e Waarneeming, dat men by eene naauwkeurige opmerking ſcheen te blyken, dat het getal der puistjes in het aangezigt, door zyne behandeling, minder was, dan wanneer hy het eerst den Lyder zag; en dat gevolglyk eenige puistjes te rug gedreeven waaren, na dat zy alreeds te voorſchyn waaren gekoomen. Men zie de aangehaalde plaats, *pag.* 121.

(*i*) *Hiſtoria Conſtitutionis Epidemicæ Verminoſæ* &c. Lugd. Bat. 1769.

konde opligten: het aangezicht was zeer opgezet, en de pols zeer driftig. Dienstbaar zynde, werd zy uit het huis alwaar zy diende, met een Koets gebragt, ter plaatse daar haare zuster zoo hevig deeze ziekte had doorgestaan.

De Tong was tusschen de verhevene roode tepeltjes, met eene geele korst zeer beslagen; en den adem benaauwd: waar uit, de bezetheid der eerste wegen met kwade Stoffen, natuurlyk afteleiden was. Weshalven, de volgende *Bolus*, terstond werd voorgeschreeven:

℞. *Merc dulc.* gr. v.
Camphor. gr. iij.
Rad Gial pp. ℈j.
Oxymell. Scillit. q. s.
Ut Fiat Bolus.

Dit middel traaglyk werkende, werd des avonds door een gewoon *Clysteer* geholpen; waar op eenige ontlastingen volgden.

Myne poogingen waaren den gantschen dag vruchteloos geweest, om haar te doen opzitten; alzoo zy door machteloosheid, het hoofd niet konde ophouden; 't gene dés, met het inlaaten der buitenlucht door de opgeschooven raam, getracht werd te vergoeden.

Den 7*den* haar niet erger vindende, schreev ik haar pillen voor, uit eenige greinen *Merc. dulc* en *Pulv. e chel.* 69. *composit.* en één grein *Tart. Emetic.*, *cum Mucilag. G. Tragacanth.* (†); en beval daar op een glas koud water te drinken: tevens haar, met allen ernst, raadende het bed te verlaaten, en zoo veel mogelyk hier toe alle krachten in te spannen. Het drinken van het koud water en het opzitten, verligtten haar merkelyk; en verminderden grootelyks haare toevallen. De Pil geene ontlasting bewerkt heb-

(†) [De hoeveelheden van den *Merc. dulc.* en het *Pulv. e chel*, in het oorspronglyk handschrift zeer onduidelyk uitgedrukt zynde, heeft men dezelve niet met zekerheid kunnen bepaalen.]

hebbende, dan alleen een weinig overgeeven van Galachtige ftoffe, werd, den 8^{den}, den onderftaanden drank voorgefchreeven; en daar mede, den 9^{den}, aangehouden:

℞. *Fol. Senn. mundat.* ʒij.
Tamarindor. ℥iß.
Coq. cum. f. q. *aq.* & *colatur* ℥xij.
adde
Sal. mirab. Glauberi ʒij.
Mann. Calabrin. ℥ij.
M.

De uitflag kwam zeer gemakkelyk te voorfchyn; terwyl met het opzitten, aangehouden werd; en het getal der pokjes, naar maate van de zwaare toevallen, niet groot was, en (zoo ik my niet bedrieg) minder dan in het eerfte uitkomen toefcheen: waarom ik, myne nieuwsgierigheid willende voldoen in het verder tegen gaan der pokjes, den 10^{den} en 11^{den}, 's morgens en 's avonds een *Bolus* gebruiken deed, van

℞. *Merc. dulc.*
Camphor. a gr. vj.
Pulv. rad. Gialappæ gr. xij.
Syr. Althææ q. f.
Ut fiant Bol. no. ij.

Het Meisje bleev opzitten en met het drinken van koud water voortgaan; en zy kon naauwlyks gezegd worden ziek te zyn. Geene merkelyke ontlasting onder het gebruik der *Boluli*, gehad hebbende, werd den 12^{den}, de drank van *Senebladen* en *Tamarinden* &c. herhaald.

Den 14^{den} werd de pil, wegens eenige koorts en last in het hoofd, dit tydperk gewoonlyk verzellende, met $\frac{1}{8}$ gedeelte van den *Tart. Emetic.*, en drie uuren daar na een Theekopje van den volgenden drank, gegeeven:

℞. *Decoct.*

℞. *Decoct. Hordei* ℥xxx.
Crem. tartar. ʒij.
Mann. Calabrin. ℥ij.
M.

en daar mede vervolgens, alle uur, voortgegaan; 't gene den 16*den* herhaald werd: en welke geneesmiddelen de laatste waren, die zy gebruikt heeft. Ik bezogt haar den 17*den* voor het laatst; wanneer de pokken in het aangezicht en op de handen volkomen droog waren. Eenige dagen daar na, trad ik, om myne nieuwsgierigheid te voldoen, in 't voorbygaan, in huis; wanneer ik haar, volkomen gezond en gekleed vond, zittende te arbeiden. Dit was den 23*sten* van dezelve maand, en den 17*den* dag van het eerste begin der ziekte.

Ik heb, op dit geval, geene andere aanmerkingen te maaken, dan dat uit het zelve, gelyk uit het voorige, de gegrondheid der behandeling, met herhaalde buikzuiverende middelen, door alle de Tydperken en vooral in het eerste, met bescheidenheid toegediend, ten klaarsten blykt. En dat de voorzorgen in het eerste Tydperk genoomen, en, overeenkomstig den aart der toevallen, naar eisch ingericht, inzonderheid hoop geeven kunnen om de zwaarste toevallen gelukkig te keer te gaan; en de mindere spoedig geheel te overwinnen: en daar door deeze gevaarlyke ziekte te verkorten en draaglyker te maaken.

Commenta delet dies, Experimenta Judicium confirmant.

BYLAGE C.

UITTREKSELS van Brieven, gewisseld met wylen den Heere M. J. DE MAN, *Med. Doctor* en *Archiater des Quartiers van* NYMEGEN, *Lid van verscheiden geleerde Genootschappen enz.*, te NYMEGEN; omtrent eene verbeterde Geneeswyze der natuurlyke Kinderpokjes.

Na eene voorafgaande behandeling van het *Ignis sacer*, *Erysipelas urticatum*, en *intertrigo gangrænosa*, waar over wy onderling eenige brieven gewisseld hadden, drukte ik my, in deeze bewoordingen, aan Zyn Wel Ed. uit:

„ Nu nog een enkel woord van den boven afgeknip-
„ ten draad. Vooraf moet ik melden geen vyand van de
„ Inënting te zyn; maar in tegendeel, hoe langer hoe gun-
„ stiger, in zeker opzicht, over haare welgeördineerde uit-
„ voering te denken: Doch begrype tevens, dat men
„ *allen* niet inënten kán; in 't gemeen, de natuurlyke
„ Pokjes niet genoeg gade slaat; en te veel over de verbe-
„ tering van derzelver behandeling heenen loopt: zaaken,
„ die ik in myne *Proeve* breeder behandeld heb. De be-
„ handeling dan van de natuurlyke pokjes, van tyd tot
„ tyd, naauwkeuriger dan voorheen in 't oog gehouden
„ hebbende, winne ik meêr en meêr, (door het bestry-
„ den van de eerste koorts en uitdryven van het *virus*,)
„ in een gemakkelyker behandeling en spoediger afloo-
„ pen der ziekte. Voorleden maand heb ik een Meisje,
„ van Amsterdam herwaards koomende, dat zoo veel
„ pokjes had, dat men 'er 250 in het aangezicht tellen
„ konde, zoo gelukkig behandeld, dat de geheele genee-
„ zing en volkomene herstelling in *elv* dagen ten einde
liep.

„ liep. Buiten eene aderlaating, en een *purgans*, *ex Sale*
„ *mirabili* GLAUBERI, gebruikte zy, des morgens en
„ des avonds, een poeder van den *Regulus Antimonii*
„ *medicinalis & Resin. Corticis Peruviani.* De tyd is thans
„ te kort, om in een breeder *detail* te koomen. — Intus-
„ ſchen bidde ik Uw Ed:, eens te willen doordenken op
„ dit onderwerp. Behaagen eenige van myne ruwe voor-
„ ſtellingen; ik wil gaerne daar over vriendelyke *criti-*
„ *quen* ontvangen, en het gene ik verder, van deezen
„ aart, mogt gisſen, of my verbeelden opgemerkt te
„ hebben, mededeelen: ten einde wy te ſamen aan
„ een zoo nuttig ſtuk, voor het welzyn van onze mede-
„ burgeren, werkzaam mogen zyn. *Sed hæc & alia*
„ *inter nos.*" enz.

'S HAGE den 21ⁿ. Augustus 1772.

Geene Kinderziekte zich, intusſchen, te *Nymegen* op-doende, leed het tot den 7ⁿ. April 1773, alvoorens deezen Heer, over dit onderwerp my onderhield: welken briev ik alhier woordelyk laate volgen; niet om hier door eenige *ostentatie* te maaken, maar om daar door te doen blyken het belang dat de Heer DE MAN ſtelde in myn aanbod.

„ Sedert een korten tyd, de *variolæ* alhier *epidemicè*
„ beginnende te *grasſeeren*, zynde nu het vyfde Jaar
„ waarin ik dezelve gewacht hebbe, zoo hecht ik thans
„ meer dan ooit, op middelen, om dezelve, volgens
„ Uw Ed: zeer geleerde *Proeve over de Voorbehoeding der*
„ *Kinderziekte*, (waarin ik niet weinig den ongemeenen
„ arbeid, *ſtupende lectuur*, en oordeelkundige redenee-
„ ringen, bewonderd heb,) of te *præveniëeren*, of mer-
„ kelyk te *cicureeren.*

„ Derhalven worde het my gegund, deeze volgende
„ vraagen te doen:

„ 1° Wat Uw Ed: het meest verkiest: den *Regulus*
„ *Antimonii medicinalis*, of het *Sulphur auratum Antimonii*
„ *tertiæ præcipitationis?*

„ 2° In-

2º „ Indien den eersten, (gelyk my voornaamlyk uit Uw
„ Ed. jongste Missive toeschyne), of Uw Ed gewoon zy te
„ gebruiken den gemeenen *Regulus Antimonii Med.*, zoo
„ als die gewoonlyk in onze Apotheeken bereid word met
„ het *Sal marinus decrepitatus & Sal Tartari*; dan wél, of
„ Uw Ed. de Methode van HOFFMANN, of van SCHULZ,
„ en welke van deezen, veiliger zoude achten?

3º „ Hoe groot de *hoeveelheid* zy van dit middel, by
„ Uw Ed. voor Kinderen gebruikelyk, en welke de *pro-*
„ *portie* van het zelve, tot de *Calomelas Turqueti* en de
„ *Camphora*?

4º „ *Wanneer*; *hoe lang*; en *hoe dikwils*, Uw Ed. dit
„ driemanschap van tegenpokkige middelen ter hulp neeme?

5º „ Of Uw Ed. daar ook tevens eenige *purgantia* by
„ voege, of tusschenbeiden laate gebruiken; dan in 't ge-
„ heel niet?

6º „ Of 'er ook eenige *Cautela* ten opzichte van de *Ca-*
„ *lomelas* zy waar te neemen: en welke?

„ Uw Ed. zal my zeer verplichten door eene spoedige
„ rescriptie op deeze vraagen; en ik daar tegen verbinde
„ my, om Uw Ed. deelgenoot te maaken, van al het gene
„ my ter deezer materie merkwaardigst ontmoet: ten einde
„ onze Konst meer en meer toeneeme". enz.

(*getekend*) M. J. DE MAN, *J. W. Zn.*

ANTWOORD.

's Hage den 8º April 1773.

—— „ Belangende de voorgestelde Vraagen:

1º *Wat ik het meest verkies* enz. Onbewimpeld den *Regulus medicinalis*. En konde ik altyd een *Sulphur* krygen, gelyk ik eens byna *vast* gehad heb, als dan vereenigd met het *Sulphur fixatum Antimonii*.

2º Ik bedien my van den *Regulus*, naar het voorschrift van SCHULZ: *ex 4 part. Antimonii crud. & p.* 1 *Salis Tart.* ('t *Sal marinus* behoevd 'er niet by, gelyk HOFFMANN naderhand zelv aangetoond heeft.) Van deezen

 Regu-

Regulus heb ik aan een *Podagricus*, in verscheiden maalen 's daags 36 *greinen* gegeeven, en daar by 2 à 3 *greinen* van myn toenmaalig *Sulphur fixatum*; zonder zichtbaare alteratie in het Lichaam, dan eene dagelyksche heilzaame beterschap.

3º. De *hoeveelheid* kan eenigermaaten blyken uit 2º. In *Variolosis* ben ik nooit zoo hoog gekoomen; maar achte, dat men die veilig *ad scopum prophylacticum*, tot die gifte kan toedienen; reflecteerende op de quantiteit van den *Æthiops* by LOBB en ROSENSTEIN. By Kinderen heb ik nooit minder dan 3 *greinen* gegeeven, 2 à 3 maal 's daags; en dat met Suiker, of *Resina corticis Peruviani*, of beiden te gelyk. SCHUSTER gaf *gr.* v, en even zoo veel *Antim. diaphor.*, met 2 deelen *cornu cervi*, zeer gelukkig. — De *Calomel* heb ik met dezelve niet vereenigd, als in de Pillen naar de wyze van ROSENSTEIN, waar mede ik niet slaagde in myn Dochtertje te *Middelharnis*, dewelke, toen zy in het grootste gevaar was, door den *Regulus Antimonii*, *Resina corticis* en *Campher* wonderbaarlyk gered wierd: de omstandigheden kan ik thans niet uitbreiden. — In 't gemeen moet ik melden, dat ik niet zeer voor *Mercurialia* ben, vooral wanneer 'er koorts is: de reden zal Uw Ed. in myne *Proeve* vinden. De aanmerking van den Heer CAMPER, nopens de *formule* van BOERHAAVE, is ook zeer gegrond.

4º. *Wanneer*, *hoelang*, enz.? Onmiddelyk na het bedaaren van de eerste hevigheid der uitslag-koorts: dewelke ik, na de byzondere indicatiën, met eene aderlaating, *vomitif*, *laxans*, of ruime drank, zoo goed my mogelyk, tegengaa, en daar op direct geeve den *Regulus*, zoo als boven reeds gemeld hebbe; waar door ik gemeenlyk de *febris secundaria* voorkoome, en de Ziekte, zonder zichtbaare koorts, in weinig dagen afloopt: de langste uit myne proeven in 21, de gemiddelde in 17, de kortste termyn in 11 dagen. — By elk poeder kan een grein *Campher* worden gevoegd, en zoo veel *Cortex*, als de byzondere indicatiën vereisschen. Gelukkig heb ik, alleen

met

met den *Regulus* en *Suiker*, geslaagd. Naderhand heb ik 'er de *Cortex* bygevoegd; en ik begin haast in het denkbeeld te koomen, of de *Cortex* de gantsche Ziekte niet zoude kunnen overwinnen. Behalven de Waarneemingen van LISTER & MEDICUS, dunkt my zulks uit de *Analogie* te blyken. Lees, bid ik U, myne *Ægrot.* XV *de Petechiis* (†), en slaa dan VAN SWIETEN eens op; Tom. V p. 57. Wanneer het blyken zal, dat de *Variolæ* zyn *naturæ malignæ*; dat zy in den beginne moeten tegengegaan worden; dat de *Cortex* dit vermogen heeft in *malignis*: en waarom dan ook niet in de *Variolæ*?

5° en 6° zyn duidelyk uit het voorige," enz. ——

[*En, nader, den* 27ⁿ *derzelve Maand.*]

—— „Nopens de *Voorbehoeding der Kinderpokjes*, verzoek ik Uw Ed., de noot z op *pag.* 214 van myne *Proeve* te willen inzien, en met de daar aangehaalde Auteuren te vergelyken, en ze tot een voorwerp uwer attentie te maaken. My dunkt, indien wy gelegenheid hebben van eenige experimenten te doen, dat dit articul nimmer uit het oog behoorde verlooren te worden. — De volgende noot (*a*), geevt een formule op, die beslist heeft; maar door meer andere proeven behoord gesterkt te worden. — De kracht van het Teerwater moet groot zyn, volgens de aanhaalingen, p. 216; en van den Jeneverboom, op p. 117. Ik bidde U, kan het zyn, laaten ze in uwe Proeven gedacht worden. —— Het middel van WALDSCHMIDT heeft, meene ik, volgens HALLER bestaan uit de *Tinctura aquosa Rosarum.* —— De tegengiftige kracht van de Campher moet hier groot zyn, zoo als uit de proeven van ROSENSTEIN en ROUPPE blykt. HIRSCHELL heeft ze tot een Voorbehoedend middel, met *acetum destill.* gebruikt. Deszelvs Briev diend

(†) [Te vinden in des Schryvers *Historia constitutionis Epidemicæ Verminosæ* &c. *Lugd. Batav.* 1769, pag. 111.]

diend Uw Ed. te leezen: te vinden in de *Geneeskundige Bibliotheek*, VII Deel, p. 779; en overwaardig zyn nageslaagen te worden, LOBB & HILARY. CANTWELL heb ik niet kunnen magtig worden. —— Laat het my by dit weinige, nog geöorloovd zyn het volgende *problematice* te voegen. Zoude het *Acetum* SWIETENII & HARTSOEKERI, *tanquam malignis accomodatissimum*, in deeze Ziekte niet in aanmerking kunnen koomen? — Zoude men den *Regulus Antimonii medicinalis*, van den beginne af, met de *Magnesia alba*, of eenig ander *Sal medic.*, (by voorb. *Sal mirab.* GLAUBERI,) op deeze wyze, niet gerustelyk durven geeven: ℞ *Salis alicujus medii* ℥vj. *Regul. Antimonii medicinalis* SCHULZII ℨij. *Camphoræ* gr. viij. *div. in dos.* xvj. *ter de die* i. *sumend.*?

Mag men, in deeze kwaadaartige Ziekte, niet billyk denken, aan het *Elixir. antipestilentiale* CROLLII: waar van Uw Ed. omstandig kan nazien DIEMERBROEK, *de Peste*, Lib. III. p. 146? — Veel waarschynlykheid heeft zich hier in, aan my opgedaan: en ten einde zulks te beproeven, heb ik, in voorraad, diergelyk middel laaten vervaardigen; *loco Flor. Sulph.*, de *Kerm. miner.* neemende, die byna de proef van eenen vasten *Sulphur* hield". enz.

(*getekend*) I. J. VAN DEN BOSCH.

[A N T W O O R D.]

Nymegen den 15ⁿ Mey 1773.

— Ik ben reeds lang verschuldigd geweest op Uwe verplichtende jongste Missiven te antwoorden: dan, aangezien de Rotkoortsen, Kinderpokjes enz. my dagelyks de handen vol geeven, en dezelve daerenboven zoo zaakryk zyn, heb ik tot hier toe niet daar aan kunnen voldoen; en kan ook thans niet: maar hoope, myne gedachten daar over nader te laaten gaan.

On-

Ondertusschen verplicht my Uw Eds. informatie, aangaande den *Regulus Antimonii medicinalis*, en deszelvs gebruik in *Variolis*, myne plechtige dankzegging deswegen te doen. — Tot hier toe heb ik denzelven, in twaalf Lyders, met het uiterste succes gebruikt, zonder eenen eenigen te verliezen; en bevinde, dat 'er minder Etter in de Pokjes geformeerd, en de *febris secundaria* weinig of niet zy. Onder anderen, heb ik een volwasschen Vrouwspersoon behandeld, die mogelyk meer dan 10,000 Pokken had; en welke, geduurende de suppuratie, altyd wel at, sliep, enz. ja byna niet ziek was". —— enz.

(*getekend*) M. J. DE MAN, *J. W. Zn.*

[BRIEV *aan den Heer* DE MAN.]

's Hage den 18^{n}. Mey 1773.

— „Uw Ed. vriendelyke Missive, my gister geworden zynde, kan ik niet afzyn zoo spoedig mogelyk eenige rescriptie te rug te zenden; gemerkt my, sedert mynen laatsten, nog eenige aanmerkelyke zaaken zyn voorgekoomen, die soms van nut zouden kunnen zyn in het behandelen der grasseerende Epidemie. Onder het leezen, naamelyk, van de Verhandeling over de uitwerkingen van de *Campher en Calomel*, in de Gal- en Rot-koortsen, enz. – door DANIEL LYSONS, *M. D. te Bath*, vertaald door Dr. J. VEIRAC, zyn my zulke reflexiën voorgekoomen, die van groote nuttigheid zouden kunnen zyn; indien gelyke waarneemingen, in het tegengaan van de koorts in het eerste tydperk, slaagden: wanneer men, myns oordeels, het zeer verre zoude kunnen brengen in het bestryden van die wreede ziekte; veele moeilykheden ontgaan waarin men thans, met *al* of *niet* in te enten, gebracht word; en de pokziekte op eenen zeer vasten en zeveren voet gelukkig kunnen behandelen. De *analogie* strookt hier zeer wel mede: de koortsen die LYSONS behandelde, waaren *continuæ*; hy merkte ze aan als *malignæ*. VAN SWIETEN heeft de pokjes ook zodanig

nig aangemerkt; en, nevens DIMSDALE en anderen, (het gene ik doorgaans in myne *Proeve* in het oog heb zoeken te houden) geleerd, dat men die ten eersten bestryden moet; want, laat men die den gewoone loop houden, komt men veeltyds te kort. LYSONS bemerkte dit insgelyks in zyne zieken: behandelde hy ze volgens de gewoone wyze, zoo liep het slegt af; ging hy de koorts ten eersten tegen, zoo kwam hy in 2 à 3 dagen alles te boven. — Ten aanzien van het Pokgif, is 'er een dubbelde *prærogative* in de *Campher*; van, naamelyk, de koorts te snuiken, en de Poksmet krachteloos te maaken. — Ik twyffel derhalven geenszins of Uw Ed. nieuwsgierigheid zal hier door opgewekt worden, om dit kleine Tractaatje zelve te leezen, en het nut, met uwe eigene reflexien, te beoordeelen: geenszins bekommerd zynde, of Uw Ed. zal insgelyks wel eenige Proeven, ter nadere bevestiging, in het werk stellen. — In dit werkje zal Uw Ed. ook eenige fraaye kleinigheden over de *Calomel* vinden; die insgelyks zeer met myne *præmisfen* strooken: in welke ik heb zoeken aan te toonen, dat, zal men *Mercurialia* geeven, die zeer zacht zyn moeten. — Uit deeze consideratiën, zoude men de *Calomel* in *prophylaxeos Scopum* kunnen gebruiken, de *Campher* in het bestryden van de eerste koorts, en de *Regulus Antimonii medicinalis*, benevens de *Tr.a aquosa Rosarum* voor het verdere beloop der ziekte. Sedert mynen laatsten, heb ik verscheiden plaatsen over de *acida* nagezien; en bevinde, dat men in Pesttyden daar al zeer sterk op vertrouwd heeft, en dat zy, in de Pokziekte, den onderzoekeren zelden te leur gesteld hebben" enz.

(*getekend*) I. J. VAN DEN BOSCH.

[ANTWOORD.]

Nymegen den 19.n Mey 1773.

— „Betreffende Uw Ed. voorgeslagene onderscheidene middelen, ter voorbehoeding der Kinderziekte; zoo geloov ik

ik zeker, dat er eenige onder zyn, waarvan men iets zoude durven hoopen. De meeste prys echter, zoude ik stellen op den *Regulus Antimonii medicinalis* en de *Campher*; welker laatste *vis anti-septica in malignis*, reeds overvloedig bekend is, edoch de byzondere *vis anti-variolosa*, (behalven uit het gene door Uw Ed. is bygebracht geworden,) allerduidelykst blykt, uit het gene C. L. HOFFMANN vermeld, (te vinden in de *Geneesk. Bibl.* V Deel p. 184 enz.) en door den Heer TROMPEL, (*ibid.* p. 191) bevestigd. Ook zegd P. PETERSEN, *Koningl. Zweedsche Reis-apotheek*, p. 67., dat de *Campher*, in 't gemeen, de verëttering belet; en keurd daarom af, dezelve in eene groote hoeveelheid en langduurend, in Roos en Ontsteeking, uitwendig te appliceeren. Aangaande verdere merkwaardige heilzaame krachten der *Campher*, verdiend geleezen te worden, C. DE PONTEAU, *Mélanges de Chirurgie*, *Lions* 1760, in 8°., welke op p. 183, verhaald, ('t gene my echter zeer bedenkelyk, en tot nog toe twyffelachtig voorkoomt) waargenomen te hebben, dat eene Lyderes, aan welke binnen een half uur, 60 greinen *Campher* waaren toegediend, daar van eene byna doodelyke koude had ondervonden; willende daar uit de verkoelende kracht der *Campher* aantoonen: hoewel ik liever zoude van meeninge zyn, *non aliam hujus remedii, quoad refrigerium, rationem esse, quam quæ Vini, Vini Spiritus & Emplastrorum vesicantium est, quibus & saepe ad moderamen reducatur pulsus, quatenus removeantur causa, præsertim spasmi, qui eundem, aucto vasa inter & humores attritu, incitaverant. Ceterum iis adstipulor, qui Camphoræ non minus, ac Vino & Cantharidibus virtutem calefaciendi tribuant* (*a*). Excuseer deeze kleine digressie.

Dan,

(*a*) [*Dat is:* dat 'er geene andere reden is te geeven, van de verkoeling door dit middel, als die, waar door de Wyn, Brandewyn en Spaansche-Vliegplaasters hetzelvde bewerken: door welke insgelyks, niet zelden, de pols tot bedaaring gebracht word; voor zoo vér de oorzaaken, en byzonder de spanningen, welken de pols, door de vermeerderde wryving der vaten en

Dan, hoe het zy, 't is zeker, dat de *Campher*, ter rechter tyd gebruikt, veelvuldige merites, en waarschynlyk ook tegen de Kinderpokjes, hebbe." enz.

(*getekend*) M. J. DE MAN, *J. W. Zn.*

[BRIEV *aan den Heer* DE MAN.]

'*s Hage* den 12n. October 1773.

—„Nimmer had ik kunnen denken, dat myne gedachten over het bestryden van de pokſmet zoo ſerieus zouden geworden zyn; zulks dacht ik zelv nog niet, wanneer ik aan Uw Ed myne gedachten wegens den *Regulus medicinalis* communiceerde. Thans echter, is de *analogie* tusſchen deeze Ziekte en het Geneesmiddel, door herhaalde proeven van verſcheiden ſoort, zoo hoog geklommen, dat ik geen ogenblik meer twyffele, aan de volkomene ontdekking van het waare tegengift in deeze wreede ziekte. Om deeze reden verzoeke ik Uw Ed. op het vriendelykſte, dit middel voor als nog te willen blyven voor zich zelven houden: niet, om dat het niet nuttig is en betaamelyk zynen medemensch van dienst te zyn, en, was 't mogelyk, uit de kaaken des doods te redden; maar, op dat, door kwalyk genomene Proeven, of een niet wel bereid middel, het goede dat in het zelve is, niet in verdenking koome; en wyl ik, nu ik zie dat myne poogingen niet vruchteloos zyn, het ontwerp gaerne tot die vérheid zag, dat het als een algemeen geneesmiddel konde voortgebracht worden. Mag ik my vry, en in eene vooronderſtelde ſecretesſe aan Uw Ed. openbaaren, zoo manqueeren 'er twee dingen aan den *Regulus*; naamelyk: dat, wanneer hy niet wel *geëdulcoreerd* is, 'er ſommige deelen

vogten op elkander, hadden aangeprikkeld, weggenoomen worden. Voorts ben ik het met die genen ééns, welke aan de *Campher* geen minder verwarmende kracht, als aan den Wyn en Spaanſche-Vliegen toekennen.]

len van den gemeenen *Regulus* aan blyven hangen; en dat hy, op het einde van de ziekte, te zwak is, om het *miasma* dat in de *papulæ* is blyven hangen, zoo vaardig als den eersten aanval, te overwinnen; waar door de bobbels te lang overblyven. Dit moet verholpen worden; en ik ben 'er werklyk mede bezig: insgelyks met proeven te neemen, *ab ipso morbi invasione*; waar van ik 'er reeds drie heb, die wonderbaar geslaagd zyn. Men zag de stippen waar de Pokjes zouden gekoomen zyn, maar de pokjes zelve bleeven achterwege, en de Kinderen waaren niet ziek. Die genen welke ik den 3den dag, volgens deeze nieuwe manier heb gaan behandelen, zyn allen in *elv* dagen de ziekte te boven geweest, zoo dat alle de Pokken, over het gantsche Lichaam, droog waaren. Ik heb 'er twee met samenvloeyende behandeld en de uitwerking was dezelvde. Op het aangezicht zag men ze, met hoopjes van vyf en twintig te gelyk verdwynen. Allen hadden zy op den 6den dag, eene ligte vermaaning van koorts; waaren voor het overige niet ziek; en aten smaakelyk het gene de keuken dagelyks opdischte." enz.

(*getekend*) I. J. VAN DEN BOSCH.

[ANTWOORD.]

Nymegen den 16ⁿ October 1773.

„ Ik verblydde my, uit Uw Ed: jongste Missive te verneemen, dat Uw Ed: gegronde hoope vermeende te hebben, om, door herhaalde Proeven, in onzen *Regulus* een volkomen tegengift tegen de Pokjes, met vernietiging en uitroeying van derzelver *miasma*, eerlang te zullen vinden. - Ik wensch dat de Allerhoogste, met wien Uw Ed: dit werk, gelyk betaamelyk, begonnen heeft, Uwe poogingen verder zegene; en wy ons eerlang verrykt mogen zien met een middel, waar onze Konst reeds zoo lange, als naar een *Lapis Philosophorum*, reikhalzende heeft uitgezien.

Ik had, in eene myner voorigen, Uw Ed: gemeld, dat ik reeds een gewenscht effect in de Kinderziekte, welke alhier grasseerde, echter nu geheel ophoud, van onzen *Regulus* ondervonden hadde.

Dan, sedert dien tyd, heb ik, onder deszelvs gebruik drie Patiënten verlooren; als: 1° Een jonge sterke Dienstmaagd, die over het geheele Lichaam de *Confluentes* had, en den 15*den* dag overleed; hebbende in het midden der ziekte, eene sterke storting door de *Menses* gehad. 2° Een Kind van byna anderhalv Jaar, mede met de *Confluentes* over het geheele Lichaam bezet; by wien op den 17*den* dag, de Pokjes op de beenen, in plaats van te droogen, als ontledigde zakjes t'samensloegen, waarop een doorloop, stuiptrekkingen, en den 20*sten* dag, de dood volgden: zynde het my echter twyffelachtig, of de *dentitio* mede alhier niet te beschuldigen zy. 3° En laatstelyk, eene adelyke Dame, waar van ik eene breedvoerige en geärticuleerde *Historia morbi*, (of die somwylen Uw Ed: in deszelvs poogingen van dienst zoude kunnen zyn) niet ondienstig geöordeeld heb, hier te laaten volgen. Ik heb de gebruikte middelen *nominatim* daarby opgegeeven, ten einde Uw Ed: van alle omstandigheden, geene uitgezonderd, een volkomene onderrichting zoude hebben. Dan, UwEd. gelieve hierin zich altyd voor oogen te stellen, dat deeze Lyderes, door voorgaande ziekte, zeer verzwakt was geworden; en haare krachten dienvolgens telkens ondersteuning en opwekking vereischten (*b*).

Het nut der *Campher*, dunkt my, word hier uit ontegenzeglyk beweezen.

Ook heb ik van den *Regulus medic.* alom ondervonden, dat onder deszelvs gebruik, de Koorts zeer gemaatigd, ja by veelen zeer gering was, en alle de Lyders by hun volkomen verstand gebleeven zyn.

Dan,

(*b*) [Men heeft deeze *Historia morbi* aan het einde deezer Bylage, als een *Supplement* tot dezelve, eene plaats gegeeven.]

Dan, uit aanmerking van deeze twee laatste gevallen ben ik in vermoeden geraakt, of dit middel somwylen (gelyk het *Sulphur. aurat. Antimonii* in *intermittentibus*) de Koorts niet al te zeer wederstaat; en daar door, vooral in zwakke voorwerpen, gelyk deeze geweest zyn, oorzaak zy, dat, of de Etterstoffe niet genoeg naar buiten gehouden, of, door opslorping van het eene deel, *statis suis temporibus*, naar binnen gekeerd zynde, wederom *pro morbi sui genio*, naar andere en gewoone deelen, (by voorbeeld, van de handen naar de voeten,) niet uitgedreeven worde: met dat gevolg, dat de pokjes eensklaps, zonder tot de verdrooging te koomen, met eenen doodelyken uitgang, nederslaan." enz.

(*getekend*) M. J. DE MAN, *J. W. Zn.*

[WEDER-ANTWOORD.]

's Hage den 9n November 1773.

— „Uw Ed. weet, hoe ik in mynen laatsten, over den *Regulus Antimon. med.* dacht, en op wat wyze ik dien verhoopte te verbeteren. Ik vley my, in deezen niet geheel bezyden het waare gedacht te hebben: ten minste, ik heb in drie Kinderen, waar onder een van myne Dochtertjes, een spoediger afvallen van de Pokpuisten bemerkt; die onder het gebruik van den *Regulus* te lang bleeven staan zonder afvallen. Het middel is nu zeer eenvoudig, en alleen door het *Sulphur fixatum Antim.* verholpen; van welke compositie de Kinderen om de drie uuren, een Pil van 4 *gr.* inneemen. Het eerste Meisje heeft, ná de *eruptie*, niets anders gebruikt; en heeft, ná zwaare Pokjes, ligte, zonder ziek te zyn, gekreegen; en is den *elfden* dag volkomen hersteld geweest: met afvallen van alle de puisten. In myn Dochtertje heb ik het *virus* zoo veel bot gelaaten als ik konde, en niet gelaxeerd: zelv zoo, dat 'er pyn en benaauwdheid in de keel kwamen; toen heb ik beginnen te geeven, alle 3 uuren, ℞. *Regul. Ant.*

Ant. med. gr. v. *Sal. mir. Glaub.* gr. x. *Cons. rosar. rub.* q. s. *ut fiat bolus.* Hier mede twee dagen aangehouden zynde, wierd, om de 3 uuren, de Pil met wat *Elect. e Cassia* gegeeven. De Pokjes zyn maar een dag laater droog geweest, en twee dagen laater afgevallen. Had ik maar gelegenheid een meerder aantal Proeven te doen, komt het my voor, dat men dit middel ras tot eene genoegzaame volkomenheid zoude kunnen brengen". enz. . . . . .

(*getekend*) I. J. VAN DEN BOSCH.

[BRIEV *van den Heer* DE MAN.]

Nymegen den 13n November 1773.

—— „ Uw Ed. zal my verplichten, per naaste, my te informeeren:

1° Of Uw Ed., in het bereiden van het *Sulphur fixatum Antimonii*, BOERHAAVE volge (*Chem. processf.* 220), of eene andere *methode* beter keure?

2° Hoe dit middel in gedaante van Pillen door Uw Ed. gebracht worde?

3° Wat Uw Ed. denke van F. C. MEDICUS, von der Ausrottung der Kinder-Blattern: willende, dat de Kinderpokjes uit geen byzonder venyn oorsprongIyk, maar alleen eene *febris inflammatoria* zyn, waar in het bloed, en ontstooken, en in den Vet-rok uitgestoit word; met gevolg van *suppuratie* enz.: welke echter geprævenieerd zoude kunnen worden; indien men slechts door bekwaame middelen, in het begin, de inflammatie tegen ginge". enz. ——

(*getekend*) M. J. DE MAN, *J. W. Zn.*

[ANT-

[A N T W O O R D.]

's Hage den 1ⁿ Maart 1774.

—, Belangende de voorgeſtelde Vraagen in Uw Ed. Misſive van 13 November:

1º In het bereiden van het zoogenaamde *Sulphur fixatum Antimonii, vel potius per ſe præcipitatum*, volge ik de beſchryving door my uit F. HOFFMAN opgegeeven, zoo na mogelyk: neemende *Regul. Antim.* SCHULZII & *Sal Tart.* a ℥iv. *Aq. Calcis* Lib. viij, welke te ſamen eenen geruimen tyd gekookt hebbende (*puta* 3 a 4 uuren) zoo word het Vogt zachtjes af- of door-gegooten, (zy hebben het hier laaten *filtreeren*) en doorgaans uit deezen *Proceſſus*, ruim één Once zuiveren fraay gecouleurden *Sulphur* bekoomen; welke veel zachter is dan de *Kermes Mineraal*: ten minſten geene *vis draſtica*, in eene behoorlyke giſte toegediend, bezittende; maar wel eene heilzaame *vis alexipharmaca.* ——

2º Hoe tot Pillen? *Balſami Peruviani*, *Vitelli ovi* q. ſ. *ſubacti ope.* En wel doorgaans van 3 deelen *Regulus*, 1 d. *Sulphur*; maakende eene Pil uit, en eene geſchikte giſte voor een Kind.

3º Wat ik denk van MEDICUS? Het eerſte laat ik onbeſliſt: maar ten aanzien van het tweede, ſtemme ik hartelyk met hem in; en geloove dat het onvergeevlyk is, dat men geen meer moeite aanwende; en die *Reſolutie*, welke zoo menigmaal mogelyk gehouden en verklaard, ja, door de Natuur zelve gedemonſtreerd is, niet meer bewerkt, bevoorderd, doorzet, en met nieuwe Proeven ſtaavd. De vooroordeelen zyn nog te groot, en daar zal meer præparatie noodig zyn, om deeze ſtyfhoofdigheid te overwinnen. — Intusſchen heb ik dit werk niet geheel onmogelyk gevonden, vermits ik my verbeelde, in drie onderſcheidene onderwerpen, blykbaare uitwerkſelen [daarvan] gezien te hebben: naamelyk, door het geeven, (onmiddelyk na den eerſten aanval en het volvoeren van de

na-

natuurlyke indicatiën,) van een *Bolus ex* gr. v. *Camphoræ*, 's avonds en 's morgens. Ik geloov 'er ééns *Myrrha* bygedaan te hebben. Altans daar is in deeze drie, op of na deezen aanval, geene Pokziekte gevolgd; en de Lyders zyn, tot heden, gezond gebleven. Ik zoude gaerne meêr Proeven hebben willen doen, maar konde niet zeer daarin voortgaan, wyl ik liever eerst myn oogmerk bereiken wilde, in het voortzetten myner Proeven op de *Febris secundaria*; waarin ik al vry wel geslaagd ben". enz.

(*getekend*) I. J. VAN DEN BOSCH.

[*En, omtrent de* Gisting *in de Pokjes, in eenen naderen Briev, als volgd.*]

'*s Hage* den 7ⁿ Juny 1774.

—— „Ik heb dit Stuk over en weder doorzien, en één en andermaal daar over, met onzen gemeenen grooten Leermeester, de Heer GAUBIUS, gesprooken; die my niet weinig over het zelve voldaan heeft. — Zyn Ed. stelde my, met kracht van redenen, voor, dat den grooten Maaker van 't Heelal, maar twee wegen van vermenigvuldiging heeft gelieven daar te stellen; en dat aan ons menschen geene andere bekend zyn: te weeten, alleen de *Generatie* en de *Fermentatie*. En dat 'er geene bewyzen genoeg zyn [in deezen], voor de *Generatie*; die wel tot sommige Huids-kwaalen, maar niet tot alle kan gebracht worden: weshalven de *Variolæ* allerwaarschynlykst tot de *modus assimilandi per fermentationem* behooren. (Lees nu, uit dit oogpunt, de § 500 van de *Instit. Patholog*) zeggende wyders, dat dit Stelsel eene aangenoomene Leere is geweest by de oude Alchemisten, en dat zy zoodanig eene *fermentatie* erkend hebben in de Ligchaamen, onderscheiden van die der *Vegetabilia sive vinosa vel cerevisiaria*; dat zy de verrotting als eene *fermentatie*, *sive ex motu intestino* voortgebracht, aanmerkten: ja, dat VAN HELMONT, op verscheidene plaatsen leerde, dat

'er in elk byzonder deel eene *fermentatie* geschiedde; het oog hebbende op alle *secretiën*, zoo wel in den gezonden als zieken staat; dat STAHL dit Leerstuk nog zuiver heeft voorgestaan; maar dat de groote BOERHAAVE, (dit niet met zyne mathematische denkbeelden kunnende overëenbrengen,) hetzelve verworpen had: mogelyk ten nadeele van veele zaaken welke hier door licht ontvingen; dat de Heer BRINKMAN te *Cleve*, een vry duidelyk denkbeeld over dit Stuk, in een Hoogduitsch Tractaatje over de *Fermentatio vegetabilis*, en een ander over de *Fermentatio animalis*, had opgegeeven: zynde het alleen jammer, dat deezen Heer zich niet genoeg op de Chemie verstond, en de Inënting al te vér gepousseerd had. ——

Appliceer nu deeze dingen eens op de Kinderziekte, en dan zullen veele zaken vry klaar worden. *Wat begunstigd het meest de gewoone fermentatie?* Na de vereeniging der beide Lichaamen, eene bepaalde warmte en ongestoorde rust. *Wat bevoorderd het meest de Kinderziekte?* Eene zekere Luchtsgesteldheid volgens HUXHAM; wakker broeyen tusschen de Dekens, en stil, toegestopt, in het Bed te blyven liggen. *Wat leerd ons de behandeling van* RHAZÈS *en de Inënting*, welke (myn's oordeels) daarvan ontleend is, ten minsten door SUTTON, naar dezelve is verbeterd? De Lichaamen in eene maatige beweeging te houden, en de warmte dezelve omringende, zoo veel mogelyk te verminderen. *Wat doen hunne Geneesmiddelen?* het medegedeelde gif levendig te houden, het naar buiten te dryven en daar door te verminderen, of de stilte en rust aan hetzelve te beneemen; of de hitte in het Lichaam indiervoege te maatigen, dat de *Gisting* daar door niet merkelyk kan worden aangezet. *Was dit niet de handelwyze van* SUTTON *en de zynen*, met zoodra de Koorts verhefte, hunne Pillen te geeven? *Moet men, tot dit oogmerk, niet een groot vermogen in de Campher zoeken? Deeden zy dit niet met hunne Pillen*, in welke veel *Campher* kwam? *Welke myner Proeven slaagden het best?* Immers die, by welken de *Campher* gevoegd was.

Over-

Overweeg dit weinige eens. — Alles, beken ik, kan men niet doorzien; maar dit worden wy dagelyks gewaar, dat de Wetten in de Natuur, eenvoudiger zyn dan wy ons zelven dikwerf daarvan verbeelden". (*) enz.

(*getekend*) I. J. VAN DEN BOSCH.

[Deeze Briefwisseling werd, wat deeze Onderwerpen betreft, eerst door eene ernstige Ziekte welke den Heere DE MAN aantastte, vervolgens door dien 'er zich geene gelegenheden tot Proeven voordeeden, (uitgezonderd alleen één geval in de maand Juny van het Jaar 1775 (*c*)) voor een geruimen tyd opgeschort: tot dat de Heer DE MAN, op het medegedeeld bericht, van den ongunstigen uitslag welke eenige Proeven, te *Delft* met deeze middelen genoomen, (*zoo als zy déstyds ingericht waaren*) hadden gehad, op de volgende wyze antwoordde, op den 18ⁿ January 1777: tevens bericht geevende van zeven wel geslaagde Proeven.]

„ Ik

(*) [*In het vervolg van deezen Briev, vind men het volgende als een staaltje daarvan gemeld.* -- „ Zeker voornaam *Doctor* te „ *Amsterdam* behandelde vruchteloos eene waterzuchtige *Dame*; „ dés een Vriend haar aanprees, ½ [pond] *beste Potasch*, waarop „ gegooten ½ pint *kookend water*; de asch wel gesmolten zynde, „ moest alles door een *wollen lap* gegooten, en daar van driemaal 's daags *vyftien* droppels, met Wyn of Bier, worden gebruikt. Haar *Medicus* lachte met het Geneesmiddel; vergunde „ echter dat men het beproevde: en, op den derden dag van het „ gebruik, vond hy zyne Lyderes dermaate veranderd, dat hy „ raadde daarmede voorttegaan. Zy is hersteld; en nu gebruikt „ de Doctor dit middel by alle zyne waterzuchtige Lyders: van „ *tien* die het zelve gebruikten, zyn 'er *zeven* of *acht* hersteld." *het gene men als eene toegifte, hier nog heeft willen byvoegen.*]

(*c*) (Men heeft geächt, déskundigen geenen ondienst te zullen doen met de mededeeling van dit zonderling geval, en de onderscheidene aanmerkingen daaromtrent gemaakt. Men heeft het zelve dés, achter deeze Bylage, als een tweede *Supplement* tot dezelve, geplaatst.)

„ Ik verwonder my zeer, dat, daar de Proeven met Uw Eds. *Antimoniaale* middelen te *Delft* genoomen, (even als te vooren by Uw Ed. en my) eene gewenschte uitwerking gehad hebben; dezelve naderhand met eenen ongelukkigen uitſlag zyn achtervolgd geworden.

Uw Ed. meend dit te moeten toeſchryven, aan den te vasten ſamenhang van den *Regulus Antim. Medicinalis*; die ook boven dien, niet genoeg gewreeven zoude zyn geweest, enz.

Maar, was het niet dezelve *Regulus*, waarvan Uw Ed. voormaals met vrucht gebruik gemaakt, en den Heer Dr. *Verbrugge* voorzien had? of was deeze nieuw toebereid? mogelyk van *Antimonium*, dat een menigte lood (gelyk het Engelsch *Spiesglas*) in zich bevattede; of, genoomen van het onzuïvere bovenſte en breede gedeelte van den *Antimonie*-kegel.

Indien dit laatſte mogt plaats gehad hebben, zoo zoude Uw Eds. vermoeden my niet ongegrond voorkoomen: maar, is het eerſte waar, zoo zoude ik liever die fatale gevolgen toekennen, of aan eene toegenoomene kwaadaartigheid der regeerende ziekte, of aan de byzondere geſteldheid der Lyderen; wier natuurkrachten, noodig om de Pokſtoffe uit te dryven en buiten te houden, ſomwylen te zeer door den *Regulus*, weêrhouden en verflaauwd konden zyn geworden. Immers onzen *Regulus Antim. Medicinalis*, is het waar koortsverdryvend Poeder van CRAANIUS (zie *Pharmacop.Boruſs. Brandenb.* Edit. 1734. p. 107) en ten hoogſten aangepreezen (in de *Pharm. Argentor.* Ann. 1725. p. 252.) in alle ſoorten van Koortſen; zoo geduurige als afgaande: in voege dat ééne gifte, of twee, gezegd wörde dikwyls deeze ziekte te hebben verdreeven.

Dit zoo zynde, zoude daar door ſomwylen, in *natuurlyk-zwakke* Lyderen, de Koorts al te zeer kunnen bedwongen worden; en, daar door, of de Pokſtoffe niet naar behooren uitgezet; of, uitgezet zynde, weder naar binnen kunnen keeren: En dit laatſte,,

 heb

heb ik vermoed by myne overledene Lyderes; van welke ik, ruim drie Jaaren geleeden, Uw Ed. omſtandig de geſchiedenis mededeelde (*d*).

Ook is het, onder anderen, aan deeze koortsverdryvende, en den drift des bloeds ſtillende kracht, dat men kan toeſchryven (1°) de achterblyving of geringheid der *Febris ſecundaria*; (2°) de mindere hoeveelheid van Etter in de verzweerende Pokpuistjes; (3°) de *Reſolutie* dier Pokjes, ſomwylen *zonder verettering*; waarvan ik, in het gepasſeerde Jaar, nog twee voorbeelden gezien heb: één, naamelyk, in een Meisje, welke eene menigte van Pokjes, byna *confluent*, in het aangezicht had, die allen eene geringe hoeveelheid Etters droegen; terwyl 'er 30 of 40 op de beenen, zonder de minſte verettering, *per reſolutionem* verdweenen; met eene gewenschte herſtelling van deeze kleine Lyderes. Een ander Meisje, by den afloop van het voorig Jaar, kreeg de Kinderziekte, na voorafgaande aanhoudende en geweldige Koorts; waar tegen ik, den eerſten en tweeden dag, met een gezegend gevolg, een braakmiddel, en den derden dag een *purgans refrigerans* gav: de pokjes, den vierden dag te voorſchyn koomende, met achterblyving der koorts, konden geen twintig in getal bereiken; en deeze zyn alle, onder het gebruik van den door my voorgeſchreeven' *Regulus*, zonder de minſte *Suppuratie*, verdweenen. Ook wierd ik, voor weinige dagen, door een buiten-Predikant geraadpleegd, wiens vyf kinderen ſuccesſive de Kinderziekte kreegen: ik heb ze allen, na voorafgegaane *Emetica*, met onzen *Regulus* behandeld; en ontving eergister de aangenaame tyding, dat zy, tot den laatſten toe, gelukkig geneezen waaren: en 'er onder deezen, één geweest was, by wien de pokjes byna zonder eenige ettermaaking waaren heengegaan." enz.

(*getekend*) M. J. de Man, *J. W. Zn.*

(*d*) [Men zie hier boven p. 142.]

[Terwyl

[Terwyl dezelve Heer, den 2ⁿ Maart 1778, van de volgende Proevneemingen bericht gav:]

,, Het zal Uw. Ed. tot genoegen ſtrekken, wanneer ik tevens melde, dat myne twee jongſte Kinderen, in de afgeloopene Maand November, door de Kinderziekte aangetast zynde, door my op de gewoone wyze, alleen met den *Regulus* behandeld zyn geworden; met zoo een gelukkig gevolg, dat zy, na de *eruptie*, byna niets anders gedaan hebben, dan den geheelen dag om eeten te roepen, te zingen, en vrolyk en dartel te zyn; zonder eene ſchaduw van Etterkoorts te gevoelen: ja dat, by de jongſte, de meeste Pokjes gereſolveerd zyn, zoo dat 'er maar achttien op 't aangezicht bleeven ſtaan; waar van ſlechts twee gezwooren hebben, terwyl de overigen allen verdroogd en afgevallen zyn: den twaelfden dag was by beiden alles gedaan. Zy waaren aangeſtooken door een myner meiden, welke allerzwaarst de ſamenvloeyende had; met eene *ſalivatie*, welke van den 6ⁿ. tot den 23ⁿ. dag, in weerwil van herhaalde buikzuiveringen en andere bekwaame middelen, hardnekkig voortduurde.

Ik heb den *Regulus*, na twee voorafgaande *Emetica*, aanſtonds na de *eruptie*, ook by deeze gebruikt, en haar daar door van de *Febris ſecundaria* bevryd. Maar den 14ⁿ. dag, ſlonken ſchielyk haare anders zeer gezwollen beenen, en zy geraakte op eenmaal ſterk aan het ylen; als iemand wien de Pokſtoffe naar het hoofd ware geſlaagen.

Ik gav haar aanſtonds, alle twee uuren, een theekopje van een *decoctum*, van een once *Manna*, een once *Kina* en een half lood *Sénébladen*; het welke, ſlechts viermaalen genoomen, 12 of 14 ruime ſtoelgangen verwekte, en myne Lyderes tot vollen verſtande wederbracht." (*e*) enz.

(*getekend*) M. J. DE MAN, *J. W. Zn.*

[ANT-

(*e*) [De Heer DE MAN doed hier op volgen: „ Ik kan Uw „ Ed. dit buikzuiverend *Decoctum*, wegens zyne zachte en ech- „ ter overvloedige werkingen, niet genoeg aanpryzen. — Hee- „ beſtaat

[ANTWOORD.]

's Hage den 5ⁿ Juny 1778.

——— „ Ik zeg Uw Ed. dank, voor de communicatie van de behandeling der Kinderpokjes in uwe lieve fpruiten; als mede van het andere zwaare geval: waar in het *Purgans* zeker veel goeds gedaan heeft, om het gevaar aftewenden waarin zy door het inflaan der Pokjes gebracht was. Mag ik hier myne gedachten op uiten, zoo kan het wellicht van den *Regulus*, of te veel van den zelven, gekoomen zyn; welke, te veel *abforbeerende*, zulke toevallen veroorzaaken kan. Sedert myne eerfte ontdekking aan Uw Ed., heb ik, zoo ik my niet bedrieg, meer geleerd; en bevonden, dat dezelve eene vermogende *correctie* ondergaan kan, en met andere middelen, geene *Salia* zynde, moet verbeterd worden; dat de *Regulus* geene *Veficulofæ*, veelmin *Gangrænofæ* geneezen kan, maar wel [de geneezing] bevoorderen; en dat deeze en de voorige wyze altoos en alleen moet nederkomen, in het evenwicht in deeze ziekte tusfchen de Natuur en het Pokgift te bewaaren. De Heer GAUBIUS en andere voornaame Mannen, hebben lang van my gevergd, dat ik myne waarneemingen zoude openbaaren: en 't gene my hiervan weerhouden heeft, is, grootendeels, de tegenftand die ik allerwege hier ontmoet heb; anderdeels, wyl ik niet gaerne, zonder wel beflaagen te zyn, voor den dag wilde koomen." enz.

(*getekend*) I. J. VAN DEN BOSCH. (*f*)

[Deeze

„ beftaat uit eene *Colatuur* van 7 oncen, waarmede ik een once „ *aqua Cinnam.* doe mengen. Het is onbegrypelyk hoe twee „ drachmen *fol. Senn.* met een once *Manna*, een zoo krachtig „ afkookfel geeven kunnen." 't Gene men, als eene toegift, alhier nog heeft willen byvoegen.]

(*f*) [Uit deeze briefwisfeling blykt, dat de Ontdekker aan deezen zynen byzonderen Vriend, den Heere DE MAN, de *beginfelen* van zyne Ontdekking, onder vooronderftelde geheimhouding, wel heeft willen mededeelen; ten einde door nadere

Proe-

[Deeze verdere Brievwisſeling bevat, voor zoo veel dit onderwerp betreft, weinig aanmerklyks. Het gene uit dezelve, boven, is medegedeeld, zal, (zoo men vertrouwd) aan déskundigen, eenig nader licht nopens den trapswyzen voortgang deezer Ontdekking hebben verſchaft: zynde deeze briefwisſeling voorts geheel afgebrooken, door het overlyden van den Heere DE MAN: wiens gedachtenis nog lange in zegeninge zyn zal, by allen die deezen ervaaren Geneesheer en waardigen Menſchenvriend hebben mogen kennen.]

[*Eerſte* SUPPLEMENT tot BYLAGE C.]

„ Eene ongehuwde, voortreffelyke, adelyke Dame, oud ruim 45 Jaaren, was Jaarlyks, vooral in de Lente en Na-Zomer, aan *Rheumatique* pynen door het Lichaam, in 't byzonder door den Rug, tusſchen de Schouderbladen, ſederd lange onderhevig, en, nu en dan, door bykoomende koortſen, genoodzaakt geweest, het bedde te houden.

Hier door was haar geſtel merkelyk verzwakt geworden; hoewel zy, in 't begin van dit jongſte voorjaar, onder het gebruik van bewaame middelen, zeer in krachten ſcheene toegenoomen.

Dan, in 't laatst van Mey wierd zy aangetast van eene aanhoudende, nochtans aflaatende (*remittens*) koorts; welke niet dan na veertien dagen overwonnen werd, en dusdanig haare krachten benoomen had, dat zy dagelyks maar eenen korten tyd, in een Leuning-Stoel, buiten haar bedde, opzitten kon.

Dit

Proeven, in zyne Waarneemingen bevestigd te worden: echter is hy zelv de eenige bezitter der Ontdekking gebleeven, dewyl hy, de van tyd tot tyd gemaakte verbeteringen aan denzelven niet medegedeeld heeft, verkiezende die alvoorens, door nog meerdere proeven geſtaavd te zien; en doordien de eindelyke voltooying der Ontdekking, eerst na het overlyden van den Heer DE MAN heeft plaats gehad.]

Dit naauwlyks vier dagen gedaan hebbende, werd zy, des nachts tusſchen den 14ⁿ en 15ⁿ Juny, door eene hevige Koorts, welke aanhoudende was, echter haare kennelyke aflaatingen hadde, beſprongen.

Ik zag dezelve, in 't eerst, aan, als eene *recidive* der voorige Koorts, en gav den 15ⁿ Juny het *Decoctum* ſub A.

Den 16ⁿ, de Lyderes zich niet beter, en eenigszins walg-agtig bevindende, ſchreev ik voor het Braakmiddel *ſub* B; 't welke zeer gemaklyk werkte.

Den 17ⁿ, werd, mede ter bevordering des ontbreekenden Stoelgangs, gegeeven het *Decoctum* ſub C.

Den 18ⁿ, geene Stoelgang gevolgd zynde, en de Koorts even ſterk byblyvende, werd haar toegediend de Wey *ſub* D, benevens het Mengzel *ſub* E.

Dien zelven dag, aan den avond, werd ik, op het onverwagtſte, en niet zonder verbaazing, de Pokjes op haar aangezicht, en hier en daar op de handen ontwaar.

Den 19ⁿ was 'er geen Koorts; en ik ſchreev voor de Poeders *ſub* F.

Den 20ⁿ, klaagde de waardige Lyderes over pyn in de Keel, en eene belemmerde doorzwelging, waar tegen men haar een matrasje van de Kruiden *ſub* G, en de Syroop *ſub* H, deed gebruiken; leggende tevens de Spaanſche-vliegplaaster *ſub* I, tusſchen de Schouderbladen.

Den 21ⁿ was de Keel byna toe, en de doorzwelging geheel onmogelyk.

Ik bediende my dès, volgens den raad van Tho: Cameron (zie *Comm. Lipſ.* Vol. II. p. 344 & 345) van het middel *ſub* K; welks waesſem, door hulp van een Tregter, met een pyp van ongevaer drie voeten lang, (daar toe afzonderlyk en met allen haast vervaardigd.) door den mond, in de keel werd gebracht, en van eene zoo gezegende uitwerkinge was, dat, aanſtonds daar op, de Lyderes, met gemak, drinken konde; en een aanhoudend gebruik van dit middel verder niet vereischt werd.

Op

Op het voorhoofd en den neus waaren de Pokjes ſamenvloeyende; doch op het overig gedeelte des aangezichts, almede op de armen, voeten enz. onderſcheiden of *discreet*.

Ook ontdekte ik, dienzelven dag, op het voorhoofd, hier en daar, als van onder de meenigte der ſamenvloeyende Pokken doorſchynende, eenige paers-blaauwe, of zwartagtige plekken, waar van deeze en gene de grootte van een ſtuiver had: terwyl zich tevens op de armen, overal, tusſchen de (aldaar *discreet* zynde) Pokjes, duizenden van paers-blaauwe *Stigmata* of Stippen, openbaarden; welke niet grooter waren, als de punt van eene naald, en veel al, by wyze van kleine trosgelyke verzamelingen, kleine en onderſcheiden' vlakken uitmaakten.

Het was my twyffelagtig, of ik deeze Stippen tot de *Petechiæ*, of tot de *miliaria* brengen moeste, hoewel het eerſten my waarſchynlyker voorkwam; dan dezelve, als ook de opgemelde groote plekken van het voorhoofd, maakten my niet weinig bedugt.

Ik deed aanſtonds het Mengzel *ſub* L. vervaardigen, en, daar by, tevens tweemaal 's daags een der Poeders *ſub* M. inncemen: leggende op het voorhoofd *Compresſen*, nat gemaakt in den *Spiritus* van Campher met water vermengd.

De Lyderes, welke zich flaauwhartig gevoelde, door den reuk van deezen *Spiritus* verkwikt wordende, en ik my te gelyk herinnerende de nuttigheid van het uitwendig gebruik der *Campber* in deeze ziekte, wierden de Lakens daar en boven, op myn bevel, rykelyk met dien *Spiritus* beſprengd.

Aan den avond van deezen dag, begon men eenige koorts te beſpeuren; welke echter, nu en vervolgens, zeer gematigd gebleven is.

Den 22ſten waaren de plekken aan het voorhoofd flaauwer, gelyk ook de *Stigmata* op de armen. Het aangezicht begon te zwellen. Men bleev by de middelen van den voorigen dag.

Behalven de beſprenging met den *Spiritus*, deed ik, overal tusſchen de Lakens, het poeder van *Campber* ſtrooijen;

herhaalende zulks, in 't vervolg, dagelyks, eenige reizen: zoo dat 'er eenige oncen van *Spiritus* en poeder van *Campher*, op deeze wyze, gebruikt zyn geworden; waar van, onder anderen, het gevolg was, dat men geen benaauwende reuk, by de Lyderes, ontwaar werd.

Den 23*sten* schreev ik voor, het Mengzel *sub* N; waar mede tevens tweemaal 's daags een der *Reguline Poeders*, als te vooren, werd ingenoomen.

De paers-blaauwe plekken aan het voorhoofd, en de *Stigmata* op de armen, waaren nu geheel verdweenen: Edoch, tusschen de bovenste oogleden en de winkbrauwen, alwaar byna geene Pokken waren, toonde zich nu, wederzyds, eene gelyke, groote, maar langwerpige, zwartagtige, vlak; welke, na 3 of 4 dagen, onder het gebruik der *Campher-Spiritus*, mede verdweenen zyn.

Den 24*sten* was 'er niets aanmerkenswaardig. De Koorts was maatig, als te vooren; de slaap doorgaands, des nachts, gering; maar des daags, nu en dan, by afgebrooken poosen.

Den 25*sten* was, na eene onstuimige en benaauwende nacht, het aangezicht merkelyk geslonken; en de Pokjes, op de handen, begonnen eenen rooden rand te vertoonen; terwyl die van het aangezicht aanvingen te droogen.

Den 26*sten* werd, wegens gebrek aan stoelgang, een *Clysteer*, maar vruchteloos, schoon by herhaaling, gezet; en, uit dien hoofde, met gevolg van 1 of 2 stoelgangen, gegeeven de Weydrank *sub* D; de overige middelen tevens, tot hier toe gecontinueerd wordende.

Den 27*sten* waaren de handen maar een weinig gezwollen; de Pokjes aldaar echter niet veel opgezet; doch derzelver randen rooder en vuuriger.

De Lyderes, eenen afkeer van den stinkenden reuk van voorn. *Regulus* hebbende, wilde dien niet verder gebruiken. Ik schreev haar voor het Mengsel *sub* O.

Den 28*sten*, na eene benaauwende en rusteloose nacht, was 'er, des morgens, meerdere bedaardheid. De Pokjes aan de handen waaren meer opgezet; en leverden, by doorsnydinge, eenen goeden Etter op. Aan de beenen

ke-

begonnen, rondom dezelven, mede roode randen te verschynen.

De Lyderes sliep genoegzaam deezen geheelen dag; en zeide, des avonds, by herhaalinge, dat zy ongemeen wel was; eischende, voor het eerste, eenige spys.

Door den voorigen nacht, en deezen langwyligen slaap, was de besprenging met den *Campher Spiritus*, eenigen tyd, verwaarloosd geweest; en men bespeurde toen, by onze Kranke, eenen, byna ondraagelyken, stank; welke daadlyk, na eene ruime besprenginge, verdweenen, en niet meer opgemerkt is.

Den 29*sten* weinig en ongerust geslaapen.

Des morgens vond ik de Pokjes op de armen nog in volle verzweering; en, eene en andere, met eene schaar doorknippende, verwonderde ik my over de meenigte van etter, die 'er uit te vooren kwam.

Aan de beenen waaren ook de randen rood en de Pokjes meer opgezet.

Dan, des namiddags, wederkoomende, stond ik verbaasd over de spoedige en doodlyke verandering.

Het aangezicht was bygeslaagen; de handen en voeten waaren koud; en de Pokjes alomme van haaren etter, door opslorpinge, beroovd, vertoonden zich, als witte en ledige blyntjes; terwyl mede alle de roode randen, om dezelve, geheel verdweenen waaren; zynde de Pols zwak, maar schielyker, als te vooren.

Aanstonds appliceerde ik twee ruime Spaansche-Vliegplaasters aan de kuiten: deed de Lyderes, en zulks om de 3 of 4 uuren, eene maatige hoeveelheid Wyn gebruiken, en voorts, gezet op den tyd, inneemen het Mengzel *sub* P: blyvende zelv dien geheelen nacht by haar.

Edoch, onaangezien, voor eenen korten tyd, hier en daar, de Pokjes wederom scheenen op te koomen, en roode randen te krygen, zoo wierd ik nochtans

Den 30*sten*, 's namiddags, genoodzaakt, dit beminnelyk voorwerp, als overleden, met alle goeden en vroomen, schoon in eene Zalige Heerlykheid haar naöogende, te betreuren.

Aanmerkelyk is het, dat de Zieke tot het laatſte toe, by volkoomen verſtand gebleeven zy.

A.

℞. *Mannæ puræ* ℥ij.
Cort. Peruv. opt. ℥j.
Rhei Elect. ℈ij.
Coq. c. aq. comm. ℥xiv.
Colat. ℥vij. *adde*
Aq. Cinamom. ℥j.
S. alle twee uuren een Theekopje vol.

B.

R. Pulv. Rad. Ipecacuanh. dr.ß.
Oxymell. Squill.
Aq. menth. a. dr. x.
M. S. alle halv uur twee Lepels vol.

C.

℞. *Mann. puræ* ℥iij.
Cort. Peruv. ℥ij.
Coq. c. aq. comm. ℥xxx.
ad reſiduum ℥xv.
Colat. adde
Aq. Cinamom. ℥j.
S. alle twee uuren een Theekopje vol.

D.

℞. *Lactis dulcis* ℥xxiv.
Mann. puræ ℥ij.
Fruct. Tamarind. q. ſ.
Coquendo f. ſerum lactis mannatum.
S. alle uur een Theekopje vol.

E.

E.

℞. *Extract. Cort. Peruv.* ℥ß.
Aq. Cinamom. ℥vj.
— *Cort. Citri.*
— *Ceraſ. nigr. ſimpl.* a. ℥ij.
Syr. Cort. aurant. ℥vj.

M. S. alle twee uuren twee Lepels vol.

F.

℞. *Reguli Antim. Med.* dr.j.
Sacchar. conici dr.jß.
M. F. Pulv. No. vj.

S. driemaal 's daags een Poeder.

G.

℞. *Flor. Sambuci*
Chamæm. a *pts æq.*
M. D.

H.

℞. *Syrup. Moror.* ℥j.
D.

I.

℞. *Empl. veſicator. ſuper alut. inſtar palm. conſpergend.*
Camphor. ſcrup. ß.

K.

℞. *Hb. Malvæ* m. jß.
Flor. Sambuci m.ß.

Coc.

Coc. c. aq. comm. s. q. vase clauso
Colat. unc. vj *adde*
Acet. vini
Mell. comm. a ℥ij.
Tinct. Myrrh. ℥j.
D.

L.

℞. *Extract. Cort. Peruv.* ʒij.
Camphor. Sacchar. trit. gr. xv.
Aq. Cinamom.
— *Cort. Citri* a ℥j.
— *Ceras. nigr.* ℥jß.
Syr. Cort. Aurant. ℥ß.
M. S. alle twee uuren een Lepel vol.

M.

℞. *Regul. Antim. Med.* ℈ij.
F. Pulv. No. iv.
S. 's morgens en 's avonds een Poeder, met een lepel vol van 't voorgaande mengzel.

N.

℞. *Extract. Cort. Peruv.* ʒjß.
Syrup. Kermesin.
Aq. Cinam. a. ℥ß.
— *Cort. Citri*
— *Ceras. nigror.* a ℥j.
Camphor. Sacchar. tritæ ℈j.
M. S. alle twee uuren een Lepel vol.

O.

O.

℞. *Extract. Cort. Peruv.* ʒj.
Camphor. tantillo Sp. vini folut. gr. xv.
Elix. Vitriol. acid. Lond. gtt. xxx.
Syr. Cort. aurant.
Aq. Cinam. a ℥β.
— *Cort. Citri* ℥jβ.
M. S. alle twee uuren een Lepel vol.

P.

℞. *Camphor. tantillo Sp. vini folut.* gr. xij.
Extract. Cort. Peruv. ʒj.
Aq. Cinamom. ʒij.
— *Cichor.* ℥jβ.
— *Cort. Citri*
Syr. Cort. aurant. a ℥β.
M. S. alle twee uuren een Lepel vol.

[*Tweede* Supplement tot Bylage C.]

Een Dochtertje van aanzienlyken huize, had zich, federd Zondag, den 12*den* deezer maand [Maart 1775], geheel niet wel gevoeld, wanneer ik, dingsdags den 14*den*, desnademiddags, verzocht werd tot haar te koomen.

Ik vond haar zeer koortfig; haare oogen waterig, en op haar aangezicht eenige roode vlakjes, die geheel uitgebot waaren; terwyl 'er eene menigte van anderen, als van verre onder de huid fcheenen te zitten. Op de armen waaren die vlakjes in een grooter getal; aan den hals en op de borst weiniger.

Ik gav haar aanftonds een Braakmiddel, van de *Ipecacuanba*; 't welk eene voortreflyke werking deed, en der Lyderesfe eene merkelyke verlichting aanbracht.

Den

Den 15^{n}, 's morgens, was myne Patiente minder koortsig; zy had 's nachts nog al eenigszins geslaapen; haar aangezicht en armen, waaren met eene menigte van vóórstaande vlakjes, echter door groote *interstitia* van elkander onderscheiden, uitgeslaagen; de oogen waaren zeer waterig; de oogleden rood en gezwollen; de neus mede eenigszins, en zeer verstopt, zoo dat zy 'er zelvs naar sprak — Ik deed haar, alle twee uuren, een lepel van een *Julapium* gebruiken. Des avonds stonden de vlakjes wat vuuriger, en 'er waaren 'er nog eenigen bygekoomen. Het kwam my in allen deelen vóór, de *Variolæ discretæ*, van eene groote soort, te zyn; immers *nec ovum ovo similius*: zynde zy van grootte en gedaante als vloobeeten, eenigszins verheven boven de huid.

Donderdag, den 16^{n}, was de nacht minder gerust geweest; de koorts wat meerder; de vlakjes op het aangezicht en armen, als gisteren; op de borst en beenen, de uitbotting ongelyk minder, en de meeste vlakjes scheenen aldaar nog onder de huid te zitten; de zwelling der oogleden en verstopping der neus, alsvooren. — Ik deed haar een verkoelend *Clysteer* appliceeren; en schreev haar, die elv jaaren oud was, de volgende poeders voor:

℞. *Reguli Antim. medicin,*
Sacch. conici a gr. xv.
Camphor. gr. iij.
M. F. Pulveres N. iij.

Hiervan gelastte ik driemaal 's daags een poeder te neemen; en verder niets: behalven eene dunne amandelmelk tegen den dorst

Dagelyks herhaalde ik het voorschrift dier Poeders; en de Juffrouw welke over de Kinderen gesteld is, gedroeg zich in alles, als of dezelven op hunnen gezetten tyd gebruikt werden: en in dat denkbeeld, deed ik dagelyks twee visites.

Vrydag, den 17^{n}, werd ik 's morgens verzocht, de eerste visite by deeze Patiente te doen. Zy had dien nacht met eenige ylhoofdigheid doorgebracht; in den mor-

morgenſtond eene ſoort van Stuip gehad, met verdraaying van de oogen, enz.; en de Koorts was heviger. — Behalven een *Clyſteer*, dat aanſtonds veel verlichting aanbracht, deed ik twee Spaanſche-vliegen, ter grootte van een ſchelling, aan de kuiten leggen.

Des anderendaags, zynde naar myn rekening (wanneer ik den dag der uitbotting voor den vierden telle,) den achtſten dag der ziekte, verwachtede ik het begin der *Suppuratie*. Dan, de Patiente, ſchoon nimmer zonder Koorts, was des nachts bedaarder geweest; en, in plaats van *Suppuratie*, vond ik de vlakjes 's avonds platter en bleeker in het aangezicht; maar op de armen en het overige, des Lichaams, als den voorigen dag; de Spaanſche-vliegen hadden wel getrokken, en hebben vervolgens wel gedraagen; de oogleden waaren minder gezwollen; de oogen echter nog waterig; de neus minder verſtopt,

Zondag, den 19^{n}, was de nacht zeer onrustig geweest, en de Lyderes wat ylhoofdig: de vlakken vond ik 's avonds in het aangezicht allen verdweenen; ook waaren die van den rechter-arm bleeker geworden, maar op den ſlinker-arm nog vuurig. Het Kind nochtans was vrolyker; en by myne avondviſite, met eenig poppengoed ſpeelende.

Maandag, den 20*ſten*, had de Lyderes wel geſlaapen. De Koorts, die eene *Febris continua* was, *cum exacerbationibus nocturnis*, was veel minder; op den rechterarm konde ik geene vlakjes meer beſpeuren, noch op de borst en beenen; en die van den ſlinker-arm waaren ongelyk bleeker, en ſcheenen mede te zullen verdwynen.

Dingsdag, den 21*ſten*, had het Kind wel geſlaapen, en driemaal, van zelve, *purgative* ſtoelgang gehad; de Koorts was weinig of niets; de oogen ſtonden vrolyk; de neus was van alle verſtopping bevryd; en nergens konde ik eenige vlakken vinden: als alleen op den ſlinker-arm, nog eenige zeer ſlaauwe en naauwlyks zichtbaare overblyvſels derzelven.

Den 22*ſten*, had zy wederom drie ſtoelgangen, als vooren. Zonder Koorts, vrolyk en dartel zynde, ont-

ſloeg

ſloeg ik haar van de Poeders, (gelyk ik meende) en ſchreev, om den volgenden dag te gebruiken, een *infuſum* voor, *ex fol. S. S. ſ.* ʒij & *Mann.* ℥β; waar van zy, donderdags, vier ſtoelgangen had: doch de volgende dagen, verviel zy tot eene *diarrhœa*, die tot den avond van den 26ſten, geduurd heeft; en toen van zelve ophield en het Kind volkomen gezond liet.

Tot den 22ſten, in het vast vertrouwen zynde, dat de Poeders, op hunnen tyd, gebruikt waaren geweest, konde ik niet anders, dan deezen gunſtigen afloop der Ziekte, *ſine ſuppuratione*, daar aan toeſchryven: gemerkt, dat Uw Ed. my, den 12n October 1773, gemeld had, in drie onderſcheidene Kinderen, daar mede wonderbaar geſlaagd te hebben; zeggende: *men zag de ſtippen, waar de Pokjes zouden gekoomen zyn, maar de Pokjes zelven bleeven achter wege.*

Ik wenschte Uw Ed. reeds in myn hart geluk, met dit nieuw bewys voor uwe Stelling, — wanneer den Heer Vader van het Kind, des avonds van eene Commisſie geretourneerd zynde, my onderrichtede, van de Gouvernante zyner Kinderen verſtaan te hebben, dat men het Kind, uit vreeze voor de nieuwe en ongewoone wyze van behandeling, niet meer dan drie Poeders gegeeven; en my alzoo ſchandelyk bedroogen hadde.

Ik kan dienvolgens, bezwaarlyk aan deeze drie Poeders, de verdwyning dier vlakjes toekennen; maar word eerder genoodzaakt my zelven af te vraagen: *zyn het wel Pokjes, of zyn het ook andere* Exanthemata febrilia *geweest, die met de Pokjes eene naauwe overeenkomst hebben*; te meer, wyl 'er eenige *anomalia*, die echter der Pokjes niet ongewoon zyn, mede gepaard hebben gegaan? — maar, dan vraag ik my zelven weder: *wat naam zal ik 'er aan geeven?* De *Petechiæ* kunnen, wegens hunne platte gedaante en *maligniteit*, in geene aanmerking koomen. Met het *Erysipelas racematum*, hadden zy geen het minſte gelyk. De *Morbilli* zyn het mede niet geweest: immers myne vlakjes waaren eenigszins boven de huid verheven, en werden door geen den minſten

hoest verzeld; behalven dat het Kind, in voorige jaaren, de Mazelen gehad hebbe. Het konnen ook de *Rubeolæ* niet geweest zyn, wyl die ongelyk kleiner zyn, en met eenen hoest aankoomen. Zie het gene SENNERTUS daarvan zegd, *Oper. Tom. II.* p. m. 829, vergeleeken met HOFFMANN, *Oper. Tom. II*, *Cap. VIII*, en BLANCARD, *Lexicon sub hoc titulo.* Veel minder is het de *Rossalia* of *Rossania* geweest; aangezien die, door den tyd, tot geheele Roos-plekken overgaat, waarmede het gantsche Lichaam als overdekt word; daar myne vlakjes *interstinctæ* gebleeven zyn: Men zie wyders, 't gene SENNERTUS, *Lib. cit.* p. 830, over de *Rossalia* zegd.

Maar, wat dan? zyn het ook *Variolæ* geweest, welke de Natuur zelve *geresolveerd* heeft? het *Systema* van MEDICUS *de Variolis*, (zie E. SANDIFORT, *Biblioth.* I Deel bl. 697 en verv., vergeleeken met IV. Deel. bl. 507,) maakt zulks mogelyk; maar daarenboven, vind men 'er, hoe zeldsaam ook, somtyds voorbeelden van: als te zien is by VAN SWIETEN, *Comment. Tom. V*, pag. 67. *in fine*, & pag. 68. *usque ad Calcem.*

Zoude de *diarrhœa*, (waarvan hier vooren) ook eene *diarrhœa critica* geweest zyn, waardoor de *geresolveerde* ziektestoffe, vervolgens uit het lichaam gedreeven zy? immers, het toegediend *laxans*, komt my niet voor in staat te zyn, om zoo lang achter elkanderen, zoo veele stoelgangen te verwekken.

Intusschen kan Uw Ed. begrypen, hoe my deeze behandeling, waar voor zich geen Geneesärts immermeer behoeden kan, gesmaakt hebbe". enz. ——

[De Heer DE MAN ontving hier op, het volgend antwoord:]

's Hage den 31^n^ Maart 1775.

„ Ik had wel gevreesd dat 'er iets gaande zoude zyn geweest; alzoo ik onlangs vernam, dat men van myne

behandeling zegd, „ dat myn oogmerk is de pokken „ niet te doen zweeren, hetgene zeer nadeelig was, wyl „ het kwaad hier door in 't Lichaam bleev, en men dus ander- „ maal voor eene nieuwe besmetting blootstond." Ik vertrouwe dat Uw Ed. redelyker denkt, en met my begrypt, dat het voornaame doel is, de koorts te fnuiken; en door deezen weg, alle doodelyke *Symptomata* voortekoomen: het gene alle braave Geneesheeren van alle tyden gepoogd hebben. —— Wat nu het medegedeelde geval betreft, daaromtrent vinde ik geene de minste zwaarigheid, om dat als eene goede proev van het gelukkig bedwingen eener *Febris exanthematica*, te houden.

Ik moet alleen vraagen: zyn 'er thans *Variolæ* te *Nymegen*; en welke? —— Ik heb, in twee lyders, de gantsche pokkoorts, door *Emetica*, zien achterwege blyven. Dacht WOODWARD niet dat dit moogelyk was? Betrachtte RHAZÈS dit zelvde oogmerk niet? — Maar, ten tweeden: Is het thans niet een aangenomen regel, dat de *Ipecacuanha* eene *vis anti-venenosa* hebbe? Dacht DE MONCHY zoo niet? Blykt dit niet in het *Pulvis Doceri*, waar in het vermogen van het *Opium*, door de *Ipecacuanha* beteugeld word? — Verder: heeft MEAD niet geleeraard, dat de Campher dit zelvde vermogen bezitte; en wel *in Variolis, antequam Inflammatio abeat in suppurationem?* — Maar, behalven dit: Is de ziekte niet *critice* afgeloopen? heeft de *Diarrhœa* niet alles beslist? Hebben wy niet veele getrouwe Waarneemingen van dit soort? Mag men geen *Morbus inflammatorius* resolveeren? Dwaalde BOERHAAVE zoo, als hy dit leerde? Is de Natuur zoo tegen haar zelve, als zy dit in sommige gevallen, onder eene goede directie, doet? —— Overweeg deeze, door gebrek aan tyd afgebrookene, redeneeringen, met ruimer aandacht; en zie, of 'er geene gronden genoeg overblyven, om uwe zaak mannelyk te verdedigen." enz.

(*getekend*) I. J. VAN DEN BOSCH.

[ANT-

[ANTWOORD.]

Nymegen den 5ⁿ April 1775.

„ Het is eene volſtrekte leugen- en laster-taal, dat Uw Ed. oogmerk, in het behandelen der Kinderziekte met den *Regulus Antimonii medicinalis*, zyn zoude, de verzweering der Kinderpokjes, *onverminderd en onveranderd derzelver ſchadelyk venyn*, te beletten: Dit zoude ten uiterste nadeelig zyn; en zekerlyk daardoor (gelyk Uw Ed. te recht aanmerkt) het kwaad in 't lichaam blyven.

Nooit ben ik van die gedachten geweeſt: maar wel, gelyk ik als nog denke, dat Uwen *Regulus medicinalis* een overheerlyk middel zy, (waar voor de Posteriteit Uw Ed. nog dank zal moeten zeggen,) om het pokvenyn in zynen eigen gevaarlyken aart te *corrigeeren*, te verzachten, ja, in ſommige gevallen inwelke deszelvs kwaadaartigheid niet zeer groot is, geheel te *infringeeren*, en (even als het Vuur het Water, het *Alcali* het *Acidum* doet) te dooden; met dat gevolg, dat alle nadeelige uitwerkingen, die anderszins daar uit te wachten waaren, geſnuikt worden: de *febris ſecundaria*, naamelyk, niet alleen zeer gemaatigd, maar ſomtyds zelv geheel voorgekoomen word; ja, by ſommigen, het pokſmet tot zoodanig eene zachtheid gebracht, dat de pokvlakjes (gelyk ik Uw Ed. uit myne eigene ondervinding, in mynen briev van den 15 Mey 1773, mededeelde) tot eene geringere en ligtere verettering koomen; ook wel eens, (gelyk Uw Ed., in deszelvs geëerde letteren van den 12den October 1773, met drie onderſcheidene voorbeelden van Kinderen, by welken Uw Ed., naamelyk, den *Regulus* gebruikt had *ab ipſa morbi invaſione*, my bevestigd heeft,) geheel buiten verettering blyven; en, onder eene gezegende herſtelling der Lyderen, wederom verdwynen. —

Dan, ik gaa ter verdere beäntwoording van Uw Ed. Misſive over:

Uw Ed. vraagd my: *of 'er thans Variolæ by ons zyn?*

Ik moet antwoorden, dat, ongevaer vyf of zes weeken voor dat het bewuste Kind ziek werd, een Officier, die uit een ander Guarnisoen herwaerd gekoomen was om zynen Broeder te bezoeken, die ziekte alhier gekreegen hebbe, en daar aan gestorven zy.

Dat, door de ingeënte Poksmet van dien zelven Heer, zynen Broeder, als ook een Kind van een ander Heer, de Pokjes bekoomen hebben; doch beiden gelukkig hersteld zyn, schoon de eerstgemelde dagelyks uitging.

Dat wyders, in het Dorp *Bemmel*, één uur van hier gelegen en van waar dagelyks veele Inwooners in deeze Stad koomen, die ziekte allersterkst, en (zoo als my gezegd is) byna huis aan huis, regeeere.

Dat het, alzoo, aan geene gelegenheid ontbrooken heeft, of nog ontbreeke, om deeze smet in het midden onzer Burgeren te zien woeden.

Dat intusschen, (of het mogte hier of daar in een achterbuurt zyn, zoo als my, ten tyde dat het bewuste Kind ziek werd, schoon met geene genoegzaame zekerheid, gezegd is geworden) myns weetens, thans niemand aan de Kinderziekte krank zy.

Ik beken, dat, indien deeze ziekte by ons, *Epidemice*, grasseerde, 'er een sterker argument uit geboorren zoude worden, om de vlakjes myner Lyderes, schoon zonder verettering verdweenen *cum diarrhœa critica*, voor waare pokjes te verklaaren.

Dan, dit niet zoo zynde, beslist echter niets; gemerkt:

1°. Dat men noch niet weete wat geschieden zal; en, in geval van eene *Epidemische* ziekte, *één* altoos de eerste moete zyn, welke daar mede aangedaan word.

2°. Dat de *Variolæ* niet altyd *Epidemicæ* zyn, maar ook somtyds *Sporadicæ*; en 'er byna geen Jaar voorbygaat, dat men binnen onze Stad, niet een *enkel* persoon de pokjes zie hebben.

Van even weinig belang en gewicht is de *desquamma-*

tie

tio Epidermidis, die ik, eerst gepasseerden Vrydag den 31º Maart, uit een myner goede vrienden, vernam dat het meergemelde Kind ('t welke ik reeds, als geheel hersteld, verlaaten had) sederd twee dagen had ondervonden; en waar door, (gelyk my 's anderendaags, by eigen onderzoek, bleek,) voornaamelyk op den slinker-arm, ter plaatse daar de uitslag geweest was, (maar byna niets op den rechter-arm, alwaar de vlakjes nochtans in geen minder getal waaren waargenoomen,) de opperhuid by afschilfering of ontvelling, was afgescheiden geworden. — Immers, die afschilfering of ontvelling, bewyst niets, dan alleen dat myne vlakjes (gelyk ik ook, in myne voorige, Uw. Ed. gemeld hebbe) boven de huid verheven zyn geweest: door welke verhevenheid, zóó hier als in alle andere uitslagen die verheven zyn, (b. v. de *Miliaria*, *Erysipelas*, *Rosfalia* enz.) ook zelvs in de verhevene bobbels, welke *post suppuratas Variolas* overblyven, de opperhuid van de onderliggende huid, als van eene voedende moeder, word losgemaakt, opgeheven, verwyderd, en vervolgens, indien zulks eenigen tyd duure en tevens met eenen opdroogenden brand verzeld gaa, verdord; en by wys van schilfering of ontvelling, zich afscheid: zie het gene ik van de afschilfering der *Miliaria* heb opgemerkt, in myne *Verhandeling over de Rotkoorts*, bladz. 41 *in nota*. —— Kunnende ik geene andere reden geeven, waarom de rechter-arm genoegzaam niets verveld zy, dan alleen, om dat de uitslag, één dag korter aldaar geduurd heeft, en alzoo de opperhuid, nog niet geheel verdord, tot haare voedende huid te eerder is wedergekeerd; op nieuws daar mede vereenigd; en tot haare gewoone gemoeizaamheid, door de *herstelde* uitwaesseming van noodige vochtig- of vettig-heden, wedergebracht.

Ondertusschen is my Uw Ed. Missive zonderling aangenaam geweest, wegens het appui, 't welk ik, ter manmoedige verdeediging myner zaake, daar in vinde: het was my des te aangenaamer, naarmaate het voortkoomt van eenen Persoon, wiens schitterende Geleerdheid en be-

 proev-

proevde kunde, de Nyd zelve, al is het ook met tandknersing, erkennen moet." enz.

Naschrift. Voor zeer weinige dagen, verhaalde my een Dame van de eerste distinctie, wel te weeten, dat, wanneer de Kinderziekte zeker aanzienlyk Huisgezin alhier aandeed, de tweede Zoon van het zelve de meeste pokvlakjes had; die echter alle, met eene *Diarrhœa critica*, en volkomene herstelling van den Edelen Lyder, zonder te verzweeren, verdweenen zyn. Dit zoude veel overeenkomst met myn geval hebben."

[En, nader, den 31n Mey daaraanvolgende.]

—— „ By het dagverhaal, aan Uw Ed. reeds gedaan, weet ik niets meer te voegen; als alleen, dat voor omtrent vier weeken, binnen onze Stad, eene Burgervrouw twee Kinderen aan de pokjes hebbe ziek gehad; zonder dat ik thans weete, dat 'er iemand aan laboreere: *ita quandoque non nisi sporadice, tantâ secus sævitiâ dirus sæpe, tamque deleterius, hic morbus observatur*; 't gene ter staaving diend, van het voortreflyk *Specimen Medicum Inaugurale* van zeker onlangs gepromoveerd Medicus.

En betrekkelyk het gemelde Kind, zoo behoevt men zich niet te verwonderen, dat deszelvs pokjes, in dat huisgezin geene anderen hebbe aangestooken, wyl zy, niet *ad suppurationem* gekoomen zynde, geene kracht ter besmetting gehad hebben: *in pure etenim sola contagionis vis delitescit.*

Ondertusschen kan Uw Ed., in alles gelykluidende gevallen, als het myne geweest is met evengemeld Meisje, vinden by den Heere M. GIRARD over de *Inenting*; zie onze *Hedendaagsche Vaderlandsche Letteroeffeningen*, IVe Deels 4e Stuk; en wel, bladz. 152: *Als ik één van myne ingeënten* enz. ——

Men vind ook een gelyk geval van Dr. HANNES, by E. SANDIFORT, *Geneeskundige Bibliotheek* VIIe Deel bl. 780 op 't einde, en 781 aan 't begin." enz.

(*getekend*) M. J. DE MAN, *J. W. Zn.*

BY-

BYLAGE D.

VERSLAG van de laatste gedaane geneezingen, in de *Epidemie* te 'sHAGE, in 1784 en 1785.

Juny en *July*. De Kleinzoon van Monsieur BOUWMAN, Chirurgyn onder de Hollandsche Guardes, die met menigvuldige Pokjes bezet was, en, onder het gebruik deezer Middelen, byna niet deed als om eeten vraagen; en zeer gelukkig, in den tyd van 13 dagen, volkomen hersteld was.

Zes Kinderen van den Heer Kamerbewaarder MAY, in de Papestraat, waar van 'er twee met *copieuse* Pokpuistjes bezet waaren, welke op zich zelven gelaaten zynde, in samenvloeiende zouden overgegaan zyn, die echter alle, deeze Ziekte zeer gemakkelyk zyn doorgekoomen (†).

Twee Meisjes van den Armen op *Loosduinen*, die op eene verschrikkelyke wyze door de Pokziekte waaren aangedaan; de eene met eene *Febris Scarlatina*, en de *Menstrua* onder dezelve daarnevens, en van welke men alle hoop van herstelling ten eenemaal had vaarwel gezegd; die echter beide gelukkig door dezelvde middelen geneezen zyn.

De Zoon van den Jood LEVI, te *Loosduinen*, die in het tweede tydperk bovenmaate ziek was, doch op het gebruik der Middelen beterde, en vervolgens zeer gemakkelyk door deeze wreede ziekte gekoomen is.

Augustus. Een Kind van Monsieur DONART, Mr. Paruikmaaker, in het Noordëinde, zynde een Meisje van 6 Jaaren, waar van de Vader, eerst des avonds van den twaalvden dag der ziekte, myne hulp verzocht; zynde het Kind van het hoofd tot de voeten als met ééne Pok overdekt, die alle ingeslagen waaren, en niet dan ééne neêrgeplofte Blaas vertoonden. Myne vrees voor eene goede uitkomst te kennen geevende, besloot ik echter, op het aanhouden van den bewoogen' Vader, hem twee Poeders mede te geeven; verzoekende tevens, over twee of drie uuren weder te koomen, om my de uitwerking van het middel te melden. Het gevolg was, dat de Pokjes op het gebruik van de tweede Poeder opgekoomen waaren, en het Kind zich merkelyk beter bevond; waarna het op dezelvde wyze heeft blyven voortgaan, en zeer gelukkig dit doodsgevaar ontworsteld is. 4 *Augustus*.

(†) [Het getuigenis deswegens door den Heer Vader gegeeven, vind men in de *Algem. Genees- Natuur- en Huishoudk. Jaarboeken*, IV deel 2 Stuk, bl. 69.]

4 *Augustus.* Een Kind van Monsieur MONDT, Kruidenier, in de Vleersteeg, zynde een Jongetje van tusschen de 3 en 4 Jaaren, 't welk met zeer *copieuse* Pokjes bezet was, die samengevloeid zouden hebben, 't en ware zulks door deeze middelen verhoed was geworden: hy nam het Kinderpoeder, op den gestelden tyd, zeer gewillig in; en is de ziekte, binnen den gewoonen tyd van 13 dagen, zonder merkelyk letsel, zeer gelukkig doorgekoomen.

Een Kind van Monsieur TORNES, in het Kasteel van *Namen*, by 't welke deeze ziekte met een *Coma Somnolentum* gepaard ging, welke echter te gelyk met dezelvde middelen is behandeld geworden, en gelyktydig met het onderbrengen der Pokjes; zeer gelukkig geneezen is.

Een Kind van den Heer BERKELBACH, Clercq van den Heer Griffier FAGEL, oud omtrend 8 Jaaren; op den agtsten dag der ziekte, vertoonende zich reeds eene *gangraneuse* vlek aan de Knie; en liggende het Kind onbeweeglyk als een blok, op de linkerzyde, byna spraakeloos, in het Bed. — Op het aanhoudend smeeken van de Ouders, gav ik een Poeder en beval over drie uuren een tweede te geeven, wanneer ik zoude weder komen; en bevond toen het Kind zoodanig veranderd, dat het zich gemakkelyk omkeeren konde: dit haar genoegen aan de Ouders zelve betuigende, met te zeggen: *ja ik ben beter!* en het welke, dus voortgaande, zeer gelukkig hersteld is; terwyl de zwarte vlek, onder het bestendig gebruik der middelen, allengskens verdween. Men zeide dat dit Kind door den gewoonen *Medicus* was opgegeeven. (†)

20 *Dito.* Een Kind van omtrend 5 Jaaren, by den Wachtmeester ROUST, in 't Westëinde, op den twaalfden dag der ziekte, in 't welke de Pokjes volkomen waaren ingeslagen, en het Kind in het zichtbaarste gevaar verkeerde: 't welke nochtans onder het gebruik deezer middelen, by den Godlyken zegen, volkomen hersteld is geworden.

22 *Dito.* Een Kind van Monsieur VAN DER MEER, Koopman in Mineraale Wateren, op het Spui, 't welke, schoon lastig, echter, naar gelang der ziekte, dezelve zeer gemakkelyk heeft doorgestaan.

Een Kind van een Sergeant, van de Compagnie van den Heer Collonel BENTINCK, mede in het eerste tydperk des leevens, 't welke by zyne Pokjes sterk met de *Rosalia* in 't aangezicht bezet was, is mede op den gewoonen tyd, zonder *Febris secundaria*, zeer gelukkig hersteld.

23 *Dito.* Een Kind van den Kruidenier KLEIN, in de Boekhorststraat, tusschen de 5 en 6 Jaaren oud zynde, by 't welke ik op

(†) [*Ibidem*, bladz. 71.]

op den agtften dag der ziekte gevraagd werd, wanneer de *gangræna* zich reeds in de Pokpuistjes openbaarde, (en, zoo men zeide, door den gewoonen Geneesheer opgegeeven,) werd na het gebruik der middelen van tyd tot tyd beter; en was byna niet ziek: de *gangræna* verdween, en het herftelde fpoedig (*).

Een Dochtertje van den Heer FEERING, Kastelein in het Logement van Haarlem, met zeer zwaare toevallen van Colyken en *Catarrhale* ziekte verzeld, kwam mede alle deze belemmerende toevallen, en haare pokziekte gelukkig te boven.

Een Kind van Monfr. CHERIX, in de Breëftraat, nog in de Wieg liggende, ftond, de middelen naarftig toegediend wordende, deeze ziekte zeer gemakkelyk door.

27 *Augustus*. Een Kind van den Schryver der Comp. van den Colonel ZWEERTS, in de Vleerfteeg, genas al fpeelende en eetende.

2 *September*. Drie Kinderen van den Sergeant ERLI, in de Comp. van den Heer Colonel MAY, herftelden zeer gemakkelyk, al eetende.

7 *Dito*. Vier Kinderen van den Heer Procureur VAN DER VEN, in de Bagyneftraat; die mede zeer gemakkelyk deeze ziekte hebben doorgeftaan: zoo als uit het getuigenis van den Heer Vader blyken kan (†).

11 *Dito*. Het tweede Kind van Mr. VAN DER MEER, 't welke mede gemakkelyk herftelde; hoewel lastig en tegenftrubbelende.

12 *Dito*. Het Kind van den Koetfier van den Heer Baron NAGEL, oud 3 Jaaren, by het welke ik op den agtften dag der ziekte, (en na, zoo men zeide, van den Geneesheer verlaaten te zyn,) gevraagd werd, was met *gangræneuse* Pokjes, en een groote bloedblaas op de muis van de hand, bezet: — Dit Kind was zeer lastig, en onwillig in het gebruik der middelen in dit geval noodzaakelyk; echter is het, hoewel met langer fukkelen, ten vollen te recht gekoomen, zonder verminking.

Een Kind in het Leidfche Veerhuis, in 't zwarte Paard, 't welke binnen den gewoonen termyn van 13 dagen ten vollen herfteld werd; en van den gewoonen *Medicus*, van welken het reeds eenige middelen, volgens zyn Ed. eigen getuigenis, te vergeefs gebruikt had, aan myne zorge was toebetrouwd.

Een

(*) [*Ibidem*, bladz. 73.]
(†) [*Ibidem*, bladz. 74.]

Een Kind van Monsr. GIEZEKAM, in het Westeinde, op den agtsten dag der ziekte, (volgens gezegde der Moeder, van den gewoonen Geneesheer opgegeeven,) zwaar ziek zynde, en met veelvuldige Pokjes bezet, kon men (zeer jong zynde, en nog in de Wieg liggende) bezwaarlyk de middelen doen inneemen; waar mede de Moeder ook achterlyk was: in weerwil echter van allen deezen tegenstand, is het Kind, onder den Goddelyken zegen, volkomen hersteld.

Het Kind van Schipper VAN VECHELEN, op de Veerkade, 't gene zwaar met de *Scarlatina* en eenige *gegangræneerde* Pokjes in het aangezicht bezet was, en altoos in het bed gehouden werd, was, hoewel ik het van den beginne af zelvs behandeld had, door het onregelmaatig gebruik der middelen en toegeevenheid der nabestaanden, bovenmaate ziek: echter werd ook hier alles gelukkig overwonnen, en het Kind is tot volkomen gezondheid geraakt: doch meer nagedachtenis zyner ziekte, dan eenige myner Lyderen, draagende.

16 *September.* De Zoon van den Boekverkooper VAN DRECHT, in de gedempte Raam, met ontallyke Pokjes, welke dreigden te *confluëeren*, 't gene nochtans verhoed werd, onderging deeze ziekte zoo gewenscht, dat 'er naauwlyks Koorts te ontdekken was; en is op den gewoonen tyd volkomen hersteld (†).

17 *Dito.* Vier Kinderen van den Stukadoorer BERETTA, twee van welke zeer zwaar gepokt hebben, werden, tegen den regel, in het Bed gehouden; het jongste beneden het Jaar zynde, werden de middelen door de Moeder, die het Kind nog zoogde, ingenomen; 't gene in deeze proeven even goed slaagde, als of zy aan de zuigelingen zelve waaren toegedieud.

De Dochter van den Heer P. DE WAAL, Mr. Timmerman in 't Voorhout. Dit lighaam was zeer stug, en wilde naauwlyks buigen, zoo dat deeze eenige putjes in het aangezicht heeft overgehouden: 't gene anders onder deeze behandeling zeldzaam is.

Een Kind van den Molenaar te *Loosduinen*, met kwaadaartige Pokjes, verzeld van eene hevige *Scarlatina* in het aangezicht en eenige zwarte Pokjes in hetzelve, (aan welk soort in dit Huis, weinige dagen te vooren, een Kind was overleeden,) by 't welke ik na de *eruptie* en in deezen staat der Ziekte gevraagd werd, beterde onmiddelyk na het gebruik der middelen; de *Scarlatina* en *Gangræna* verdweenen oogenschynelyk, en het Kind herstelde speedig.

Nog twee Kinderen in het zelvde Huis: naamelyk een Meisje en een klein Kind, welke beide even gemakkelyk door de ziekte gekomen zyn.

Twee

(†) [*Ibidem*, bladz. 76.]

Twee Kinderen van Schipper OORDENBACH, op de Bierkade, die zwaar gepokt hebben, en zonder kennelyk letsel hersteld zyn.

19 *September.* Twee Kinderen van Monsr. KOPPELMAN, in de Toorenstraat, die al speelende, en zonder gedaante van ziek te zyn, door deeze ziekte zyn gekomen.

21 *Dito.* Een Kind van den Notaris GOEDERSOON, op de Plaats, in het Magazyn van Kindergoed, oud omtrent 8 jaaren; zynde dit Kind byna levenloos, en als op den oever van den dood en met dezelve worstelende, by 't welke ik op den zesden dag der ziekte, des avonds, gevraagd werd. — Het was paersch en blaauw, met *gangræna* in de pokpuistjes, byna over het geheele lighaam, en een zwarte *gegangræneerde* plek op de linker wang, ter grootte van byna een stuiver. Na het gebruik van eenige poeders kwam het Kind by, en beterde van dien tyd oogenblikkelyk; zynde voorts, tot een ieders verwondering, zonder merkelyk letzel, tot volkomene gezondheid hersteld.

22 *Dito.* Het Kind van Mr. ORTH, Juwelier in de oude Molstraat, met verschrikkelyke samenvloeijende pokken, gepaard met zwaare toevallen van stuiptrekkingen, uit wormen ontstaande; 't welke nogthans alle deeze wreede bykoomende toevallen doorgestaan hebbende, tot volle gezondheid is weder gebragt.

27 *Dito.* Een Kind van Monsr. GRAVENS, in de Komeny, op de Luizemarkt, dat bezwaarlyk wilde inneemen, zeer ziek geweest is, en echter ten vollen hersteld is geworden.

Twee Dochters van den Heer MAAS, Binnenvader in het Tuchthuis te *Delft*, welke meest opzittende, zonder kennelyke letzels, zeer spoedig hersteld zyn, niettegenstaande zich de *Scarlatina* by dezelven openbaarde.

Het Kind van Monsr. POTTER, Kruidenier in de Vleersteeg, met *scarlatina*, zwaare samenvloeijende pokjes, dreigende *gangræna*, tandgekners enz.; 't welke echter zeer wel is te recht gekomen.

1 *October.* Drie Kinderen van de Wed. VAN DUIN, Slagteres op het *Zand*, welke successive, niettegenstaande de veele pakken in het Meisje, gelukkig 'er door geraakt zyn, binnen den gewoonen tyd van 13 dagen.

2 *Dito.* Een geval, waaraan ik niet dan met afgryzen gedenken kan, (waar van ik daar na nog een diergelyk gezien heb,) in 't welke de Bloed-vloed uit den mond zoo groot was, dat de beletre neêrzwelging het gebruik der middelen verhinderde: zynde het Zoontje van den Boomkweeker VAN HEYNINGEN, op de Loos-

Loosduinfche Weg, by 't welke ik op den vyfden dag der ziekte gevraagd werd. — Ik vond het byna leevenloos, paersch en blaauw, zonder bewustheid, met een bezweeken pols, beweegingloos, met zwarte pokken en vlekken over het lighaam verfpreid, voornaamelyk in het aangezicht, en op de dyen en beenen. — Eene niet oneigenlyke vertooning van de Pest! — Het middel tegen de *gangræna* werd hier onmiddelyk gegeeven, 't gene zeer bezwaarlyk toeging; met moeite kwam het binnen: van 3 tot 3 uuren moest zulks herhaald worden. Het leed lang, eêr 'er beweeging in het lighaam te krygen was; maer toen deeze opgewekt werd, kwam het bloed ten monde uit; waar op ik befloot dit Lydertje, even als eenen Pestzieken te behandelen, en eene ruime veelheid *Extract* van den *Cortex Theriaca Andromachi*, *Aqua Arboris Vitæ*, en *Elix. Vitrioli*, tusfchen het Pokmiddel te doen gebruiken; met welke middelen zoo lang aangehouden werd, tot alle de doodelyke toevallen overwonnen waaren: zynde het Kind, door den Goddelyken zegen, ten vollen herfteld geworden, en federt by volkomene gezondheid gebleeven.

3. *October*. Drie Kinderen van den Beeldhouwer VAN MALSEM, in het Vosfentuintje, fuccesfive na elkanderen; onder welke een Kind van 3 Jaaren, zwaare en kwaadaartige Pokjes gehad heeft, met zwarte ftippen.

14. *Dito*. Een Kind van den Timmerman VAN DER VALK, in de Lorreftraat, by 't welke ik op den agtften dag der ziekte gevraagd werd, hebbende kwaadaartige Pokjes, die niet wilden uitkoomen. Dan, op het gebruik der middelen reezen ze fpoedig op, en het Kind herftelde, van tyd tot tyd, tot de volkomene geneezing.

De Nicht van den Kok VAN BORN, in de Nieuwftraat, welke, vooraf èenige dagen met eene *Febris Miliaris* zynde aangetast geweest, op eene allerhevigfte wyze door de Kinderpokjes werd aangedaan; die door hunne menigvuldigheid en aanéénftaan, op fommige plaatfen in het aangezigt, in elkander moesten vloeijen: welke nochtans, geduurende het gantfche beloop der Ziekte, fteeds gezond van harte gebleeven is, wel fliep, geduurig trek tot eeten had, en deeze ziekte, op den gewoonen tyd, zeer voorfpoedig is te boven gekoomen.

18 *Dito*. Een Kind van den Soldaat TROOST, in de Brielpoort, met weinige Poeders fpoedig geholpen.

Een Kind van den Sergeant Grenadier HART, by *Gravens*, op de Luizemarkt, dat zwaar gepokt heeft, niet vry van de *Rofalia* was, en nochtans gelukkig herfteld is.

Een

Een Kind van den Kruidleezer VAN DEN BERG, op den hoek van de Groote Markt, met veelvuldige Pokjes, kwam, byna zonder gedaante van ziek te zyn, gelukkig en spoedig door deeze ziekte heen.

Juffrouw ANRECH, in de Bagynestraat, welke zeer gemakkelyk de ziekte te boven kwam, en meest altyd opzat: niettegenstaande haare menigvuldige Pokjes.

23 *October.* Mejuffr. SAFIN, in de Assendelftstraat, welke, in het begin der *eruptie* door hevige koorts, gepaard met *delirium*, werd aangetast: doch deeze spoedig overwonnen zynde, liep de ziekte gemakkelyk en genoegzaam zonder koorts ten einde.

24 *Dito.* Een Meisje by A. FARENHOUT, 't welke steeds opgezeten en gewandeld heeft, en zonder koorts of ziekte 'er doorgekomen is.

27 *Dito.* Het Dochtertje van den Mesfemaker DAWANS, by welke ik na de *eruptie* kwam, leed zonder smerte het overige der ziekte, met gevolg van spoedige geneezing.

29 *Dito.* De Dochter van Monsr. GOLDSMEEDING, in de Snuifwinkel, in de Boekhorststraat, zynde een wéék en zwak gestel, welke de *menstrua* had, en by welke ik eerst in het tweede tydperk gevraagd werd, was de eenige, zoo ver my bewust is, die napokken gehad heeft.

2. *November.* Een Kind, omtrend 3 Jaaren oud, van den Spiegelmaker VAN DER HOEK, by 't welke zich driemaal de *gangræna* in het aangezicht heeft geopenbaard, eens met eene Bloedblaas op de wang, welke overwonnen zynde, door formeel inflaan van alle de Pokjes gevolgd werd: die, alle vol met rypen Etter gevuld staande, eensklaps wit en ingetrokken werden, met doodelyke benaauwdheid op de borst; 't gene eene allerysselykste vertooning, en een akelig vooruitzigt opleverde! Dan, dit geval gav aanleiding tot de samenstelling van een nieuw middel, 't gene, om deszelvs prompte werking, den naam van *Wonder-poeder* bekomen heeft. Dit middel tweemaalen gebruikt zynde, vertoonde zich alles weder in vollen gloed. Doch waarop weder eene *Peripneumonia*, verzeld van bloedspuwen, ('t gene ik nimmer elders waargenomen heb) volgde. Alle welke toevallen echter volkomen overwonnen zyn, en het Kind ten vollen herfteld, zonder eenig letzel over te houden. — De Ouders hebben, door hun schriftelyk getuigenis, zeer gaerne het zegel der waarheid aan dit zonderling geval willen hechten (*):

10 *Dito.*

(*) [*Ibidem*, bladz. 76.]

10 *November*. De Dochter van Monſr. VAN DER BURG, Mr. Lyſtemaker, in de Boekborſtſtraat, zat meest altyd op, en heeft de ziekte gemakkelyk, genoegzaam zonder koorts, of eenig letzel over te houden, doorgeſtaan.

12 *Dito*. Het Dochtertje van wylen den Heer Dr. VAN DALEN, welke myne hulp verzocht in het vierde tydperk; betuigende zyn te kort komen in deezen. Het lag in eene geweldige *Febris ſecundaria*, doorgaans met *Coma* verzeld, en als met de dood worſtelende: zy heeft zeven weken blind gelegen; de *Coma* bleef haar meest by. Dan, door het aanhoudend gebruik der gezegde middelen, is dit Kind, met den Goddelyken byſtand, tot volkomene gezondheid gekoomen, en tot heden gebleeven. — De Pokſmet had een vinger byna doorgewreeten, en 'er was eene *gangreneuſe* plek op de knie, zoo groot als een ſtuiver of meer. (†)

Een Kind by de Wed. VAN HEYNINGEN, 't gene ziek was, zwaar de Kinderziekte ondergaan heeft, en echter gelukkig, op den gewoonen tyd, de ziekte te boven gekoomen is.

13 *Dito*. Een Kind van een jaar, van Monſr. KRAMER, aan de Wal, zeer kwaadſappig, en altoos in Wieg onder verſtikkende Dekens, wel toegeſtopt, als begraven liggende, kwam, met weinig gebruik van de Kinderpoedertjes, insgelyks de ziekte gelukkig door.

Een Kind van den Bleiker BELI, aan de Veenweg, 't welke ik niet gezien, maar waar voor ik, op 't bericht van den Vader, de noodige middelen gegeeven heb: welke, op den gewoonen tyd, van gewenschte uitwerking geweest zyn.

Het Kind van den Koetſier van den Lt. Colonel VAN OYEN, nog zuigende: voor 't welke de Moeder de middelen gebruikte, en door haar toereikend voedſel, de kracht derzelven haaren zuigeling mededeelde; waardoor zy het genoegen had, gelyke gelukkige uitwerkingen te ondervinden, als zy van anderen vernoomen had.

21 *Dito*. Het Zoontje van den Heer STROINK, Castelein in het Logement van Amſterdam, 't welke tweemaal den aanval der Pokziekte heeft ondergaan; terwyl 'er intusſchen zich eene *Febris Catarrhalis Stationaria* opdeed, welke den twintigſten dag *critice* afliep; wanneer zich weder een enkel Pokpuistje vertoonde.

6 *December*. Het Kind by Monſr. BEKKER, onder de Olieboomen, mede een zuigeling van één Jaar, voor 't welke de Moe-

(†) [*Ibidem*, bladz. 78.]

Moeder, even als de bovengemelde, de middelen innam, en haar Kind, even als de voorige, het gevaar ontrokken zag.

14 *December*. De jonge Juffr. BASTER, Nicht van den Heer Pikeur, onderging de ziekte gemakkelyk, zat meest op, en was byna niet ziek.

15 *Dito*. Het Dochtertje van den Bakker VAN MARLE, op de Heeregraft, welke kwaadaartige Pokjes had, spaarzaam de middelen gebruikte, en echter, even als de voorigen, het gevaar ontworsteld is.

31 *Dito*, Het Kind van den Heer Schout VAN DER HARST, te *Scheveningen*, oud 5½ Jaar, op den agtsten dag, wanneer de Pokjes zeer flaauw en waterig stonden: doch die onder het gebruik der middelen opreezen en vol etters geraakten, terwyl de kwyling ophield: dan op den elvden dag neêrsloegen, doch door 't zoogenaamde *Wonder-Poeder* weder opkwaamen; waarop het Kind eetlust bekwam, de drooging volgde, en den vyftienden dag alles, als met koeken, afviel, en het Kind zyne voorige gezondheid bekwam. Alles volgens eene uitgebreide verklaaring, welke de Vader van het Kind, en de beide wederzydsche Groot-Vaders daar van gegeeven hebben (*).

Dit zyn de voornaamste gevallen, welke ik met meer anderen, gelyk van de Kinderen van den Heer J. P. KEMPFF, Apothecar, wiens schriftelyke getuigenis de behandeling bevestigd (†), zoude kunnen versterken.

'Er hebben zich nog drie aanmerkelyke gevallen in 1785 vertoond; als één in den Zoon van den Casteleín STRAATMAN, te *Scheveningen*, die, na het gebruik van N°. 3., zeer hongerig werd, en byna niet meer ziek was.

Benevens twee Kinderen, een van 3 Jaaren, en een zuigeling. Het eerste nam het Kinderpoeder zeer wel in, en herstelde als de voorige. Voor den Zuigeling nam de Moeder, even als de bovengenoemde Heldinnen, het middel in, en mogt zich, in de even gelukkige uitkomst, verblyden.

Deeze

(*) [*Ibidem*, bladz. 79.]

(†) [*Ibidem*, bladz. 81.]

* * * * * * *

Deeze Proeven maaken een getal van omtrent *negentig* uit, welke, gevoegd by die van 1772-1778, (die ongevaer *honderd* beloopen hebben, en van de eerste waren (*),) benevens die, welke onder myn bestuur te *Loosduinen* en *'s Graavenzande* gedaan zyn, (in de eerste plaats by de *tweehonderd*, in de laatste plaats omtrent *honderd*,) te samen niet veel van de *vyfhonderd* zullen verschillen.

(*) [Hier boven in den Text (I. Afdeeling § XLVII-LVI,) medegedeeld].

BYLAGE E.

[UITTREKSELS van Brieven, van wylen den Heere JACOB VERBRUGGE, *Medicinæ Doctor*, enz. te DELFT, omtrent de gewenschte uitwerkingen der middelen *in Gangrænosæ*, in de kwaadaartige *Epidemie* aldaar, van het Jaar 1776.]

Delft den 19ⁿ November 1776.

„ — Dagelyks doe ik Proeven, te veel om hier thans te melden, *doch overal tot hier toe met het uiterste succès.* Onze Patiënt, de jongen van den Bakker, dien Uw-Ed. heeft gezien, is nog in leeven; de handen en 't gezicht zyn niets meer gezwollen geweest; doch, zoo ik my niet verkeerdelyk vleije, hebben de voorgeschreevene middelen, paal en perk gesteld aan den verderen voortgang van *gangræna* in de Pokken: zelv zyn 'er reeds verscheidene in het weezen droog; en zyne voeten zyn heden, buiten de voorige dagen, zeer gezwollen. De loodverwige couleur, door ons gepasseerde Saturdag gezien, en die hem continueel is bygebleeven, was heden aan de beenen in eene aangenaame roode couleur veranderd. De Jongen neemt zyne Middelen allerzorvuldigst in, om dat hy zelvs een gezicht heeft, van het gevaar waarin hy is. Ik durv my zelven nog niet vleijen; schoon dit alles nog eenig bod schynd te bieden: echter sta ik verstomd over het gene ik zie". enz.

[En, nader, den 23ⁿ derzelvde Maand:]

„ Met leedweezen vernam ik, uit Uw Ed. Missive van gisteren, de ongegronde inquietude, waarin Uw Ed. over het Kind van *Macor* was gebracht. Het zelvde geval, wensch ik, zal ons nieuwe stoffe geeven tot verblyding: vier dagen lang, hadden by deezen Jongen, de

Pokken zeer gunſtig geſtaan, zynde *diſcretæ*, echter wat weinig verheven; ik gav hem om die reden tot hier toe (om het middel niet buiten noodzaak aan te ſpreeken) de Pillen of Poeders niet: doch, den 5ⁿ. dag, ſtond ik verbaasd over de ſchielyke ontaarting zyner Pokken; niet alleen in zyn wezen, maar zelv verſcheidene aaneengeſchakeld, waaren aan het lyf te zien, die donker paersch en zwartachtig zagen. Hier op deed ik *de facto* de gewoone Poeder, om de drie uuren, in de quantiteit van 10 *greinen*, met Suiker en Water gebruiken; en, om het uur, een lepel van een ſterk *Mixtuur* met *Extr. C. Peruv.*, en van tyd tot tyd, een teug Rhynſchen Wyn inneemen. Den 6ⁿ. dag, was ik niet minder verwonderd, dat de *gangræna* niet ſlechts niet verder *geproſerpeerd*, maar zelv op verſcheidene plaatſen merkelyk verminderd was; de Jongen begon te zwellen; de Pokken begonnen te *ſuppureeren*; en tot gister avond, zynde den 8ⁿ. dag na dat de Pokken uitgekoomen zyn, gedraagd zich de ziekte redelyk: hier en daar waaren nog eenige ſtippen, die dagelyks afneemen, te zien. ——

De Jongen van den Bakker (*), die heden den 13ⁿ. dag zyner ziekte beleevd, was, tot gisteren, nog in denzelvden toeſtand als ik aan Uw Ed. laatst beſchreev: uitgenoomen, dat de Pokken in het wezen meerder gedroogd zyn, en min of meer beginnen te ſchuiven; aan zyne handen en voeten, welke laatſte nog eenigszins gezwollen zyn, gaat de opdrooging zeer langſaam voort. De ſtank die hy gisteren van zich gav, was ſchier niet te weêrſtaan, waar tegen ik direct de noodige præcautiën gebruikte: voorts was zyne tong zeer zuiver, de eetlust ſcheen beter, en de krachten waaren niet verminderd; zoo dat men byna eenige hoop op den te vooren reeds halv-dooden, zoo hem den Hemel verder gunſtig is, zoude beginnen te ſtellen". enz.

[Twee

(*) [Dezelvde waarvan in den voorigen Briev gewaagd werd.]

[Twee dagen daar na, berichtte zyn Wel Ed., ten aanzien deezer twee gevaarlyke Lyders:]

„ De Jongen van den Bakker, geevt steeds meerder hoop op herstelling: de opdrooging der Pokken geschied wel langsaam, doch zyn eetlust word beter; de tong was frisscher, en de krachten neemen eenigszins toe.

De Zoon van *Macor* verbeterd dagelyks: de zwarte Pokken zyn byna weg; de handen en voeten zyn meer gezwollen; en de *suppuratie* der Pokken gaat gelukkig voort". ——

[En, laatstelyk, vind men, in eenen Briev van den 29ⁿ derzelve Maand, omtrent dezelven gemeld:]

„ De Jongen van den Bakker, en de Zoon van *Macor*, beginnen dagelyks meer en meer te *reconvalesceeren*". —

[En, dewyl hier vooren (I. Afd. § LII en Bylage C p. 148.) gewag gemaakt is van mingunstige uitkomsten der middelen, tot bestryding van de Poksmet, te *Delft* plaats gehad hebbende, zal men, om eenigszins nader te doen blyken wat hier van zy, nog den volgenden Briev, (welke een zaakelyk verslag behelsd, van de Proeven tot op dien tyd gedaan) hier by voegen.]

Delft den 30ⁿ November 1776.

— „ Thans heb ik de Eer Uw Ed. te melden, dat de Proeven door my genoomen, *niet dan in gevallen, die zich, van het begin af, kwalyk lieten aanzien*, met elkander beloopen op een getal van zeventien: waar onder zes stervgevallen; welker sommige aan verzuim te imputeeren zyn. Negen zyn 'er uit groote gevaaren gered; twee nog in critique omstandigheid.

1º Onder de zes stervgevallen, is het eerste, van een Meisje van 13 Jaaren, die aan *confluenten* laboreerde; by welke zich,

N 2 reeds

reeds op den 5ⁿ dag der ziekte, *gangræna* in sommige Pokken vertoonde, doch die op het gebruik der middelen, reeds op den zevenden dag verdweenen was: de ziekte ging gelukkig voort tot op den 12ⁿ dag derzelve, wanneer de kwyling (de eenigste, die ik onder alle de gevallen heb gezien) cesseerde, en de daar op volgende benaauwdheid, het gebruik der middelen (zelv van eenig dun vocht) belette, en de Patiente, op den 13ⁿ dag der ziekte, overleed. — Het tweede Stervgeval verseerd omtrent een Jongen van 3½ Jaar, die op den 14ⁿ dag der ziekte, *convulsiv* stierv; doch by wien het gebruik der middelen zeer gebrekkig is geweest en afgebroken. — Het derde raakt een Jongen van veertien Jaaren, by wien de ziekte denzelvden loop als by den Bakkers Jongen, van het begin af, hield; wien ik derhalven op dezelvde wys, zeer zorgvuldig heb behandeld; doch die, des niettegenstaande, op den 10ⁿ dag, aan zyne ziekte overleed. - Het vierde geval, was by een Jongen by wien ik, eerst op den 5ⁿ dag der ziekte, wierd gevraagd; by wien dus de middelen, te laat in 't werk gesteld, vruchteloos zyn geweest; en welke, op den 13ⁿ dag, *convulsiv* stierv. — Het vyfde betreft een Meisje van 3½ Jaar, by welke den 2ⁿ dag der ziekte, de Pokjes reeds in menigte opkwamen, en direct de Pillen gebruikt werden; den 4ⁿ dag waaren de Pokken allen in één gevloeid; den 5ⁿ dag was 'er *gangræna* in dezelve. Ik begon dés, van de Poeders, alle 3 uuren, 6 *greinen*, (met tusschenvoeging van een *linctus* met *Extr. C. Peruv.*) in te geeven; den 6ⁿ dag waaren 'er, hier en daar, onder de huid *effusiones Ignis* te zien; den 8ⁿ dag overleed zy. In dit geval was de kwaadaartigheid der Pokken, grooter als ik ze in eenig ander heb ontmoet. — Het zesde geval, is direct gelyk aan het vyfde: met deeze uitzondering, dat de *gangræna* langsaamer toenam; en het Meisje tot den 10ⁿ dag het leeven behield.

2ⁿ Uit de negen gunstige Proevelingen, is Uw Ed. van drie gevallen ooggetuige geweest. Onder de overige zes, is

is de Jongen van *Blacer*. die zwarte Pokken kreeg drie, by welken ik voor *confluenten* vreesde, doch die vol van *discretæ* waaren, en zonder eenig interval, in den tyd van 11 à 12 dagen alle gevaar te boven waaren; de twee overigen, dreigden *gangræna*, het welke gelukkig (by de eene door de Pillen, by de andere door de Poeders) wierd overwonnen.

3°. Van de twee die nog critiq ſtaan, is er één, gelyk aan den Bakkers Jongen; hy beleevt thans den 12n. dag der ziekte: met dit onderſcheid evenwel, dat hy in het begin, onder het gebruik der Pillen, *gangræneuſe* Pokken kreeg, die thans door de Poeders gelimiteerd worden. De tweede, is op den vyfden dag der ziekte; en dus nog niet in het grootſte gevaar.

Dus is het met de Proeven geſteld. — De kwaadaartigheid der Pokken alhier, ſchynd, in de verſcheidene gevallen te groot, om door een anderszins heilſaam middel, te worden geſtuit.

Daar ik my het meeste over beklaag, is, dat (1°.) deeze ziekte in 't algemeen in Kinderen valt, wien zelden de noodige hulp kan worden toegebracht; (2°.) men menigmaal te laat by dezelven ontboden word; en er, eindelyk, zeer dikwils, verzuim omtrend het gebruik der beste middelen, van den kant der oppasſeren, plaats heeft". enz.

(getekend)

J. VERBRUGGE.

[En, in de BRIEVEN van wylen den Heere J. DU BOIS HOOLEWERFF, Stads *Med. Doctor* te ALKMAAR, mitsgaders Schepen en Raad dier Stad enz., vind men, nopens het effect der middelen *in Gangrænosæ* en *Vesiculosæ*, het volgende gemeld.]

Alkmaar den 14ⁿ July 1777.

„ In het Roomsche Weeshuis is in de voorleden week, op Maandag of Dingsdag, een Meisje, oud vyf Jaaren, ziek geworden: geene andere Zieken in dit huis zynde, wachte men het wat af, om my te vraagen. Donderdag werd ik gevraagd, doch toen buiten de Stad zynde, kwam ik Vrydags; en zag terstond dat het Pokken zouden worden: 'er was nog dagelyks ontlasting geweest, de Tong scheen redelyk zuiver, de Koorts was niet zeer zwaar; ik beval, het Kind op eene luchtige (echter niet koude) plaats te brengen en schreev een *Julapium* voor.

Zaturdag morgen vond ik het in een geheel anderen staat: onnoemelyk vol allerkleinste Pokjes en niet als *Vesiculosæ*; op het lichaam vol met blaauwe en zwarte stippen; de Pokjes bleek; somtyds was het Kind nog al present, doch benaauwd; het drinken ging goed: terstond heb ik gebruikt van de roode poeders; ik zond 'er vier na toe, om 'er, om de 3 à 4 uuren, één van in te geeven. Er zal in ieder van de poeders 7 *grein* geweest zyn, en tweemaal zoo veel Suiker. 's Avonds vond ik het Kind in denzelvden toestand: de poeders waaren wel gebruikt doch met moeite, met behulp van een rype kers. — Voorts, had zy dikwyls gedronken.

Zondag morgen ten 7 uuren het Kind bezoekende, vond ik het niet slimmer: de nacht was redelyk doorgebracht; de blaauwe en zwarte stippen waaren niet vermeerderd; het aangezicht meer gezwollen; en de Pokken rooder;

rooder; vier Poeders waaren 'er weêr gebruikt en tusfchen beiden eenig vocht. — Ik begon, des morgens, met het geeven van ieder Poedertje uit 10 *grein*, met twee deelen witte Suiker. Des avonds vond ik het Kind in denzelvden toefland: het aangezicht meêr gezwollen, zoo dat de oogen eenigermaate gefloten waaren, en de neus zeer verftopt; de Pokken iets rooder; de Koorts zeer gemaatigd; de blaauwe en zwarte ftippen niet vermeerderd. Ik belastte voorttegaan, met alle 3 uuren een Poedertje, en tusfchen beiden een teugje Rhynfchen Wyn te geeven.

Maandag morgen, had het Kind eene onrustige en woelige nacht gehad: het kwam my voor prefenter te zyn, en meêr gevoel van de ongemakkelykheid der ziekte te hebben, dan den voorigen dag; de zwelling van het aangezicht was nog veel vermeerderd; oogen en neus waaren geheel dicht; de Pokken rooder, iets verhevener, en meer met eenig vocht opgevuld; de blaauwe en zwarte ftippen vond ik niet vermeerderd, behalven hier en daar een enkelde in het aangezicht, doch van niet veel aanbelang. De Poedertjes waaren, op zyn tyd, gebruikt; doch met wat moeite. — Ik moet Uw Ed. betuigen, dat ik tot dus ver, zeer voldaan ben; en het buiten myne verwachting gaat, dat dit Kind nog leevd: en op deeze wyze voortgaande, heb ik hoop, dat het zelve dit doodelyke gevaar ontworftelen zal. Myne vermaaningen zyn geduurig en allerernftigst, om eene zorgvuldige oppasfing te houden". enz.

Nafchrift. Deezen avond omtrent 9 uuren, het Kind bezoekende, zag ik met verwondering, de Pokken over het geheele Lichaam merkelyk gezwollen en verhevener geworden; de zwarte ftippen verdwynen; het Kind is woeliger en lastiger, doch dit fchryv ik aan meerder gevoel toe; de Pols is ruimer, en wakkerd beter op; de Koorts komt my voor gemaatigd te zyn. Ik fchep groote hoop en ben recht verblyd". —

[En, nader, in eenen Briev van den 20n, derzelvde Maand.]

„ Dingsdag morgen (den 15n deezer) vond ik het Kind, 's morgens, redelyk: doch de Poeders waaren met geen mogelykheid meer in te krygen. Des nachts had men het Kind, om de drie uuren, 12 druppels van de *Tinctuur* gegeeven, met koud water; en hier werd den geheelen dag mede aangehouden, 't gene gemakkelyk ging. Des avonds was het Kind mooy; de Pokken begonnen goed te zweeren.

Woensdag morgen vroeg, vond ik het zoo wel niet: de nacht was zeer onrustig geweest, de tong ſterk bezet en droog; ik twyffel of de oppasſing wel zoo goed als te vooren geweest was: de Pokken waaren platter; echter waaren de zwarte ſtippen geheel weg. Ik beval eene zorgvuldige oppasſing, en veel te doen drinken. Dien morgen uit de Stad moetende, belastte ik een Apothecar, eenige maalen te gaan zien of alles wel in acht genoomen, en met het gebruik der druppels aangehouden werd.

Donderdag 's morgens, vond ik het weder alles naar wensch: den geheelen voorgaanden dag had het niet breed geweest: de Apothecar meende, dat 'er vry wat Koorts geweest was; alles was zorgvuldig in acht genoomen en 's nachts was 'er ontlasting van afgang geweest. De Pokken ſtonden in vollen zweer en rypheid; en het kwam my voor dat alles naar wensch ging: met de druppels werd nog aangehouden. — 's Avonds was het ook mooy; ook was 'er wederom ontlasting geweest.

Vrydag morgen, was alles naar wensch: hier en daar begonnen al Pokjes te droogen: doch 's nachts had het Kind de handen weeten los te krygen, waar door zy zich ſterk de Pokken, in het aangezicht, door-gekrabt had; ik belastte, hier voor zoo veel zorg te draagen als mogelyk was. 'Er begon trek tot eeten te koomen; het aangezicht was merkelyk geſlonken, daar en tegen de handen goed gezwollen.

Zaturdag

Zaturdag morgen vond ik het weder gewenscht; en geen Koorts van eenig aanbelang: zynde deeze dag nu den 13ⁿ; en ik ben tans voor weinig gevaar meer beducht. Het Kind begon nu ook al weder te zien; en tweemaal daags was 'er ontlasting, zoo dat ik geene *laxantia* noodig oordeelde.

Heden morgen heb ik het Kind bezocht, en vind het zoo wel in alles, dat ik niet noodzaakelyk vind, dat 'er iets meer aangedaan worde: het eet, drinkt, en slaapt wel, dagelyks is 'er goede ontlasting, enz". —

[En, laatstelyk, in eenen Briev van den 19ⁿ Augustus 1777; als volgd:]

„ Met veel genoegen heb ik uit Uw Ed. laatste Missive gezien, dat Uw Ed voldaan was, over den uitslag van de Proevneeming aan dat gevaarlyke Lydertje: het Kindje is zoo fris en gezond, dat haar niets deerd; en het fraaiste van allen daar by, is, dat de oppervlakte van het aangezicht zoo gelyk en egaal is, dat men mogelyk zal twyffelen, het Kind tot volwassen ouderdom gekomen zynde, of het wel gepokt heeft". enz.

[Terwyl gemelde Heer, in het vervolg van deezen Briev, nader, het volgende meld:]

„ Ik heb, over eenige dagen, ook gebruik gemaakt van de bleeke Poeders, by een Kind, zynde een Jongen van circa 10 Jaaren oud: de Pokken waaren op zyn tyd, en wel uitgekoomen; de *Symptomata*, gelyk gemeenlyk, waaren na het uitkoomen, ook veel geminderd: doch twee dagen daarna, kwam 'er eene aanhoudende Koorts, met groote hette, benaauwdheid, en allersterkst ylen nacht en dag; de Pokken waaren menigvuldig, en ik vreesde voor dat kleine blaasachtige soort. *Epispastica* deed ik wel aanleggen, doch ik stelde hier niet veel vertrouwen in. Stipt alle drie uuren, liet ik 5 *grein* van de bleeke Poeders, met 30 *grein* Suiker gemengd,

gebruiken; en zoo veel drinken als het Kind wilde: tusschen beiden, nu en dan een kopje geevende van een *Julapium*; om dat de hette en dorst zoo groot waaren: verder beval ik, vooral eene gemaatigde luchtigheid in het vertrek, en by het Kind in acht te neemen. Het is hier ook naar wensch gelukt: den volgenden dag veranderden de Pokken, van het kleinste in het allergrootste soort dat ik ooit gezien heb; machtig vol wierden dezelven met Etter; ik kon ze nu wel noemen, *discretæ cohærentes*. De ylhoofdigheid en koorts bedaarden geheel. De Pokken zyn al droog. Ik heb een *laxans* gegeeven om den afgang te bevoorderen; en ben byzonder, ook over dit geval, voldaan. — Dezelvde Poeders heb ik ook, doch maar 2 of 3 dagen, doen gebruiken door een Jongetje in het Roomsche Weeshuis, daar de zwelling der Pokken my niet voldeed, en de ylhoofdigheid te groot was: spoedig wierden de Pokken groot; toen hield ik op, en het Kind is ook al hersteld". enz.

(*getekend*)

J. DU BOIS HOOLEWERFF (*).

(*) [In de volgende Brieven van deezen verdienstlyken Geneesheer, worden nadere gevallen gemeld, in welke deeze middelen met gelyke uitkomsten gebezigd werden: doch welke men, ter vermyding van min-noodige uitvoerigheid, met stilzwygen voorby zal gaan.]

NAAMLYST.

NAAMEN

DER

DEELNEEMEREN

IN DIT

ONTWERP (*).

ALKMAAR.

M. S. DU PUI, *Stads-Medicinæ Doctor & Profesfor.*
B. LULIUS, *Stads-Medicinæ Doctor.*
VAN DEN BERG, *Medicinæ Doctor.*
Het *Collegium Medico-Pharmaceuticum.*

AMERS-

(*) Men heeft, met de meestmogelyke naauwkeurigheid, de overgezondene berichten, in het famenftellen deezer Naamlyst, gevolgd; en zich ftiptelyk aan dezelven gehouden. Waar men de qualiteiten niet gemeld vond, heeft men gemeend, het daar voor te moeten houden, dat zulks, uit verkiezing, niet gefchied waare; wyl men de mededeeling, ook hiervan, verzocht had: de tyd liet ook niet toe, daaromtrent, nader onderzoek te doen. — De naamen der *refpective* Heeren welke zich, het zy van den beginne aan of federt, met het beftuur deezer zaake hebben gelieven te belasten, zyn, aan het hoofd der Inteekenaaren van elke Stad, met eene onderfcheidene Letter, gedrukt: en de naamen der Heeren Intekenaren, gefteld naar de Plaats hunner Wooning: waar door dezelve, dés, niet altoos zullen worden aangetroffen onder die naamen, aan welker hoofd de gene, by welken hunne Intekening gefchiedde, geplaatst is. — De fpaade inzending der berichten van verfcheidene Plaatfen, heeft ons genoodzaakt, deeze Naamlyst *aan het einde* der Verhandeling, in ftede van *vóór* dezelve (gelyk gebruikelyk is) te plaatfen.

AMERSVOORT.

Dk. Vroom Dn: Zn., *Medicinæ Doctor* (sedert overleden.)

H. Berghuis, *Medicinæ Doctor*, *Schepen der Stad* Amersvoort.

Boshuisen Craanen (*Dr.* D. van)
Deventer (C. A. van)
Goudoever (H. van)
Hana (H.)
Hoog (*Do.* Ths.)
Kolff (*Mr.* N. C.)
Moesberg.
Philippo (*Do.* C.)
Pul *C.* z. (W.)
Rootselaar (Jan van)
Verschuur (E.)
Vogelesang (G.)
Vroom (Dk.)
Wildschut (*Do.* J.)

AMSTERDAM.

L. L. van Meurs, *Medicinæ Doctor.*

M. Nieuwenhuyzen, *Medicinæ Doctor.*

J. Allart, *Boekhandelaar.*

Antena (Jacobus d') *Medic. Doctor.*
B. (C. E.)
B. (G.)
B. (W.)
B. (W. A.)
Brandis (G. Brender à)
Bruyn (George)
Bruyn (Jb. van Oosterwyk)
Bruyn (Willem)
Bruyn (Martinus de)
Budde (Johs. Lamb.)
C. (J.)
Coevenhoven (Pieter van)
Fabricius (A. H.)
Fabricius (J. T.)
Geuns (S. J. van) *Phil. & Med. Doctor.*
Geus (Jacob de)
Hekman (J. A.)
Heurn (J. V.)
Heyder (Dk. de)
Heyliger (T. Hope)
Hinloopen (D. van)
Insinger (H. A.)
Jolle (P. J. Le)
Ketwich (A. v.)
Klick (J. C.)
Klinkenberg (*Do.* J. van Nuys)
Leknates (Jan)
Marwyk (G. M. van)
Meurs (A. G. van)
Meurs, *Geb.* Brandt (E. E. van)
Moerel (Pieter)
N. N.
N. N.
Nolthenius.
Oosterwyk (Lambertus van)

Posno (J. L.)
R. (A. v.)
Rensfelaar W. z. (A. van)
Rensfelaar (J. J.)
Ryninks (J. F.)
Sande (Gt. ten)
Schumer (Ls. Hs.) *Chirurg.*
Schuttrup (A. C.)
Soudden (B. C.)
Sylvius (*Gebroeders*)
Tange (van)
Tayfpil, *Jansz.* (Franç.)
Teerink (Jan)
Thomeze (*Wed.* H. de)
Titfingh (Gulielmus)
Tonneman (Jeronimus)
Vaillant.
Wayenburg (A. van)
Wayenburg (Hk. van)
Wilda (Harmen)

ARNHEM.

A HAZUEER VAN DEN BERG, *Predikant in de Hervormde Gemeente.*
G. J. VAN WY, *Anat. Chirurgiæ & Artis Obftetr. Lector, Stads Operateur en Vroedmeester.*

B. (R.)
Bekking (*Mr.* Schievelberg) *Advocaat*, te Huisfen.
Boonzaier (M.)
Boot (*Do.* J. C.)
Brantfen (B. M.)
Broek (Herms. van den) te Barneveld.
Brown (John)
Cranenburgh (*Dr.* Hendrik van) te Cuyk.
E. (J. N. V.)
Eck van Overbeek (*Baronesfe*)
Esfen (*Baron* van) *Heer van Schaffelaar*, te Barneveld.
Everts (Gerh.) te Twello.
Feriet (*Dr.* P.) te Spankeren.
Geer (B. van) te Velp.
Haas (Abm. de)
Haerfolte (*Baron* van)
Heeckeren, *Geb.* van Westrenen (*Baronesfe* van)
Hesfels (J.) te Apeldoorn.
Hoff (*Dr.* F. H. C.) *Burgemeester.*
Hoogland (D.) te Barneveld.
Hoogland (E. L.) te Barneveld.
Huisman (*Do.* D.) *Predikant* te Appeldoorn.
Inconnue (*Une*)
Jacobi (D. A.) *Rector der Latynfche Schoolen.*
K. (C.)
K. (*de Wed.*)
Kafteele (*Do.* R. P. van de) *Predikant* te Roofendaal.
Knipfchaar (*de Wed.*)
Langebeek (*Do.* A.)
Martens (*de Juffren*)

Menſinga (*Do.* J.) *Predikant* te Barneveld.
Meurs (*Mr.* H. W. van) *Advocaat*.
Meyer, *Geb.* Cohen (*de Wed.*)
Nilo (J. D. W.) te Elberfeld.
Nyvenheim (*Baron* van Nieuwkerken en) *Heer van Eck en Wiel*.
Op ten Oord (*de Juffren*)
Post (*Do* E. J.)
Prinſen (*Mr.* J. J.) *Landſchryver en Griffier van den Lande van* Cuyk.
Raders (*Mevrouw*) te Doesborg.
Raders (A. W. van) te Doesborg.
Raeber (F. H.) te Appel doorn.
Randwyk (Reyndert, *Baron* van)
Ruuk (*Dr.* O. de) *Stads-Medic Doctor*.
S., tot B. (*Baron* V. S.) te Velp.
Schusler.
Serrurier (*de Wed.* L.)
Stolk (*Do.* J.) *Predikant* te Velp.
Tengnagel (L. D. W. C *Baron* van)
Torck, *Geb.* Baroneſſe Roode van Heeckeren (*Baronneſſe*) te Rooſendaal.
Troost (A.)
Troost (W.)
Umbgrove (*de Wed.*)
Vielhaber (T.)
Viervant (R. R.)

AXEL.

JULIUS HENDRIK WIEBEN, *Stads-Medicinæ Doctor.*

Spronk (M.) *Chirurgyn en Vroedmeester.*
Stark (Joh. Georg) *Chirurgyn-Majoor van het tweede Battaillon van* Baden.

BERGEN OP ZOOM.

VAN RIEMSDYK *en* VAN BRONKHORST.

BERKEL.

J. VAN ZWIGT, *Heel- en Vroedmeester; Lid van de Natuur- en Geneeskundige Correspondentie-Societeit in* 's Hage.

Bik (Dirk) *Koopman*, te Pynaker.
Bosch (Nicolaas van den) aan den Leydſen Dam.
Bravenboer (Willem) aan den Bergſen Hoek.

Buiſen

Buifen (Huyg van) *Veenman*, te Pynaker.
Buifen (Jan van) — —
Coert (Jn. Hk.) *Genees- en Heelmeester*, — —
Dros (Cornelis) *Koopman*, aan den Bergfen-hoek.
Erbervelt (Gerard)
Groeneveld (Samuel) aan den Bergfen-hoek.
Hoogstad (*Do.* Joännes) *Predikant*, — —
Kerkhooven (Jacob) *Schout van* Soetermeer, aan den Leidfen-dam.
Kindt (A.) *Genees- en Heelmeester*, te Zoetermeer.
Koot (Jan) *Bouwman*, onder Berkel.
Kouwenberg (Lambertus van) *Secretaris van de Hooge en Vrye Heerlykheid* Bleiswyk.
Langeveld Jr. (Jan) *Secretaris van* Berkel *en* Rodenrys.
Leeuw (Jan de) Mr. *Timmerman*.
Lengkink (Arie) *Genees- en Heelmeester*, te Rhoon.
Lodenfteyn (J. v.) *Genees- en Heelmeester*, te Bleiswyk.
Looyaart (Klaas) aan den Bergfen-hoek.
Mourton (Ifaac) *Genees- en Heelmeester*, te Bentkuizen.
Noordermeer (*de Weduwe* Kornelis) aan den Bergfen-hoek.
Noordermeer (*de Weduwe* Leendert) — —
Noordhoek (Jan) — —
Nozeman (Cornelius) *Predikant onder de Remonftrantsch-Hervormden*, te Rotterdam, *Lid van de Maetfchappy der Nederlandfche Letterkunde*, te Leiden, enz.
Oosten (Johannes van) *Genees- en Heelmeester*, aan den Bergfen-hoek.
Puffelen (Jan van) *Veenman en Turffchipper*, te Berkel.
Roscam (S. L.) aan den Leidfen-dam.
Schräder (Jan) aan den Bergfen-hoek.
Taay (*Do.* Barend) *Predikant* te Berkel.
Verduyn (Helena Dros, *Weduwe* Eldert) aan den Bergfen-hoek.
Voor myne Natuurgenooten. (onder de Spreuk:)
Werkhoven (Marinus van) *Gaarder van des Gemeenelands middelen*, aan den Bergfen-hoek.
Westmaas (Cs.) *Genees- en Heelmeester*, te Pynaker.

Zurcher (I. I.) *Med. & Chirurg. Doctor*, aan den Bergsen-hoek.

BEVERWYK.

H. VERVEER, *Medicinæ Doctor.*

J. H. HANSEN, *Apothecar.*

Hooft Gt. Z. (D.)
Husfing (I.) *Med. Doctor.*
Wael (I. Schouten de)

BODEGRAVEN.

J. L. LOGGEN, *Predikant in de Luthersche Gemeente.*

Dirigeerende Leden van 't Kinder-Fonds.
Grasftek (*Do*. F. van)
Marchant (J. P.)
Rhyn (A. van)

's BOSCH.

ROBERTUS ALBERTHOMA CHEVALIER, *J. U. D. Predikant in de Hervormde Gemeente.*

Bonn (Joh.) *Med. Doctor & Professor*, en *Raad der Stad* 's Bosch.
Bronkhorst (*Mr.* J. H. Breugel van) *Secretaris te* Heesch.
Deckers (J. H.) *Medicinæ Doctor.*
Goyarts (J. B.) *Medicinæ Doctor.*
Heurn (*Mr.* J. van) *Griffier van de Leen- en Tolkamer.*
Jonge (F. A. de) *Oud-Pensionaris Honorair der Stad* Zierikzee.
Kempenaar (*Mr.* D. D.) *Raad der Stad* 's Bosch.
Martini (A.) *Oud-Pensionaris der Stad* 's Bosch.
N. N.
Niepoort (R. F. v. d.) *Raad der Stad* 's Bosch.
Oever (*Do.* H. H. ten)
Velingius (*Professor* A.)
Verfter (F.) *Med. Doctor.*
Walraven (A.) *Med. Doctor.*

BREDA.

H. MIRANDOLLE VAN GHERT, *Med. Doctor.*

Camphuizen (C.)
Gils (J. van) *Pastor.*
Hofstede (*Do* J. J.)
Huyfers (B. V.)
Leesgenoodschap: *de Leeslust wyst ons* &c. (Het)
Motman (*Mr.* G. W.)
Segers (C. A.)

CAMPEN.

Mr. M. TYDEMAN, *Griffier van Ridderschap en Steden 's Lands van* Overysſel.

CULEMBORG.

W. VERHAGEN, *Predikant in de Hervormde Gemeente.*

HENDRIK TEESSEN, *Stads-Apothecar.*

Hees (van)
Joosten (Johs.)
N. N.
N. N.
N. N.
Stegerhoek.
Vos (J. P. de)
Walbeek.

DELFT.

A. VAN WILLIGEN.

Boogert (*Dr.* François) *Raad en Burgemeester.*
Broek (*Vrouwe* P. M Pauw, *Weduwe* van den)
Duyn (Dirk van) *Med. Doctor.*
Man (Christiaan Joän de) *Soldy-Boekhouder van de Oost-Indiſche Compagnie, ter Kamer* Delft.

DEVENTER.

LODEWYK SCHEMKES, *Predikant in de Hervormde Gemeente.*

Themmen (I.) *Med. Doct. Chirurg. en Vroedmeeſter.*
Vries (S. de)

DORDRECHT.

J. B. CROL, *Medicinæ Doctor en Oud Lector Anat. & Artis Obſtetr.*

FREDERIK VAN DEN BERG.

Aken (Joh. van)
Attenhoven (E. M. van)
Backer (H. J.)
Bank (Elias van der)
Bank (*Do.* Gme. van der)
Bank (Joh. van der) *Apothec.*
Bluſſé (Pieter)
Bosveld (*Do.* P.)
Bracht (Hn. van)
Brandeler (A. B. V. D.)
Breda (I. van)
Breur (*Mr.* J.) *J. U. D.*
Brouwer B. z. (*Do.* P.) *S S. Theol. Profeſſor.*
Bruyn de Neve (W. I. de)
Buck (Wr.)
Crans (Dirk)
Daals (Jakobus van)
Dam (R. L. van)

Doorslag (*Do.* Jacob Hendrik van den)
Elst (J. van der)
Gevers (Hugo)
Gregoor (Nikolaas)
't Hooft (Corn.)
't Hooft (Jacobmina)
Hordyk (Wm.)
Horst (E. L. van der)
Kastendyk (Joh.)
Keman (Jan)
Kuipers (*Do.* Gs.)
Kuyser (Is. de)
Lidt de Jeude (H. van)
Loon (M. van)
Morjé (P.)
N. N.
N. N.
N. N.
Nerum (H. van)
Noteman (Arn.) *Vroedschap.*
Pasteur (J. D.)
Pot, *gebooren* Onderwater (G. van der)
Rhyn (*Do.* N. van)
Roodenburg (Nicol.)
Smak (S.)
Star (*Dr.* H. van der)
Sterling (Hs. U.)
Stoop (A. A.)
Stoop (A. B.)
Tricht (Adr. van)
Veth (G.)
Vries (T. N. de) *Medicinæ Doctor*
Walpot, Thomas Zoon (Hendr.)

EDAM.

Cornelis van Galen, *Stads Medicinæ Doctor.*

ENKHUIZEN.

Broërius van der Velden, *Oud-Schepen.*

Alting (M. M.) *Schultes van* Runewold, te Meppel.
Arentz (Johannes Reinhardus) *Medicinæ Doctor.*
Blok, Pietersz. (Anthony) *Apothecar.*
Jongh (Jan de) *Oud-President Commissaris van de kleine Gerichtszaaken.*
Jungius (Reinhardus Johannes) *Medicinæ Doctor.*
Kaempff (C. F.) *Procureur,* te Oldemarkt.
Kok (F. A.) *Med. Doctor.*
Poorte (I. v.)
Reuter (Carcius) *Medicinæ Doctor.*
Robbé (Pieter Fredrik) te Steenwyk.
Sombeek (*Mr.* Cornelis) te Oosthuizen.
Witt (Pancras de) *Koopman.*
Witt (Wouter de) *Koopman.*

ELBURG.

C. van Manen, *Med. Doctor.*

FRA-

FRANEKER.

A. Ypey, *Med. & Anat. Professor.*

G. Coopmans, *Med. Doctor.*

H. van Blankendaal, *Med. Doctor.*

DE FYNAART.

P. van Duuren, *Predikant in de Hervormde Gemeente.*

Biert (M.)
Breda (G. A. van)
Burgers (I.)
Hollander (C. de)
Linden (P. van der)
N. N.
N. N.
N. N.
N. N.
Ryvenberg (C.) *Chirurg.*

GOES.

M. Slabber, *Raad der Stad* Goes, *Bailluw* van Baarland en Bakendorpe *en Secretaris* van Oudelande; *Lid van de Keizerlyke Maatschappy* te Ober-Lausnits, *en van de Hollandsche en Zeeuwsche Maatschappyen der Wetenschappen.*

Cére (I. P.) *Stads Medicinæ Doctor en Operateur.*
Noel (D.) *Med. Doctor.*
Tielens (H. I.) *Med. Doctor.*
Walckiers (P.) *Med. Doctor.*

GORINCHEM.

H. van Gennep, *Med. Doctor, Schepen der Stad* Gorinchem.

Bly (Rich. de)
Cruyskerken (Ad. van)
Eybergen (J. v.)
Goetzee (J.)
Heyligers.
Kneppelhout (*Do.* J.)
Rom (R.) *Med. Doctor.*
Schoor (A. v.)
Vogel (Wm.)

GOUDA.

J. Bleuland, *Med. Doctor.*

J. van Steel, *Stads Chirurgyn.*

Berg (I. van den)
Besfan (I.)
Bleuland (Jacob)
Brummeler (G. ten)
Carlier (A.)
Carlier (Q.)
Elsnerus (A. S. P.)
G. (H. V.)
Hickart, Marinusz. (D.)

Hoven (P. R. V.)
Jacobi (J. C.)
Jager (P. de)
Kempen (J. M. van)
Kerkhoven.
Lohoff (D.)
Maas (Gerrit)
Mullart (A.)
Muys Wz. (Wm.)
Neomagus (R. E.)
Oſtade (Boon van)
Oſtade (M. E. Boon van)
Pierſon (P.)
Polyn (H.)
Rooſendaal.
Routeshouſer.
Slicher (I. I.)
Smit (*D*: J. A.)
Stomman (P.)
Trouw (D.)
Vatebender (G. C. C.)
Verblaauw (W.)
Verboom. *Medic. Doctor.*
Verryst (*Dr.* Albert) *Raad in de Vroedſchap en Oud Burgemeester der Stad* Gouda.
Verſchoor (I.)
Verſluys (Jan)
Visſcher (*Do.* J. de)
Vooys (Iſ. de)

GRONINGEN.

A. PH. G. LOOFF, *Medicinæ Doctor.*

Graatsma (Abr.)
Graatsma (J.) *Chirurg.*
Muller (J. H.) *Med. Doct.* in de Wildervank.
Nievelt, van den Brielert. (*Baron* van Zuylen van)
Pol (*Do.* W. H. van de) *Predikant* in de Wildervank.
Steege (Jacobus van der) *Med. Doctor.*
Wolvendyk (D.) *Med. Doctor.*

HAARLEM.

JAQUES ROCQUETTE, *Medicinæ Doctor, Anat. Chir. & Artis Obſtetr. Lector.*

Berkhout (I. Teding van)
Boesſes (A.)
Boge (C. M. Bugge V. D.)
Couderc (H. Z.)
Couderc *qq.* (H Z.)
Diepen (*Do.* D. van)
Enſchede (Joh.)
Groenou (J. van)
Heshuyſen (Ad. Jan)
Hœuft, *geboren* Geelvinck (M. L.) *Vrouwe van* Velzen.
Hoofd (Jacob Penninck)
Hovens (Kd.) *voor de Nalatenſchap van aen Heer* P. Teiler van der Hulst.
K (de *Weduwe* G.)
Kakebeen (C.)

Kaſteele

Kasteele (P. L. van de)
Kasteele, *gebooren* Delo (*Weduwe* van de)
Kuenen Ph. z. (J. D.)
Malefyt (A. de Waal)
Marken (*Do.* N. van)
N. N.
N. N.
N. N.
N. N.
Oordt (*Do.* G. van)
Oudenaarden (W.) *Med. Doctor.*
Penninck (M. Hoofd, *Wed. Dr.* A.)
Pluym (A.)
Pluym (M.)
Pluym (Willem)
Quaet (*Do.* W. Mobachius)
Ravekes (*de Weduwe*)
Roest (*Do.* J. van der)
Roos.
Rutgers (*Do.* A.)
Schneevoogt (G.)
Spillebout (I.)
Spillebout (P.)
Spillebout (*de Weduwe*)
Styrum (Jan van)
Sypesteyn (W. van)
Vinne (V. Huurkamp van der)
Vollenhoven (W. J. van)
Ysermans. *Medic. Doctor.*
Zand (*Do.* J. van der)
Zeebergh (A. van)

HAASTRECHT.

A. LEDEBOER, *A. L. Mag., Philos. Doctor, Emeritus Predikant* te Haastrecht.

Hanzon (Pieter) *Chirurg.*
Lees-Collegie te Haastrecht. (*Het*)
Leusen (Pieter)

's HAGE.

Mr. P. VAN SWINDEN, *'s Lands Advocaat.*

A. LAURILLARD dit FALLOT, *Stads-Medicinæ Doctor, Secretaris van de Natuur- en Geneeskundige Correspondentie-Societeit* te 's Hage.

Beaufort (*Mr.* J. M.)
Dame (J. C.) *Lector in de Ontleed-, Heel- en Vroedkunde; Stads en 's Lands Heel- en Vroedmeester.*
Hees (*Mr.* Johan van) *Heere van* Berkel *en* Rodenrys.
May de Huninguen. *Generaal-Major.*
Mom (I. G. Zanders, *voor* Arnolds. Const.) te BATAVIA.
Muysson (H.) *Colonel.*

Overklift (D.)
Ponse (Allart) *Notaris.*
Rengers (L. *Baron*)
Saumaise (W. A. de) *Colonel onder de Guardes Dragonders.*
Zanders (I. G.)

HARDERWYK.

M. VAN GEUNS, *Med. Doctor, Prax. Botan. Chem. & Obst. Professor, en 's Lands Archiater* (sedert aan de Hoogeschool te UTRECHT).
JOHANNES WILH. TILANUS, *S. S. Theol. Doctor en Predikant in de Hervormde Gemeente.*

Aken (B. van) *Koopman.*
Berahuys (Wynand) *Med. Doctor* te Nykerk *op de* Veluwe.
Bunskerken (L.) *Schepen der Stad* Harderwyk.
Cooth (*Dr.* M. S. van) *Schepen* — —
Grooten (R. den)
Gunster (J. L. van de) te Nykerk *op de* Veluwe.
Hart (S. van der) *Ontfanger* — —
Heringa E. Zn. (*Do* J.) *Predikant*, — —
Heydendaal (B.) *Med. Doct.*
Luyken (*Do.* W. C.)
Mol (J.) *J. U. & Med. Doctor*, te Medenblik.
Muntinghe (H.) *S. S. Theol. Doctor & Professor.*
Nieuhoff (B.) *Philos. Doct. & Professor.*
Of het nut deed.
Dezelvde Zinspreuk Idem.
Om wèe te doen.
Op hoop van Zegen.
Pypers (Arnoldus) *Apothecar* te Nykerk *op de* Veluwe.
Rhoer (C. W. de) *J. U. Dr. Histor. Eloq. & Ling. Græc. Professor.*
Roscam (P.) *J. U. Dr. & Professor.*
Scheidius (E.) *S. S. Theol. Doctor & Professor.*
Scherpencamp (J.) te Nykerk *op de* Veluwe.
Schot (*Dr.* G.) *Schepen der Stad* Harderwyk.
Van goeder harte.
Veen (E.) *J. U. Dr.* te Medenblik.
Vries (J. C. F. de) *Secretaris der Stad* Harderwyk.
Westervelt (A. P. van) *J. U. Dr. &c.*

HEERENVEEN.

H. VAN WEERDEN, *Medicinæ Doctor.*

Heloma (M. van) *Commis der Gemeenelands Middelen*, te Oude-Bercoop.
Semler (Jan Georg) *Notaris.*
Sloterdyk (Willem Augustinus Posthumus van) *Premier van de Stad* Slooten.

HELVOETSLUIS.

Mr. Rugier van Alderwerelt, *Heere van* Rosenburg; *Commis van 's Lands Magazynen.*

Andel (Hugo van) te Brielle.
Blanken Jansz. (I.) *Opzichter van 's Lands Werken* — —
Bruch (I. H.)
Bruch (Pieter)
Donner (C. H.) *Medicinæ Doctor*, te Brielle.
Rossen (Joh. van)
Sluis (*Mr.* A. van der) *Raad en Burgemeester der Stad* Brielle.

HOORN.

C. W. R. Scholten, *Medicinæ Doctor* (sedert overleden)

R. Prins, *Medicinæ Doctor*, *Schepen der Stad* Hoorn, *Examinator by de Oost-Indische Compagnie ter Kamer aldaar.*

M. J. de Crane, *Rector der Latynsche Schoolen te* Hoorn; *Lid van de Nederlandsche Maatschappy der Letterkunde te* Leyden.

Arends *Junior* (Gerrit)
Binkhorst (*Mr.* Fr.) *Præsident Schepen.*
Blocquery (*Mr.* Chr. J. van de) *Oud-Schepen en Secretaris.*
Blocquery (J. Chr. van de) *Oud-Burgemeester.*
Carbasius (*Mr.* B. F.) *Hoofd-Officier.*
Courech (*Do.* J.) *Predikant* in de Noordzype.
Dirxs (*Dr.* J.) *Raad in de Vroedschap en Oud-Schepen.*
Engelberts (*Do.* E. M.) *Predikant* te Hoorn; *Lid van de Hollandsche Maatschappy der Wetenschappen te* Haarlem, enz.
Gallis (*Mr.* D.) *Oud-Schepen.*
Grassek (*Do.* G. van) *Predikant* te Assendelft.

Hesselberg (Q. C.) *Ritmeester by de Armée van den Staat.*
Hofmeester (Carel) *Chirurg.*
Hoolwerf (*Mr.* Jac. van) *Oud-Raad en Præsident Burgemeester.*
Jongemaats (Dirk) *Raad in de Vroedschap en Oud-Schepen.*
Kerk (Jan)
Kerk Cornelisz. (Jan)
Koper (M.) *Oud-Schepen.*
Merens (*Mr.* Allard) *Raad in de Vroedschap en Oud-Schepen.*
N. N.
N. N.
Nieuwstad (W. van) *Oud-Schepen.*
Rookhuyzen (E. van)
Schagen (*Mr.* J.) *Oud-Schepen en Secretaris.*
Sem (D.) *Capitein by de Ed. Oost-Indische Compagnie ter Kamer* Hoorn.
Straten Jansz. (H. van) *Secretaris van de Heeren Magistr. en Gedeput. van de Zeven Steden van Westvriesland en het Noorder quartier, en van de Heeren Gecommitteerde Raaden van de Staaten van Holland en Westvriesland, resideerende* te Hoorn.
Velius (J. Codde van der Burg, *Weduwe*)
Vicq (G. de) *Oud-Schepen.*
Wolf (C. van de) *Oud-Commissaris der mindere Gerichts-zaaken.*

HULST.

J. H. GALLANDAT, *Medicinæ Doctor.*

Bacot (H. A.) *Chirurgyn* in Hulster-Ambacht.
Endthoven (P. J. van) *Med. Licent.*
N. N.
Steffers (J. H.) *Med. Doct.* in Hulster Ambacht.

DE LANGSTRAAT.

S. MAGNET, *Predikant* te RAAMSDONK.
DIRK ELEMANS, *Heere* van Sprang, *Secretaris der Stede* KLUNDERT.
Mr. J. P. KLEYN, *Advocaat*, op de HOOGE SWALUWE.

Amya (I.) *Secretaris* op de Hooge Swaluwe.
Groshans, *Med. Doctor*, te Raamsdonk.
Hardeveldt (*Do.* K. W. V.) te Made en Drimmelen.
Hoek (C. H. van der) *Baiiluw der beide Heerlykheden*, de Hooge en Laage Swaluwe.

Knook

Knook (D. C.) in de Klundert.
Lind (W. de) — —
Meerhout (Cornelis) — —
Paling (*Mr.* C. L.) *Secretaris* te Raamsdonk.
Raupp (J. W.) *Medicinæ Doctor.*
Silvius N. Zn. (J. C.) *geädmitteerd Chirurgyn* op de Hooge Zwaluwe.
Son (*Mr.* S. de Jongh van) *Heere van* Raamsdonk.
Verkouteren (I. H.)

LEEUWARDEN.

Mr. J. Boreel van Haersma, *Ontvanger Provinciäal.*

Mr. F. Rinia van Nauta, *Burgemeester der Stad* Leeuwarden.

Beekerk (Haye)
Gorter (Claas Oene)
Ruitinga (Watse)
Scheltinga (*Vrouwe* A. A. van)
Staal (Abraham) *Leeraar der Doopsgezinden.*
Sybouts (Sytse)
Veen (Johs. van der)
Vries (Feike de)
Zeper (Pier)

LEYDEN.

Cornelis Terne, *Medicinæ Doctor en Stads Vroedmeester.*

Bemmelen (van) *Kostschoolhouder.*
Blom (A.) *Med. Stud.*
Coeverden (J. v.) *Kapitein der Schuttery.*
Couwenberg.
Harmelen (F. van) *Chirurgyn* te Zegwaard.
Hartenos (A.) te ———
Houël (L. G.) *Apothecar.*
Kruyff (R. de) *Med. Doctor.*
Leesgezelschap te Leyden (*Een*)
Luymes (Aeg.) *Med. Stud.*
Meerman (*Mr.* Johan) *Vryheer van* Dalem, *Schepen en Raad der Stad* Leyden.
Muys (J. H. W.) *Med. Doctor.*
P, (T. S. A.)
Schadee (Cornelis) *Bailluw van den* Tempel, *Officier en Schout van* Berkel *en* Rodenrys.
Schippers (Adr. Wilh. Brans) *Medic. & Chir. Doctor te* Zegwaard.
Sleurs (C. A.) *Med. Doctor.*
Terne (Engelina Sophia)
Verhoeven (H. P. Timmers) *Med. Stud.*

Wie-

Wieman *Junior* (Hendr. Christ.) *Med. Stud.*

De LEMMER.

G. van Bleiswyk, *Predikant in de Hervormde Gemeente.*

Agesz (Tjeerd)
Binkes (F. H.)
Boele (J.) *Chirurgus.*
Buwalda (Arrien)
Bylsma (Nyske)
Dingemans (I.)
Donker (Jeen)
Feitema (Feite)
Graad (Jan de)
Haga (B.)
Halbes (Tjeerd)
Hanſeus (Johannes)
Hoeksma (Feyte H.)
Kleinhouwer (I.)
Lehux (Thoma)
Minzesz (Frans)
Molenaar (Wiebe Nolkesz)
N. N.
Poppes (Poppe Jansz)
Poppes (Poppe Iuskesz)
Ruurdsz (Folkert)
Sieboltsz (Bouwe)
Sieboltsz (Jelte)
Sleeswyk (Cornelis)
Stapert (Jouwert N.)
Stapert (Nanne I.)
Stapert (Sybrand I.)
Stoffelsz (Wouter)
Vlot (*Dr.* J. G.) te Workum.
Vry (Siebe Uilkesz de)
Wesſelius (*Do.* Joh.) *Predikant te* Langweer.
Willemsz (Ane)
Witteveen (Ane)
Witteveen (Bartelt)
Witteveen (Cornelis)
Witteveen (Frederik)
Witteveen (Gabriël)
Witteveen (Harmanus)
Ygramsz (Hans)

MAASSLUIS.

E. Moll, *Predikant in de Hervormde Gemeente.*

Bezoïen (Mar. van)
Burch (*Do.* Matthys van der) *Predikant te* Maasland.
Burgh (Jacobus van den)
Dolmaker (Joh.)
End Steph. z. (Ary van der)
End (Hendrik van der)
Fortuyn (C.)
Jellico (*Do.* Abr.) *Rustend Predikant van* Schipluiden.
Leeuw (J. van der)
Lely (Corn. van der)
Meer (Maria Adriana van Hoey, *Wed.* van der)
Oosterveen (Jacobus)
Schelvisvanger (L.)
Schim (P.)
Valk (Hendr.)
Valk (G. van der)

MID-

MIDDELBURG.

EGBERT PHILIP VAN VISVLIET, *J. U. & Med. Doctor; Kiesheer der Stad* Middelburg, enz.

GERARDUS DE WIND, *Med. Doctor, Anat. Chir. & Obstetr. Professor.*

J. P. ERMERINS, *Medicinæ Doctor.*

* * * *

Voorde Stad MIDDELBURG. *als Griffier ter Secretarye*

B. P. van de Coppello.

* * * *

Abeele (Ds. van den) *Chirurgyn.*
Ackermans (Pieter)
Ailaart (Johs)
Armand (D.)
Ballot (*Do.* C. H. D.) *Philos. Professor.*
Becius (J. A.)
Berkers Jr. (*Dr.* Hk.)
Beveren (W. A. de)
Bisdom (M. D.)
Blinde (Jac. de)
Bruyn (J. J. D.)
Boddaert (C. J. V. D. Helm)
Bogaard (Jacob Jan)
Boom (Leonardus Louyssen) *Med. Doctor.*
Brande (*Mr.* J. P. van den) *Baronet.*
Bruistens (N.) *V. D. M.*
Buisson (J. Brungné Du)
Catsman (Isaac)
Catsman (Pieter)
Changuion (Paul)
Chuy (Catharina Reyniersen Thoren, *Weduwe* de)
Citters (A. S. van)
Citters van Duynbeek (Fred. van)
Citters (G. van)
Citters (Jacob van) *Oud-Burgemeester.*
Citters (Jan Cornelis van)
Citters (Wilhem Aarnout van)
Columba (J. S. Schorer, *Weduwe*)
Coppello (B. P. van de) *Griffier ter Secretarye.*
Danckaerts (H. S.)
Dassevael (Steven)
Denis (D.)
Dryfhout (*Do.* A.) *Secretaris van het Zeeuwsch Genootschap te* Vlissingen.
Dryfhout (*Do.* A.) *voor het* Middelburgsche *Departement.*
Evertsen (M. M. van Gelre, *Weduwe*)
Ferny (Daniel Kornelis van)
Fremery (*Do.* Joannes de)
Geene (M.)
Haringman (Jan)
Horst (Dirk van der)

Houte

Houte (Johannes van) *Pharmacopæus.*
Hurgronje (Paul)
Huysſen van Kattendyke (A. Hurgronje, *Weduwe*)
Huysſen de Kattendyke.
Kakenberg (B. H.)
Klemme (H. v.)
Koster Pietersz. (Simon de)
Kreke (B. van de)
Kreke (Jacob van de)
Kruysſe (Jan van de)
Lampſins (M. Sautyn, *Wed.*)
Lang (Ericus de)
Lantsheer (J. P.)
Liebert. *Chirurgyn.*
Linde (v. d.)
Lynden (van)
Mahieu (Pieter Le)
Meertens ab Z. (Jacobus)
Meyners D. V. z. (G. F.)
Mounier (M. G. de Monchy, *Weduwe*)
Mulder (Matthys) *Chirurgyn op* Borsſelen.
Mulder M. z. (Cornelis)
Nooſe (J.)
Onbekende (*een*)
P. (V. D.)
Perre (Jacoba van den Brande, *Douariere* van de)
Philantrope (de Loge *de*)
Poort (P. H. *Wed.* van der)
Pous (S. C. Mathias, *Weduwe*)
Puyt J. z. (Jacobus de)
Radermacher (D.) *Heere van* Nieuwerkerk.
S. (J. P.)
Schelvisvanger (*Do.* J.)
Schippers D. z. (Adriaan)
Schorer (D. J.)
Schorer (J. A.)
Schorer (J. H.)
Schorer (M. van Citters, *Weduwe*)
Serlé (Cornelis Johannis) *Pharmacopæus.*
Serlé (Pieter Jacobus)
Sinclair (S. M. V. D. H.)
Sinclair (W.)
Smit (Abraham de)
Smith (Jacobus)
Soelen (Johannes van)
Solingen (A. V.)
Steengracht d'Oosterland.
Superville (D. J. de)
Thehoff (Jacobus)
Tim (Pieter Johan)
Turcq (B. J.)
Turing (Johan)
Vermeule (C.)
Visvliet (Anna Henrietta van)
Visvliet (H. G. J. van)
Visvliet (M. van)
Visvliet (R. Bodt, *Weduwe* van)
Visvliet (Wybo van)
Wind (Samuel de)
Wybo (Anna Elizabeth)
Zeebergh (P. S. Wybo, *Weduwe* van)

MUY-

MUYDEN.

DELPIERRE (*Mr.* J. H.)

Storm (Rutger) *Stads Chirurgyn.*

NAARDEN.

J. H. VAN MUNSTER, *Stads Medicinæ Doctor.*

C. SWAVING, *Predikant in de Hervormde Gemeente.*

Achter (*Do.* C. G. van)
Bolten *Senior* (Jan)
Brouwer (Cornelis)
Cos (J.)
Ham (*Do.* F.) te Hilverſum.
Leek (Cornelius van)
Merkus (J. G.)
Port (Jacoba van der)
Port (Margareta van der)
Quykingh (*de Weduwe* P.)
Schrieck (de *Weduwe* C.)
Thielen (W. van)
Thierens (Hendr.)
Thierens (Jacobus)
Thierens (J. A.)
Thierens (Joh. Pet.)
Wydenbrugh (J. van)

NYMEGEN.

P. N. LOTICHIUS, *Med. Doct.; Quartiers- en Stads-Archiater.*

M. W. DE MAN *M. J. Z., Med. Doctor; Raad der Stad* Nymegen.

B. B.
B. (V. D.)
Berkhoff (G.)
Brousſon. *Landſchryver.*
Brouwer.
Harencarspel (*Do.* F. J. van)
Kop.
L. (V.)
Looyen (A. A.)
N. N.
Saloutha (A. Salouthay de)
Schenk van Nydeghem.
Smits. *Schepen der Stad* Nymegen.
Wyck (*Do.* H. J. van)

OLDENZAAL.

A. L. MEYER, *Medic. Doctor* en 's *Lands Phyſicus.*

Hinderinck (J. P.) *Apothecar* te Northoorn, *in de Graafſchap* Bentheim.
Kersbergen (Barths. van) *Chirurgyn* te Ootmarſum.
Lees-Collegie te Oldenzaal. (Het)

OUD-BEYERLAND.

JOH. DE BRUYN, *Med. Doct.* te Oud-Beyerland.
Cs. SNIP, *Heelmeester* te Zuidland.

MATTHEUS WEYMANS, *Heelmeester te* Zuidland.

Geer (A. van der) te Oud-Beyerland.
Gyn (Jan van) *Chirurg.* te —
Haupt (H. C.) *Chirurgyn* te Zuidland.
Houven (*Do.* J. H. van der) te Nieuw-Beyerland.
Jager (*Do.* J. G. de) te Heer Simonshaven en Biert.
Kluyt (Cornelis) *Chirurgyn* te Spykenis.
Meyer (Adrianus) *Chirurg.* te Korendyk.

OUDENBOSCH.

AD. VINGERHOEDTS, *Medicinæ Doctor.*

HENR. VAN ETTEN, *Procureur.*

OUDEWATER.

J. W. VAN NOORT, *Medicinæ Doctor.*

OVER-FLACQUÉ.

S. A. DE MORAAZ, *Medicinæ Doctor,* te Sommelsdyk.

L. KOLFF, *Bailluw enz.* te Middelharnis.

Anemaet (Corn.) te Ooltgensplaet.
Fauel (Th.) *Chirurgyn* te Sommelsdyk.
Kolff (Adr. Quir.) te Middelharnis.
Oldenborgh (P. van) *Secretaris* te Willemstad.
Sprangers (Jac.) te — —

PURMEREND.

A. J. MENGER, *Med. Doctor, Oud-Raad en Burgemeester.*

Appel (Simon)
Balen (Bernardus Arnoldus van)
Blauw (Jan)
Hoog (Hend. Corn.)
Klinkert (A.)
Lees-Collegie. (*Het*)
Louwen (Albert)
Peereboom (B.)
Rynink (Herm.)
Schaink (Mart.)
Selleger (Bernard.)
Visscher (Klaas)
Woltman (J. M.)
Wormer (Jacob)

RIDDERKERK.

JOAN HUGO VANDER GROE, *Predikant te* Ridderkerk.

Bom (A. J.)

Bra-

Bravenboer (C.)
Bravenboer (H.) *Schepen.*
Broeling (B.) *Schout en Secretaris te* Heer Jans Dam.
Clement (*Do.* Boudewyn) *Predikant* te Voorthuisen.
Dikke (A.) *Ouderling.*
Dolder (*Do.* V. van) *Predikant te* Ysselmonde.
Donker (C.) *Chirurgyn, te* Heer Jans-Dam.
Faassen de Heer (*Do.* P.) *Predikant* te Rysoort.
Groot (P. de) *Kerkmeester* te Heer Jans-Dam.
Groot (W. de)
Heiningen (B. van) te Charlois.
Heinoort (W.) *Ouderling.*
Huyser (C. H.) *Diacon.*
Huyser (P. K.) *Schepen.*
J. (A.) *te* Hendrik Ido-Ambacht.
Jong (H. de) *Diacon.*
Karssenboom (G.) *Diacon* te Rysoort.
Kranendonk (*de Weduwe* A.)
Kranendonk (A. P.) *Substit: Dykgraaf &c.*
Kranendonk (*de Weduwe* G.) te Rysoort.
Kranendonk (H.)
Kulk (A. van der) *Ouderling.*
Kulk (W. van der)
Lagendyk (A.) *Schepen.*
Lagendyk (D.) *Kerkmeester.*
Lagerwerff (J.) *Pondgaarder.*
Lagerwerff (M.) *Ouderling.*
Leeuwenburg (*de Wed.* A.) te Krimpen *aan de* Lecq.
Leeuwenburg (Jan) te Ysselmonde.
Maaskant (*de Wed.* Fr.)
Metselaar (B.)
Molenaar (Pieter) te Ysselmonde.
N. N.
N. N.
Nugteren (A.) *Ouderling.*
P. te Hendrik Ido-Ambacht.
Plaisier (F.) *Ouderling* te Rysoort.
Roos (J.)
Schippers (W.) *Schoolmeester.*
Smouter (J.) *Ouderling* te Rysoort.
Solingen (W. van)
Staay (A. v. d.)
Staay (de Gebroeders J. M. F. van der) te Rysoort.
Staay (P. W. v. d.) — —
Steehouwer (A.) te Hendrik Ido-Ambacht.
Sterk (*Do.* Jan) *Predikant* te Zwyndrecht.
Stoop (N.) *Chirurgyn* te Heer Jans Dam.
Strefo (*Do.* Phil. Jac.) *Predikant* te Krimpen *aan de* Lecq.
Thuyl (W. van) *Heemraad.*

Veld (H. in 't)
Veur (P. T. van der) te Krimpen aan de Lecq
Vries (*Do.* Elias de) *Predikant* te Puttershoek.
W. te Hendrik Ido-Ambacht.
Waal (W. Bl. van der)

ROTTERDAM.

DANIEL BARBE, *Predikant in de Hervormde Gemeente.*

PETRUS GODOFREDUS SPRENGER VAN EYK, — —

JAN SCHARP, — —

WILH. GREVE, *Med. Doctor*; *en Examinat. by den Ed. Hove en Hooge Vierschaare van* Schieland, *als mede Doctor by de Nederd. Gereformeerde Diaconie*

GUALTHERUS JACOB VAN DEN BOSCH.

* * * *

De Stad ROTTERDAM.

* * * *

Arrenberg (Reinier)
Arrenberg (Gerard Abr.)
Barre (Christiaan) *Stads Apothecar in het Diaconie Huis.*
Charante (N. H. van)
Cornel (N.)
Costerman Corn. zn. (G.)
Diekamp (G.)
Eynden (Gerardus van)
Greve (*Do.* Wilh.) *Emer. Predikant van* Berckel.
Herklots (N. H.)
Hoog (Joh.) *President-Schepen.*
Hoog (*Mr.* Marinus) *Raad in de Vroedschap.*
Hoogerwaard (Ary) te *Kralingen.*
Hope (Agatha Maria)
Hoppesteyn (S.)
Hubert (Isaac)
Jong Ads. zn. (Daniel de)
Klerk (Cs.) *Apothecar en Chemist.*
Kloppenburg (B.)
Kolff (Cornelis)
Kolff (Eliza)
Laan (J. van der)
Laurillard dit Fallot (If.)
Leesgezelschap, onder de Zinspreuk: *Onderzoekt de Schrift.* (Het)
Lezenne (Joh. de) *Breukmeester.*
Loeff (M. M. van der) *Notaris en Makelaar.*
Lurkus (M.) *Heel- en Vroedmeester te* Colynsplaat.
M. (V. V.)
Mees (Adr.)
Mees (J. Rud.)
Moll (H.)
Monté (Johan Ph. de) *Raad in de Vroedschap.*

Neve

Nove (As. de Bruyn de) *Medicinæ Doctor.*
Noorden (J. van) *Medicinæ Doctor.*
Obyn (D.) *Apothecar.*
Oordt (A. van)
Oordt (Greg van) *Raad in de Vroedschap.*
Prey (Johs. Zs. Simon) *Konst Schilder.*
Prill (W. de) *Notaris.*
Schemmer (H.)
Sieburger (Hermanus) *Chirurgyn* te Kralingen.
Staal (*Mr.* C. van der) *Raad in de Vroedschap en Oud-Burgemeester.*
Sterke (G. de)
Sterke (M. de)
Sterke (S. de)
Stolk (Jan van)
Suermondt (B.) *Oud-Schepen.*
Suermondt (W.) *Raad in de Vroedschap.*
Uytdenbroeck (R)
Vink (H.) *Med. Doctor, Anat. & Chirurg. Professor, en Raad in de Vroedschap.*
Veen (Ph. van)
Westerhout (*Do.* Martinus) *Emeritus Predikant van* Brouwershaven.
Yzendoorn (P. van) *Raad in de Vroedschap en Burgemeester.*

SALTBOMMEL.

TH. OTTO, *Stads-Medicinæ Doctor & Professor* (sedert overleeden.)
SCIPIO DE KANTER, *Stads Medic. Doctor.*

SCHIEDAM.

Mr. WILHEM VAN WALWYK, *Raad in de Vroedschap en Oud-Burgemeester.*

SCHOONHOVEN.

F. A. HONDORFF BLOK, *Medicinæ Doctor.*

Het Gezelschap: *Voor Waarheid en Godsdienst.*

SLUIS IN VLAANDEREN.

G. W. CALLENFELS, *Medicinæ Doctor en Regeerend Burgemeester der Stad* Sluis; *Lid van het* Zeeuwsche *Genootschap en Lid-Consultant van de Natuur- en Geneeskundige Correspondentie-Societeit in* 's Hage.

Bye (Anthonye de) *Burgemeester en Chirurgyn* te Yſendyke.
Heulen (*Do.* I H. van) *Predikant op het* Retranchement.
Janſſen (J. Q.) *Chirurgyn* te Aardenburg
Melmer (A. A.) *Chirurgyn Major onder het Regiment van den Generaal* Lewe
Second (J.)

STEENBERGEN.

Mr. J. C. VAN DE LEUR, *Secretaris der Stad* Steenbergen.

Allebes (A. I.) *Chirurgyn en Vroedmeester.*
Anemaet. (A. J) *Weduwe wylen den Heere Burgemeester en Secretaris* A. Anemaet.)
Boer (Heyliger) *Weesmeester en Subſtit. Secretaris*
Bruce (Robert) *Capitein in 't Regiment van den LieutenantGeneraal* Nieuwenheim.
Cornelisſe (Abraham)
Diepenbeek (C. J. van) *Oud-Schepen.*
Dongen (*Do.* J. van) *Predikant te* Steenbergen.
Druten (J. van)
Giljam (A.) *Oud-Schepen.*
Groot (W. de) *Med. Doct.*
Molenſchot (L) *Med. Doct.*
Neömagus (Benj.) *Stadhouder en Subſt. Dykgraaf.*
Nieuwenhuyzen (Gerard van)
Oſtayen (Cornelis van)
Overbroek (D. A.) *Weesmeester.*
Quist (Johannis)
Schindler (D)
Spelt N. z. (A. van der)
Stuten (A.) *Schepen.*
Weert C. z (E. de) *Burgemeester.*
Winckel (*Do.* C. P.) *Predikant te* Halteren.

THIEL.

Mr. J. D. VAN LEEUWEN, *Ontvanger der 's Lands-Middelen.*

N. VAN LOKEREN, *Medic. Doctor.*

N. N.
N. N.
N. N.
N. N.

THOLEN.

G. NIEUWENHUIS, *Medicinæ Doctor.*

Greep (Bernardus) *Chirurgyn.*
Hancke (*Do.* B.) *Predikant* te Oud-Voſſemeer.

Labee

Labee Ks. zoon (Leendt.) *Chirurgyn.*
Moor (Pieter de) *Chirurgyn en Vroedmeester van* Scherpenisse.
Wagtho (Anna van den Bosch, *Weduwe* K.)
Wagtho (Cornelis) *Schepen en Notaris.*
Was (J.) *Chirurgyn en Vroedmeester* te St. Maartensdyk.

UTRECHT.

PETRUS LUCHTMANS, *Anat. & Chirurg. Professor.*

A. VAN PADDENBURG, *Academie-Drukker.*

* * *

Het Provinciaale UTRECHTSCHE *Genootschap van Konsten en Wetenschappen.*

* * *

Bachiene (*Do.* P.J.) *S. S. Theol. Professor*
Boterhoven (I.) *Schout* van Nederlangbroek.
Diedenhoven (N. M.)
Doelen (*Do.* van) *V. D. M.*
Doelen (I. van)
Driel (D. van)
Drieling (F. H. A.) *Canonnik.*
Doude (*Dr.* Hermanus)
K. (A. M.)
L. (N. N.)
Otterloo (H. van) *Boekhandelaar.*
Pothuysen (*Dr.* H. van)
Schalkwyk à Velden (H. N.) *Schout van* Zuilen &c.
Schalkwyk (J. van)
Schuppen (S. van)
Stuart (M.) *Remonstrantsch Predikant.*
Swanenburg (*de Weduwe wylen Do.*)
Velden (Abraham van de)
Weyland (*Do* H)

VEERE.

JAKOB JOHAN ANDRIESSEN, *Medic. Doctor, Raad, Oud-Burgemeester en Schepen der Stad* Veere.

J. A. ARDESCH, *Raad en Schepen der Stad* Veere.

* * * *

De Stad VEERE.

* * * *

Boddaert (Johan)
Bricheau (Jean)
Bruining (*Do.* Hermannus Adrianus)
Byleveld (C. G.)
Byleveld (Jan)
Ch. (*Jonkvr.* Jac.)
Ch. (*Jonkvr.* M.)
Chalmers (J. M.)

Cliever (D. Wm. de)
Cliever (D. Wm. de) *qq.*
Enfants de la Vertu (*la Loge:*)
Evera (Jacob) *Med. Doct.*
Gregory (George John)
H. (J. S.)
Hoyinck (*Mevrouw*)
Jacobze (A.n)
Loeff (M. S. van der *Thesaurier der Stad* Veere.
Mauregnault (de)
Moser (N.)
Murray (Peter)
Neve J. z. (W. de)
Schadden (*Do.* Casp. Joh. Alb.)
Steenhart (Pieter Haak)
Thuring (J.)
Tiffelen C. z. (Johannes van)
Tollé (*Do.* Henrik Antoni)
Visvliet (M. J. van)
Wanders (*Do.* A.)

VIANEN.

P. Toppen, *Medicinæ Doctor en Schepen.*

VLISSINGEN.

J. C. Baerts, *Medicinæ Doctor.*

* * *

Het Zeeuwsche Genootschap van Konsten en Weten schappen te Vlissingen.

als Secretaris.

A. Dryfhout.

WAGENINGEN.

D. B. Mosburger, *Med. Doctor, Burgemeester der Stad Wageningen.*

Jacobs (M.) *Med. Doctor.*
Klinkenberg van Echten. *Burgemeester.*

WEESP.

J. Houtman, Th. Z., *Medicinæ Doctor.*

Honert (*Do.* T. H. van den) *Predikant* te Nichtevecht.
Poll (*Do.* R. van der) *Predikant* te Abcoude.
Schouten (J.) *Chirurgyn.* —
Spruit (Gerrit) ——— te Nichtevecht.
Timmer (Gerrit) *Chirurgyn en Apothecar* te Weesp.

WOERDEN.

T. van Vlist.

Asfum (C. van)
Baarsel (I. H. van)
Blanken (W. M. Resler, *Wed: wylen Do.*
Bogaard (C.)
Boyt (*Do.* P.)
Gerlagh (J. H.)
Ham. *Hoofdgaarder &c.*
Issendorp (*Dr.* Fredrik)

Kooning (Hk. de)
Pot (W.)
Sprenger (J. P.) *Chirurg.*
Valk (C. D.) ——
Vos (*Do.* M. C.)

DE YOUWRE.

W. SICCAMA, *Predikant in de* Youwre.

YSSELSTEIN.

Mr. P. VANDER MEULEN. *Substituut Drossaerd, enz.*

Baggen (N. J. V.)
Bruggen (Herms. Ter)
Codde (Corn. Joh. van Asselen)
Falck (L. C.)
Graves (Cornelis) *Schout van* Benschop *en* Noord-Polsbroek.
Griethuizen (Jan van)
Hugenholtz (Johs.)
Hugenholtz (*Do.* P. A. C.)
Oeveringh (W. H.)
Paschen, *geb.* Tra Kranen (*de Weduwe*)
Roest (H. van der)
Rosier (*Do.* J.) *Predikant in* Lopiker-Kapel.
Tra Kranen (J.)
Tra Kranen (S. E.)
Vollenhove (J. N.)
Willeumier (Jan)

DE ZAAN.

F. LE MAIRE, *Medic. Doctor, te* West-Zaandam.
ALBERT MASKER, *Chirurg en Apothecar te* Oost-Zaandam.
HEND. TOBBE, *Chirurgyn, te* Zaandyk.
P. VAN DER SMISSEN, *Chirurg. & Apothecar, te* Wormerveer.

Te West-Zaandam.

Lees-Collegie aan de Zaan (*'t Geneesk.*)
Breda (Frans van)
Mareland M. z. (J. van)
Nieuwstad (*Do.* W. van
Nomes (Dirk)
Schoorel (Claas)
Spiers Corn. z. (Willem)
Zomer (Abraham)

Te Oost-Zaandam.

Beeldsnyder (W. J.) *Medic. Doctor.*
Willige (Wm.) *Chirurgyn en Apothecar.*

Te Zaandyk.

Breet (Arent)
Breet (Cornelis)

Graftdyk (Klaas)
Honig Jacobsz. (Cornelis)
Honig Jacobsz. (Jan)
Honigh (Adriaan Cornelisz.)
Honigh (Cornelis Adriaansz.)
Honigh (Gerrit Cornelisz.)
Kee (Maarten)
Kool (Jan)
Kop (Simon)
Ley (Aris van der)
Neven Molsz. (Claas)
Swart (Pieter)
Vis (Jan)
Vis (Pieter)
Vleuten (Adriaan van)

Te Wormerveer.

Aalsmeer (Claas) *Koopman.*
Dekker (Jan) *Koopman.*
Gelder (Pieter Smit van) *Koopman.*
Haan (Jacob Tysz.) *Koopm.*
Kuyper (Cornelis) *Koopm.*
Makkis (Willem) *Koopman*
Mol Louwerensz. (Cornelis) *Koopman* te Wormer.
Neilius (Antonie) *Chirurg. en Apothecar.*
Peeting (Jan)
Rysfel (P. C. I. van) *Notaris en Procureur.*
Schenk (Dirk) *Stud. Chir.*
Steenmesfer (Joh.) *Boekhouder.*

ZIERIKZEE.

ADR. BRUYNVISCH MAATJES, *Stads-Med. Doctor en Raad der Stad* Zierikzee.
R. C. ERMERINS, *Med. Doctor.*

Bal (Cornelis) *Chirurgyn op* Dreifchor.
Boeye (Samuel)
Coenraats (D.) *Chirurgyn* te Nieuwkerk.
Gelre (*Mr.* Pieter Paul van) *Raad der Stad* Zierikzee, *en wegens dezelve, Gecommitteerd Raad van de Ed: Mog: Heeren Staaten van* Zeeland, *en Raad ter Admiraliteit.*
Graafeilandt (Leendert van) *Stads-Chirurgyn en Vroedmeester te* Brouwershaven.
Haman (Arnoldus Jacobus) *Chirurgyn te* Renisse.
Hocke J. z. (Corn.) *Secretaris te* Bommeneede.
Hocke (Daniel) *Schepen der Heerlykheid* Dreifchor.
Hocke J. z. (Jacob)
Lange (*Mr.* Adriaan de) *Raad en regeerend Burgemeester der Stad* Zierikzee.
Liens.
Maatjes (Daniel Joh.) *Stads-Chirurgyn te* Zierikzee.

Meer-

Meerten (L. van) *Heemraad van den Lande van* Schouwen.
N. N.
N. N. *Predikant.*
N. N. te Brouwershaven.
Potter (Pieter de) *Chirurgyn en Vroedmeester* te Zierikzee.
Vis (Cornelis)
Wilkes (Andr. Adr.) *Chirurgyn* te Brouwershaven.

N. N.
N. N.
N. N.
N. N.
N. N.
N. N.
N. N.
N. N.
N. N.
N. N.
N. N.
N. N.

ZUTPHEN.

J. F. Martinet, *A. L. M., Philos. Doct., Predikant in de Hervormde Gemeente te Zutphen; Lid van de* Haarlemsche, Vlissingsche *en* Rotterdamsche *Maatschappyen der Wetenschappen.*

ZWOLLE.

J. H. Stolte, *Medic. Doctor, Oud-Burgemeester der Stad* Zwolle.

Maurik (Matthys van)
Sonsbeek (R. van) *Medic. Doctor, Burgemeester en Cameraar der Stad* Zwolle.

OVERGESLAGEN NAAMEN:

Onder Amsterdam.

Swart (Steven)

Onder 's Bosch.

Haar (J. van der) *Heelmeester te 's Bosch.*
Lisse (Louis J. van der) *Med. Doctor* te Veckel.

Onder Gorinchem.

Lintner (D. C.) *Apothecar.*

Onder 's Hage.

Baelde (*Mr.* P.) *Oud-Raadsheer in den Hove van Holland.*
Hamel (*Mr.* P. Th. van) *Advocaat.*
Heringa (*Do.* Joh.) *Predikant* in 's Hage.
Huygens (Johannes) *Notaris en Procureur.*
Knibbe. *Schout* van den Leydschen-dam.
Schepman (*Mr.* H.) *Advocaat.*
Spyk (*Mr.* J. A. van der) *Advocaat.*
Washington (J. J.) *Clercq ter Griffie van Hun Hoog Mog.*

Onder Naarden.

Bruins, *gebooren* Pronckert (*de Weduwe*)

BUITENLANDSCHE INTEKENAAREN.

DUITSCHLAND.

J. G. LEIDENFROST, *Medicinæ Doctor & Professor, aan de Koningl: Pruisſiſche Academie te* DUISBURG *aan den* RHYN.

CARSTANIEN, *Medic. Doctor & Profesſor.* —

H. F. DELIUS, *Præſident van de Keizerlyke Academie der Natuuronderzoekeren enz. te* ERLANGEN.

De Medicynſche Faculteit van de Univerſiteit te ERLANGEN.

LEONARDUS LUDOVICUS FINKE, *Medicinæ Doctor & Profesſor, Biblioth.* &c. *aan 't Konigl. Pruisſiſch Gymnaſium te* LINGEN.

CHRISTIAN FRIEDRICH TRENDELENBURG, *Med. Doct. te* LUBECK.

THEODOR FRIEDRICH TRENDELENBURG, *Med. Doctor,* — —

Ackermann. *Med. Doctor.*

Curtius (Carl Werner) *Med. Doctor.*

Lemcke (Hans Bernhardt Ludewig) *Phyſicus & Med. Doctor.*

Paarmann. *Med. Doctor.*

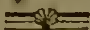
Sche-

Schetelig (Jacob August) *Med. Doctor.*

LENTIN, *Hofmedicus te* LUNEBURG.

Ebeling. *Medic. Doctor.*

MÜNCH, *Stads Physicus te* RÄTZEBURG by HAMBURG.

ENGELAND.

MELCHIOR JUSTUS VAN EFFEN, *Predikant in de Hollandsche Gemeente te* LONDON.

C. SCHWIERS, *Predikant* —— ——

Bosma (D.)

RUSLAND.

G. VAN DER WEYDE, *Major en Capitein Ingenieur ten dienste van Haare Keizerlyke Majesteit aller Russen: Correspondeerend Lid van de Natuur- en Geneeskundige Correspondentie Societeit te* s'Hage *enz.* te RIGA.

Borreman. *Med. Doctor.*

Hofman (Carl Ferdinand) *Medic. Doctor & Professor* te St. Petersburg.

Kill. *Overste by de Artillerie*, te Riga.

Marpurg. *Verb. Div. Minister* in Lyfland.

Sixt. *Med. Doctor* te St. Petersburg.

Witte (J. E. de) *Lieut. Colonel Ingenieur, Ridder der Orde van* St. *Wolodimir enz.*

Zadig. *Medic. Doctor.*

SURINAAME.

ISAAC VIEIRA, *Raad in den Ed. Hove van Politie en Crimineele Justitie, te* PARAMARIBO.

Engelen (Jacob Voegen van) *Medic. Doctor; Raad in den Ed. Hove van Civile Justitie; Lid van de Hollandsche Maatschappy der Wetenschappen te* Haarlem *enz.*

Kammel. (C. M.) *Practiseerend Chirurgyn; Oud-Commissaris van 't Collegie van kleine zaaken.*

't Leesgenootschap: *Nuttig en Vermaakelyk.*

Mey-

Meyers. *Medic. Doctor.*
Wirtheym (Joseph) *Chirurgyn.*

ZWEEDEN.

J. Reftelius, *als Secretaris van het* Collège Royal de Medecine, *te* Stockholm.

Men gelieve van de volgende Drukfeilen kennis te neemen en dezelve, benevens eenige ingefloopene onnaauwkeurigheden in de fpelling, gunstig te verfchoonen:

bladz.	*regel*	*ftaat*	*lees.*
4.	(†) de woorden van deeze noot behooren tot de noot (‡); en wederkeerig die van (‡) tot (†).		
7.	(*d*) op 't einde.	Men vergelyke hier mede de verklaaring van dit verfchynfel beneden, § LIII.	Men vergelyke hier mede § LIII beneden; en de verklaaring van dit verfchynfel gegeeven in de IIe. Afdeel. § VII.
15.	(*a*) op 't einde.	pag. 310.	pag. 31.
20.	(*s*)	*Oper. Supplem.*	*Oper. omn.*
25.	17. –	*tertii*	*tertiæ*
34.	(*w*) op 't einde.	pag. 205.	pag. 389.
37.	(†) r. 5. –	*Regul. Med. Antim. præpr.*	*Reg. Ant. Med.*
43.	4. –	welneemendheid	welmeenendheid
——	8. –	met	niet
75.	13 –	met vier deelen *fal Tartari* en een deel *Antimonium.*	met vier deelen *Antimonium* en een deel *Sal Tartari.*
81.	1. –	§ XLVIII.	§ LVII
82.	(*q.*) 8 en 9.	vide hasc præparat. in *Epift. ad* LANGELOTT.	vide de hac præparat. *in Epift.* LANGELOTTI *ad Natur. curiofos.*
95. –	28. –	in	in de
145. –	15. –	*Kerwes Mineraal*	*Kermes minerale*
——	18. –	*Vitelli ori*	*Vitelli ovi*
195 –	4. –	Rensfelaar (J. J.)	Rensfelaar (J. J. van)
204. Col. 2.	25.	Schot (Dr. G.)	Schot (Dr, J.)
206 –	27. –	Stralen *Jansz.* (H. van)	Stralen Jansz. (*Mr.* H. van)

